T.C. KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ÇALIŞMA EKONOMİSİ ANABİLİM DALI

ÇALIŞMA EKONOMİSİ BİLİM DALI

GREV VE DİRENİŞLERDE KADIN DENEYİMLERİ

-TEKEL DİRENİŞİ ÖRNEĞİ-

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

MİNE DİLAN KIRAN

KOCAELİ 2017

T.C. KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ÇALIŞMA EKONOMİSİ ANABİLİM DALI

ÇALIŞMA EKONOMİSİ BİLİM DALI

GREV VE DİRENİŞLERDE KADIN DENEYİMLERİ

-TEKEL DİRENİŞİ ÖRNEĞİ-

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

MİNE DİLAN KIRAN

DANIŞMAN: DOÇ. DR. AZİZ ÇELİK

KOCAELİ 2017

T.C. KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ÇALIŞMA EKONOMİSİ ANABİLİM DALI

ÇALIŞMA EKONOMİSİ BİLİM DALI

GREV VE DİRENİŞLERDE KADIN DENEYİMLERİ

-TEKEL DİRENİŞİ ÖRNEĞİ-

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

MİNE DİLAN KIRAN

Tezi Hazırlayan: Mine Dilan KIRAN

Tezin Kabul Edildiği Enstitü Yönetim Kurulu Karar ve No: 03.05.2017/12

Jüri Başkanı: Doç.Dr. Aziz ÇELİK

Jüri Üyesi: Doç.Dr. Betül URHAN

Jüri Üyesi: Yard.Doç.Dr. Özgür MÜFTÜOĞLU

KOCAELİ 2017

ÖNSÖZ

Lisans ve yüksek lisans dönemi boyunca emeği, bilgisi, yönlendirmesi ve sabrı ile en büyük desteği sunan tez danışmanım Doç. Dr. Aziz Çelik'e çok teşekkür ederim, desteği, yönlendirmesi ve emeği olmasa bu çalışma sonuçlanamazdı.

Yüksek lisans dönemim boyunca ve her zaman yanımda olan Av.Dr. Murat Özveri ve Özveri Hukuk Bürosu'ndaki güzel insanlara, tez yazma süresince bilgi, kaynakça ve alan araştırması konusunda yardımlarını esirgemeyen Doç. Dr. M. Hakan Koçak'a, Doç. Dr. Betül Urhan'a, Öğr. Gör. Dr. Aytun Davutoğlu, Arş Gör. Feyza Turgay'a, Arş. Gör. Ömer Furkan Özdemir'e ve Murat Yenigün'e, çalışma kapsamında gerçekleştirilen görüşmelerde İzmir, Diyarbakır, Batman ve İstanbul'da bana evlerini, hayatlarını açan tekel direnişinin kadın işçilerine çok teşekkür ederim.

DİSK/Genel-İş Sendikası Genel Koordinatörü Serhat Salihoğlu'na, Araştırma Daire Müdürü Özgün Millioğulları Kaya'ya ve Araştırma Daire Başkanı Mehmet Güleryüz'e tez dönemimde sağladıkları kolaylık, gösterdikleri sabır, yardım ve destek için ayrıca teşekkür ederim.

Annem Nurcan Kıran, babam Bozan Kıran ve abim Ferat Kıran'a, Ezgi ve Zümrüt İçoğlu'na, Birayalp ve Mirayhan Şen'e, Ezgi Alkaya, Meliha Kaplan, Seher Sezer, Ömür Emlik, Cihan Canbolat'a ve minik arkadaşım Atlas Millioğulları Kaya'ya her zaman yanımda oldukları ve destek verdikleri için çok teşekkür ederim…

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ II

İÇİNDEKİLER III

FOTOĞRAFLAR LİSTESİ V

TABLO LİSTESİ VI

KISALTMALAR VII

ÖZET VIII

ABSTRACT IX

GİRİŞ 1

1.TOPLUMSAL CİNSİYET, KADIN EMEĞİ ve KADINLARIN EMEK MÜCADELESİNDEKİ YERİ 3

1.1. Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Emeği 3

1.2. Kadın Emeğinin Örgütlenmesi 8

1.3. Grev ve Direniş Kavramları 13

1.4. Kadınların Aktif Oldukları Grev ve Direnişler 19

1.5. Türkiye'de 1960-1980 Döneminde Grevler ve Sosyo-Ekonomik Yapı 26

1.5.1. Kavel Grevi ve Kadınlar 29

1.5.2. Berec Grevi ve Kadınlar 32

1.5.3. 1966 Paşabahçe Grevi ve Kadınlar 35

1.6. 1980 Sonrası Grev ve Direnişler ve Ekonomik-Sosyal Yapı 39

1.6.1. Zonguldak Maden Grevi, Büyük Madenci Yürüyüşü (1990-1991) ve Kadınlar 43

1.6.2. SEKA Direnişi (2005) ve Kadınlar 48

1.6.3. Bir Kadın Grevi: Novamed 53

2.2010 TEKEL DİRENİŞİ 58

2.1. Türkiye'de Özelleştirmeler 58

2.2. Özelleştirmelerin İstihdama Etkisi 61

2.3. Tekelin Özelleştirilmesi 63

2.4. Tekel Direnişinin Öyküsü 66

3. SAHA ÇALIŞMASI 72

3.1. Araştırmanın Amacı 72

3.2. Kapsam ve Yöntem 73

3.3. Bulgular ve Tartışma 77

3.3.1. Tekel Direnişinin Özgünlüğü, Özelliği ve Kadın İşçiler 77

3.3.2. Bulgular ve Tartışmalar 85

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME 101

KAYNAKÇA 105

FOTOĞRAFLAR LİSTESİ

Fotoğraf-1: Londra, Kibritçi Kız Grevi, Temmuz, 1888……...….33

Fotoğraf-2: Dagenham, Ford Dikiş Makinecileri Grevi, 1968……...…35

Fotoğraf-3: Cumhuriyet Gazetesi Arşivi Kavel Grevi Haberi 3 Mart 1963……..42

Fotoğraf-4: İşçi Postası Gazetesi Arşivi Berec Grevi "Grev Nöbetçisi Genç Kızlar" Haberi 17 Aralık 1964 ……..44

Fotoğraf-5: Grev Gözcüsü Kadınlar……...48

Fotoğraf-6: Zonguldak, Büyük Madenci Yürüyüşü, Yürüyüşün Önlerinde Yer Alan Kadınlar, 1991…….55

Fotoğraf-7: Büyük Madenci Yürüyüşüne Katılan Kadınlar…….…..57

Fotoğraf-8: İzmit, Gece Gündüz Çocuklarıyla Birlikte Fabrika Önünde Bekleyen İşçi Eşleri, 2005…….……..……..60

Fotoğraf-9: SEKA'ya Polis Müdahalesi Olacağını Duyan İşçi Eşlerinin Fabrika Önünde Bekleyişi……....62

Fotoğraf-10: Novamed Grevi Sırasında İşçi Kadınların Çalışma Koşullarını Anlatan Bir Pankart……..……65

Fotoğraf-11: Novamed Grevinde Kadın Dayanışması, 2007……...……..67

Fotoğraf-12: Tekel Direnişi, Kadın Tekel İşçilerden Mektup Haberi……...….……91

Fotoğraf-13: Evrensel Gazetesi 20.12. 2009 Tarihli Haberi……...92

Fotoğraf-14: Tek Gıda-İş Sendikası İşçi Mektupları Arşivi…….…..95

TABLO LİSTESİ

Tablo.1.1. Cinsiyete Göre İşgücüne ve İstihdama Katılma Oranları (2016)……...……..….17

Tablo.1.1.1. İşkollarına Göre Toplam İşçi Sayısı İçerisinde Sendikalı Kadın ve Erkek Oranları (2015)…….……..……..23

Tablo.1.1.2. Cinsiyete Göre Sendikalaşma….……24

Tablo.1.4.1. 1960-1980 Döneminde Toplam İstihdam ve Kadın İstihdamı……..39

Tablo.1.5.1. 1980-2016 Döneminde Toplam İstihdam ve Kadın İstihdamı..……..…52

Tablo.2.1.1. Yıllar İtibariyle Özelleştirmelerden Elde Edilen Gelirler (1986-2016)……..……71

Tablo.2.2.1. 2007-2013 ve 2016 Yılları İtibariyle 4/C İstihdam Sayıları…….74

Tablo.3.2.1. Görüşmecilerin Bölgesel Dağılımları……...85

Tablo. 3.2.2. Görüşmecilere Ait Sayısal Bilgileri…….……85

Tablo.3.3.2.1. Görüşmecilerin Yaş Aralığı ve Çalışma Süreleri……..….97

Tablo.3.3.2.2. Görüşmecilerin Medeni Durumu……97

Tablo.3.3.2.3. Görüşmecilerin Çocuk Sahipliği……..…..97

KISALTMALAR

AKP: Adalet ve Kalkınma Partisi

CHP: Cumhuriyet Halk Partisi

DİSK: Türkiye Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu

DP: Demokrat Parti

KİT: Kamu İktisadi Teşebbüsleri

ÖİB: Özelleştirme İdaresi Başkanlığı

TAPDK: Tütün Alkol ve Piyasası Düzenleme Kurumu

TÜRK-İŞ: Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu

GREV VE DİRENİŞLERDE KADIN DENEYİMLERİ
-TEKEL DİRENİŞİ ÖRNEĞİ-

ÖZET

Bu çalışmada Tekel direnişine katılan kadınların direniş sırasında ve direniş sonrası hayatlarının toplumsal cinsiyet rolleri açısından değerlendirilmesi, direnişin deneyimlerinin daha sonraki yaşamları üzerindeki etkisi irdelenecektir. Bu değerlendirme kapsamında inceleme alanı olarak Tekel'in özelleştirilme sürecinde 2009-2010 yıllarında Ankara'da gerçekleşen Tekel direnişi ve Tekel direnişine katılan kadınlar seçilmiştir. Direnişe katılan kadın işçilere yönelik olarak bir saha çalışması yapılmıştır. Tekel direnişinin incelenmesinde karşılaştırmaya imkan vermesi ve geçmiş deneyimlere bakılması için toplumsallaşmış grev ve direnişlerden Kavel Grevi (1963), Berec Grevi (1965), 1966 Paşabahçe Grevi, Zonguldak Grevi-Büyük Madenci Yürüyüşü (1991), Seka Direnişi (2005) ve Novamed Grevi (2007) incelenmiştir. Bu grev veya direnişlere katılan işçi ya da işçi eşi kadınlar Tekel direnişine ışık tutması açısından ele alınmıştır. Çalışmada grev ve direnişe katılmış kadınların yaşadıkları deneyimler, karşılaştıkları ayrımcılıklar ve mücadelelerin daha sonraki yaşamlarında etkisi ortaya konulmaya çalışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Özelleştirme, Grev, Kadın, Toplumsal Cinsiyet

WOMEN's EXPERIENCES IN THE STRIKES AND RESISTANCES
-TEKEL RESISTANCE CASE-

ABSTRACT

In this study, the positions of women who either participated in or supported the strikes and resistances will be evaluated in terms of gender roles and their experiences. As a result of this evaluation, fieldwork was progress and work field selection was made women who participated in Tekel's privatization process, between the years of 2009 to 2010 in Ankara and participant of Tekel resistance. Field survey conducted with selected women as the study area prior to the Tekel resistance and resistance socialized from participating in strikes, Kavel Strike (1963), Berec Strike (1965), 1966 Paşabahçe Strike, Strike Zonguldak - Largest Miner March (1991), 2005 Seka Resistance and Novamed Strike (2007) was investigated. This strike and join the resistance to the worker or workers' wives and women in terms of clear up on the Tekel resistance will be evaluated. At the end of this study that women face discrimination in the labor struggle and strike and also the aim of the study to show the struggles and joined the resistance.

Key Words: Privatisation, Strike, Women, Gender

GİRİŞ

Endüstriyel üretimin gelişmeye başlamasıyla birlikte kadınlar da erkeklerle birlikte fabrikalarda yer almaya başlamışlardır. İlk olarak yedek ve ucuz işgücü olarak görülen kadınlar zamanla eşit işe eşit ücret mücadelelerini başlatmış ve aynı zamanda örgütlü mücadele içinde de işçi ya da işçi eşi, annesi, kızı olarak yer almışlardır.

Örgütlü mücadele içinde yer alan kadınların toplumsal cinsiyet eşitsizliğine dayalı roller gereği itaatkâr, sessiz, kabul eder olması beklenirken çalışma kapsamında incelenen grevlerde aksi bir durum ortaya çıkmış, kadınlar genellikle mücadelenin ön saflarında yer almışlardır. Çalışmanın alan kısmını oluşturan Tekel direnişi incelenirken, Tekel direnişine ön açıcı olması açısından kendi dönemleri içinde toplumsallaşmış, kamuoyuna mal olmuş ve kadınların işçi ya da işçi eşi olarak katıldıkları grevler seçilmiştir. Bu bölümde incelenen grevlerin ortak özelliği, grevlerin işyeri grevi olarak başlayıp, zaman içinde işyeri sınırlarını aşarak, mekân ve katılım olarak işyeri dışına çıkmış olması ve grevci işçiler dışında kimi kesimlerin (işçi eşleri, mahalle sakinleri, öğrenciler gibi) bu grevleri sahiplenerek grevin öznesi gibi davranmaya başlamasıdır. İşçilerin yanında yer alan farklı grup ve kişilerin işçilerin grevine sahip çıkarak grevin öznesi gibi davranmaya başlamaları çalışmada "toplumsallaşma" kavramıyla ifade edilmiştir.

Çalışmanın alan kısmı, Aralık 2009 ve Mart 2010 tarihleri arasında 78 gün boyunca Ankara'da gerçekleşen Tekel direnişi ve direniş süresince Ankara'da kalmış kadın işçilerden oluşmaktadır. Alana dair yöntem ve kısıtlılıklar çalışmanın "kapsam ve yöntem" başlığında ayrıntılı olarak açıklanmıştır.

Bu kapsamda çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, toplumsal cinsiyet ve kadın emeği kavramları üzerinde kısaca durularak toplumsal cinsiyet rollerinin şekillendirdiği kadın emeği ve istihdamına değinilecektir. Ücretsiz, ücretli ve örgütlü kadın emeği kavramları açıklanmaya çalışılacak, kadınların aktif oldukları grev ve direnişler incelenecektir.

İkinci bölümde, Türkiye'de özelleştirme uygulamaları ile Tekel direnişine neden olan hükümet ve ekonomi politikaları incelenecektir. Özelleştirmelerle öne çıkan 4/C statüsünde istihdam ile kamuda dönüşen ve güvencesizleşen istihdam biçimleri üzerinde durularak Tekel'in özelleştirilmesi ve Tekel direnişi irdelenecektir.

Üçüncü bölüm olan saha çalışması kısmında araştırmanın amacı, 78 günlük direnişi ortaya çıkaran koşullar, bu koşullarla araştırmanın üzerinden 6 yıl geçmiş olmasının etkisi ile kısıtlılıklar, kapsam ve yöntem açıklanacak, Tekel işçisi kadınlarla gerçekleştirilen görüşmeler bulgular ve tartışmalar olarak ortaya konmaya çalışılacaktır.

1. TOPLUMSAL CİNSİYET, KADIN EMEĞİ ve KADINLARIN EMEK MÜCADELESİNDEKİ YERİ

1.1. Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Emeği

Kadın emeğinin çalışma hayatındaki yerini incelemeden önce çalışma hayatındaki konumlanışında en önemli etkisi olan toplumsal cinsiyet kavramına değinmek gerekir. Toplumsal cinsiyet kavramı cinsiyet ayrımı ile ilişkilidir. Cinsiyet ayrımı ise biyolojik ayrımdan farklı olarak biyolojik ayrımın[1] üzerine kurulu toplumsal ve kültürel yapıdan da etkilenen bir olgu olarak ortaya çıkmıştır. Cinsiyet ayrımı var olduğu toplumun yapısına göre değişirken var olan eşitsizliğin boyutu da değişmekte ve toplumsal cinsiyet ayrımını oluşturmaktadır (Bora, 2012:38).

Toplumsal cinsiyet (gender), biyolojik cinsiyetten farklı olarak, toplumsal ve kültürel olarak belirlenen bu nedenle oluştuğu topluma ve tarihsel sürece göre değişebilen cinsiyet konumu olarak tanımlanmaktadır (Bertkay,1996:4). Toplumsal cinsiyet yaşanılan toplumda kimin hangi rollere sahip olacağını, hangi işleri yapacağını, hangi şartlarda ve sınırlarda yaşayacağını belirler (Erdut, 2011:57). Bu nedenle toplumsal cinsiyete dayalı tutum ve davranışlar yaşamın her alanını etkiler. Özellikle aileden başlamak üzere kadın-erkek ilişkilerinde bu cinsiyetlere sahip kişilerin hangi davranışları sergilemesi gerektiğini hangi davranışları sergilememesi gerektiğini ve bu cinsiyetlere sahip kişilerin hiyerarşik ilişkiler içinde hangi rol ve sorumluluklara sahip olması gerektiğini belirlemede etkindir (Koray,2011:16).

[1] Biyolojik ayrım, kadın ve erkeğin biyolojik farklılığından ortaya çıkan ve değişmez bir gerçektir.

Hayatın her alanına yansıyan toplumsal cinsiyet rollerinin kökeni sınıflı toplumların ortaya çıkışıyla birlikte üretim biçimlerinin toplumsal cinsiyete dayalı işbölümüyle gerçekleşmesine kadar dayanır. Avcı toplayıcı toplumda kadın ve erkeklerin sorumluluklarının sınırları belirlenmiştir (Smith,2011:40). Özel mülkiyetle birlikte erkekler daha ağır tarımsal faaliyetlerde yer almaya başlamış, üretim avcı toplayıcı dönemde olduğu gibi ev içerisinde kalmamış, ev dışına çıkmış ve uzaklaşmaya başlamıştır. Kadınlar ise yeniden üretici konumda aile içerisinde kalmış (tarımsal üretimde çalışması için çok çocuk doğurmaları sonucu) ve üretim alanlarından koparılmışlardır. Binlere yıllık dönemlerde gerçekleşen kadın ve erkekler arasındaki işbölümünde ki cinsiyet ayrımı her toplumun kültürel, sosyal, tarihsel gelişimine göre farlılık göstererek varlığını sürdürmüştür. Ancak her toplumun genel kabulü, yeniden üretim sürecinde gerçekleşen ev işleri ve çocuk bakımının kadınlar tarafından sağlanması olmuştur. Bu yüzden her toplumda tarihselliği toplumsal cinsiyet rollerine dayanan bir işbölümü vardır (Smith,2011:43). Bu işbölümünde kadınlar ve erkekler arasında paylaşılan işler tanımlanırken kadınlar ve erkekler arasındaki güç, iktidar ilişkileri de yeniden üretilmektedir (Dedeoğlu, 2000:150). Özetle toplumsal cinsiyete dayalı işbölümü teknik bir işbölümünü değil, ev içi ve ev dışı hayatı "ayrımcı ve ayrıcalıklı" ilişkiler içinde düzenleyen bir olgu olarak varlığını sürdürmektedir. (Urhan, 2014:11).

Toplumsal cinsiyet rolleri kadın ve erkeği aile yapısına, üretim ilişkilerine, örgütlenme süreçlerine kadar toplumun her düzeyini etkiler. Kadın ve erkeğe atfedilen rollerde *"erkekler kendi aralarında kadın olmayan ve kadınlığa yakınlık derecelerine göre sınıflanırken kadınlar kendi içlerinde erkek olmayan ayrımı dışında -iffetsiz olmayan, cahil olmayan, bedensel olmayan…- gibi kadınlara atfedilen toplumsal rolleri başarı ile yerine getirme durumlarına göre de ayrılmaktadırlar"* (Bora, 2012:47). Toplumsal cinsiyet ayrımı işgücüne ve istihdama katılmayı kadınlar ve erkekler için farklı şekilde etkiler. Bu etki ile şekillenen çalışma hayatında kadınlar ve erkekler kadın işi-erkek işi ayrımı ile çalıştırılırken işte yükselme, aynı işi yapıp farklı ücretler alma, aynı iş içinde çalışma sürelerinde farklılıklar olmasına, kadın emeğinin ikincil ve ucuz emek olarak görülmesine neden olur.

Tarihsel olarak da köklü geçmişe sahip olan toplumsal cinsiyet rollerinin bir sonucu olarak kadınlar üretici ve yeniden üretici, ücretli ve ücretsiz emek üretiminde aynı anda yer almış ve çoğu zaman çifte sömürüye maruz kalmışlardır.

Ücretsiz emek sürecinde kadın emeği, ev içinde kadınlara yüklenen rollerin ve aile ilişkilerinin kadınları işgücü piyasasından uzak tutmasıyla ilgilidir. Ev-aile ilişkilerindeki işbölümünün toplumsal cinsiyet rollerine göre ayrılması ve aile bireyleri arasındaki hiyerarşik ilişki üretim, yeniden üretim süreçlerini de belirlemektedir (Dedeoğlu, 2000:141). Özellikle ekonomik açıdan değersiz görülen yemek yapma, temizlik yapma, çamaşır/bulaşık yıkama, ütü yapma, çocuk/hasta/yaşlı bakımı gibi ev işleri kadınların emeğini görünmez hale getirirken kadınların işgücüne dahil olmalarında da bir engel oluşturmaktadır (KEİG, 2015).

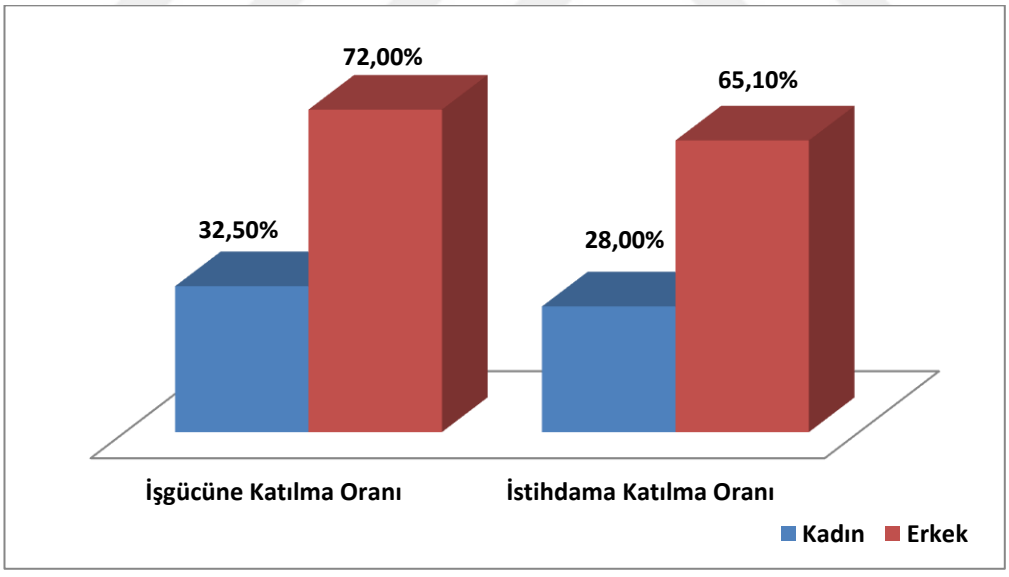
2016 yılında 11 milyon 98 bin kadın ev işleri nedeni ile işgücüne dahil olamazken ev işleri nedeniyle işgücüne dahil olamayan erkeklere ilişkin bir bilgi bulunmamaktadır (TÜİK, 2016). Kadınlar ev ve aile bakımına günlük 4 saat 17 dakika ayırırken erkekler günlük sadece 51 dakika ayırmaktadır (TÜİK,2015). Ev işleri ve aile bakımını "kadın işi" olarak gören ve kadınları ev içerisinde var etmeye çalışan toplumsal yapı ve cinsiyetçi politikalar, kadınların çalışma hayatına katılımlarını artırıcı politikalar üretmek yerine, kadınların daha çok ev ve bakım hizmetlerine yönlendirilmesine yol açmaktadır. Bu durumda genel olarak ailenin geçiminin erkek tarafından sağlandığı kadının ise ev işleri ve aile bakımında ücretsiz emek ürettiği "*çift reisli"* bir sistem ortaya çıkmaktadır (Gardiner, 2011:75).

Kadın emeği, ev işleri ve aile bakımında karşılığı olmayan, ücretsiz emek olarak görülürken ataerkil sistemin desteğini alarak kurulan kapitalist üretim ilişkilerinde ise ikincil emek ve işgücü ucuz işgücü olarak görülmüştür (Yılmaz, 2013:363). Sanayi devrimi ile değişime uğrayan sosyo-ekonomik yapı ve artan işgücü ihtiyacı sonucu kadınlar ve çocuklar ucuz işgücü olarak sermaye tarafından ücretli emek üretimine dahil edilmiştir. Ev işleri ve bakım hizmetlerini yerine getirmekle sorumlu olan kadınların işgücüne dahil olması hem geleneksel aile yapısını bozmuş hem de ucuz işgücü olarak görülmeleri erkek işçiler için

ücretlerinde ve eşitsizlik üzerine kurulu kadın erkek ilişkilerinde bir tehdit oluşturmuştur (Urhan, 2009: 85).

İkincil ve ucuz işgücü olarak görülen kadın emeği ve istihdamı toplumsal cinsiyet eşitsizliği temelinde gerçekleşmiş ve kısıtlanmıştır. Toplumsal yapı, toplumsal cinsiyet ayrımına dayalı işbölümü ve bu çerçevede şekillenmiş roller kadınların istihdam edilmesinde çeşitli engeller oluşturmuştur. Kadının çalışıp bir gelire ve güvenceye sahip olması, toplumda hâkim olan erkeğin aile reisi olarak varlığını sürdürmesine bir engel, tehdit olarak algılandığı için kadının ev dışında gelir getirici işlerde çalışması genel olarak ailedeki erkeğin iznine bağlı kalmıştır (Toksöz, 2007:59). Bu durum kadınların işgücüne katılma ve istihdam oranlarının erkeklere göre çok düşük kalmasının nedenlerindendir. 2016 itibari ile işgücüne katılma oranı kadınlarda yüzde 32,5 iken erkeklerde yüzde 72'dir. İstihdam oranları ise kadınların yüzde 28, erkeklerin yüzde 65,10'dur.

Tablo.1.1 Cinsiyete Göre İşgücüne ve İstihdama Katılma Oranları (2016)

Kaynak: TÜİK.(2016). İşgücü İstatistikleri.

Kadının ücretli çalışması ile aile ve toplumdaki hakimiyetinin de sarsılacağının farkında olan erkekler sahip oldukları iktidarlarını korumak için çalışma hayatının her alanında da erkeklik ilişkileri kurmuşlardır. "*İşverenler/sendikalar/erkek işçiler"* bu noktada ortak hareket etmiş ve hem evdeki hem de toplumdaki iktidarlarını korumak için ortak çalışmışlardır (Urhan, 2009:86).

Ücretli emek sürecinde ikincil emek olarak görülen kadın emeği, genel olarak güvenceli, sürekli ve iyi ücretli işlerde değil, güvencesiz, geçici ve düşük ücretli işlerde istihdam edilmiş ve kadın istihdamındaki artış da genelde bu şekilde gerçekleşmiştir. Bu istihdamda kadınlar sosyal haklarından ve iş güvencelerinden yoksun kalmakta ya da bu haklara sınırlı biçimde sahip olmaktadırlar (Hırata, 2011:101).

Kadın emeğinin ücretli emek sürecinde ki sınırlılığı ve güvencesizliği küreselleşme ile birlikte daha da belirginleşmiştir. Hiç kuşkusuz küreselleşme de toplumsal cinsiyet eşitsizliği karşısında tarafsız kalamamış, kadın ve erkek işgücünü farklı boyutlarda etkilemiştir. Küreselleşme ve liberal ekonomi politikalarının çalışma hayatına yansımasıyla esnek, enformel ve güvencesiz çalışma biçimleri ortaya çıkmış; bu alanlarda öncelikli olarak kadınlar istihdam edilmiştir (Wichterich, 2004:17). Özellikle çok uluslu şirketlerin üretim alanlarının değişmesiyle gittikleri az gelişmiş ülkelerde kadınlar "*günde 10-12 saat, saat başı 0.50-1 dolar arasında bir ücretle çalışan ucuz emek, göç ettikleri ülkelerde ise endüstri ve hizmet sektörünün enformel kesimini oluşturmaktadırlar"* (Koray, 2011:19).

Erkek egemen sistemin emek sürecine etkisiyle kadınlar ucuz ve yedek işgücü olarak görülürken diğer yandan yıldırma eksenli ayrımcılık(mobbing) ya da mesleki alanda yükselmelerinin engellenmesi sorunuyla da yüz yüze gelmektedirler. Birini sistematik bir biçimde, agresif ve tekrarlayıcı eylemlerle, fiziksel veya psikolojik açıdan yıldırma süreci olarak tanımlanan mobbing veya kadınların toplumsal cinsiyet ayrımına dayalı engeller nedeniyle üst düzey pozisyonlara gelmelerindeki görünmez engeller olarak tanımlanan cam tavan gibi uygulamalarının

hedefinde en fazla kadınlar yer almaktadır. Bunun nedeni ise erkeklerin sahip oldukları güç ve iktidar ilişkilerini çalışma hayatında da sürdürmek istemeleridir.

Özetlemek gerekirse kadın emeğini ayrı bir kategoride ele alınmasının temel nedenleri arasında mesleki anlamda yetenek kazanmasını sağlayacak eğitimi alması önündeki engeller, kadının cinsiyetçi işbölümü sonucu ev içinde sahip olduğu sorumluluklarının işgücü piyasasını da etkilemesi, çalışma hayatında ikincil emek ve ucuz işgücü olarak görülmesi, güvencesiz ve vasıfsız işlerde istihdam edildiklerinin yaygın kabulü, son olarak ise ücretsiz ev içi emeğinin görünmemesi ve geleneksel aile yapıları nedeniyle çalışma koşullarının "aile, eş, baba rızası" gibi faktörlere bağlı olması gelmektedir (Ergüder, 2006:122). Kadın emeğinin cinsiyet temelli toplumsal roller ve çalışma ilişkilerinde şekillenmesi kadın emeğinin örgütlenmesini de etkilemiş, kadın emeği örgütlemesi de erkek egemen yapılarda şekillenmiş ve ikincilleşmiştir.

1.2. Kadın Emeğinin Örgütlenmesi

Kadınların örgütlenmesi ve örgütlendikten sonra ki süreçte aktif rol almasının önünde engeller vardır. Bunların başında toplumsal yapının kadının çalışma hayatı dışında kalan zamanını ev içerisinde planlaması, erkek egemen sendikal yapılar, kadınların sendikalara olan ilgisizlikleri ve istihdamda erkekler kadar yer alamaması gelmektedir.

Kadınların ev içinde yeniden üretime dahil olması ve bu esnada harcadıkları ücretsiz emeğin karşılıksız ve görünmez olmasıyla birlikte kadının çalışma hayatında da "anne ve eş" olarak görülmesi devam etmektedir. Kadının çalışma hayatında yer alışını anne ve eş olma üzerine kuran toplumsal yapı kadının çalışma hayatının dışında kalan zamanlarını ev içinde bakım ve temizlik işlerinde harcamasını planlar (Urhan, 2011:396). Bu nedenle kadınların örgütlenmesi üzerindeki en önemli engeller toplumsal yapının kadının çalışma dışı zamanını ev içinde planlamasıdır.

Erkek egemen toplum yapısı işgücü piyasasını etkilediği gibi işçi örgütlenmelerini de etkilemiş erkek ağırlıklı örgütlenme alanlarının oluşmasına neden olmuştur. Oluşan erkek ağırlıklı örgütlenmeler ve erkek egemen toplumsal yapı, işçi örgütleri olan sendikal yapıların ve kademelerinin de erkekleşmesine neden olmuş ve sendikalarda da kadınlar görünmez veya ikincil konumda kalmıştır. Ancak kadınların sendikalar tarafından örgütlenmeye başlamalarının ilk nedeni kadın işçilerin ucuz işgücü olarak görülmesi sonucunda erkek işçiler için rakip konuma gelmeleri olmuştur (Urhan, 2009:86).

Bununla birlikte toplumun her aşamasında var olan erkek egemen yapılar kadınların örgütlenmesinde de karşılarına çıkmış, işçi kadınlar örgütlense bile işyerinde ve evde olduğu gibi sendikal yapılardaki erkeklerle de eşit konumda görülmemişlerdir. Ancak 1980'lerin sonlarına doğru kadın hareketinin yükselmesi sendikaları da etkilemiş, işçi ve memur kadınlar örgütlenmeye ve sendikal harekete farklı bir açıdan yaklaşmaya başlamışlardır (Toksöz ve Sayılan, 1998:297). Bu durumun bir sonucu olarak sendikalar ilk olarak 8 Mart'ı gündemlerine almışlardır. Ancak 8 Mart'ın sendikaların gündemine girmesi sendikaların cinsiyet eşitliği politikaları üretmesine değil, kadınların yılda yalnızca bir gün hatırlanmaları ve görünür olmalarına neden olmuştur (Ünlütürk Ulutaş ve Pala, 2012:296).

Örgütleme konusunda sendikaların özellikle güvenceli işlerde çalışan işçileri ve büyük fabrikaları tercih etmesi, güvencesiz çalışan kadınlara ulaşamamalarına neden olmaktadır. Özellikle "iş güvencesi kapsamı dışında kalan ve denetimi zor olan taşeron firmalar, maliyetleri en aza indirecek stratejileri sıkı bir şekilde uygulamışlardır. Vasıfsız, emek yoğun işlerin hâkim olduğu giyim sektöründe, faaliyet konularına yatkın, uysal ve düşük ücrete razı kadın işçiler" çalıştırılmakta ve sendikalar bu kadınları örgütleme konusunda isteksiz davranmaktadırlar (Urhan, 2014:52). Kadın işçi ağırlıklı işkollarında ise özellikle hizmet sektörü içinde kadın ağırlıklı işkollarının olması sendikaların kadınları örgütlemeye yönelttiği ve örgütlenen kadınların sendikalarda kadın sorunlarının gündeme alınmasını zorladığını söylemek gerekir.

Sendikalardaki erkek egemen yapılar sendika içi çalışma tarzından örgütlenme ve toplu sözleşme süreçlerine kadar her alanı etkilediği gibi işçilerin eğitim faaliyetlerini de etkilemekte ve eğitim politikaları bu çerçevede oluşmaktadır. Kadın işçiler erkek işçiler kadar eğitimlerden faydalanamamakta ve bu nedenle de sendikal alanda ve çalışmalarda yer alamamaktadırlar (Toksöz, 1998:300).

Sendikaların kadınlara karşı tutumları ile birlikte kadınların sendikalara karşı tutumları da kadınların sendikalarda örgütlenmesinin önündeki engellerden birisidir. İlk olarak kadınların *"sendika üyeliğinin getirisinin neler olacağı konusunda bir fikir sahibi olmamaları"* ve sendikalar tarafından kadınların sendika üyesi olduğunda sahip olacağı getiriler konusunda bilgilendirmemesi kadınları sendikalardan uzak tutmaktadır (Urhan, 2014:57). İkinci olarak genellikle ev işleri ve bakım hizmetleriyle meşgul olan kadınların ilgilerinin ve meşguliyetlerinin ev-aile ile sınırlı olması ve sendikaların çalışmalarını gerçekleştirirken kadınların toplumsal rollerini göz ardı etmesi kadınların sendikalarda örgütlenmesinde bir sınır oluştururken örgütlenmiş kadınların da aktif rol almasına engel olmaktadır (Toksöz, 1994:442). Kadınların sendikalara yönelik uzaklıklarının bir diğer nedeni ise sendikaların kadınları görmezden gelen politikalarının yarattığı hayal kırıklıklarıdır. Cinsiyet eşitliği temelinde politikalar oluşturulmaması kadınların sendikalara inançlarının azalmasına neden olmaktadır (Millioğulları Kaya, 2013:8). Ücretli doğum izni, vardiya düzenlemeleri, kreş hakkı, regl izni gibi kadınlara özgü durumlar için toplu sözleşmelerde düzenlemeler yapılmaması, yer verilmemesi ya da çok az yer verilmesi kadınların sendikayla güçlü ilişki kurması önünde ciddi bir engel olarak varlığını sürdürmektedir.

Genel bir değerlendirme ile kadın emeğinin ikincil emek olarak görülmesi gibi örgütlü kadın gücünün de ikincil güç görülmesi sendikaların kadınları örgütlemede ki çalışmalarını da etkilemektedir. Cinsiyete dayalı işbölümü hayatın her alanını etkilediği gibi çalışma ve örgütlenme ilişkilerini de etkilemiş ve kadınların sendikalardaki konumunu ve ilişkisini belirleyen bir etken olmuştur (Urhan, 2014:11). Veriler de bu görüşü desteklemektedir. Tüm işkollarında 2015 yılı verileriyle toplam işçiler içerisinde değerlendirme yapıldığında kadın ve erkek

işçilerin örgütlenme durumları arasındaki fark ortaya çıkmaktadır. Bununla birlikte kadın işçilerin ağırlıklı olarak "kadın işi" olarak görülen veya prezantabl (iyi görünme) şartı olan işkollarında örgütlendiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Kadın işçilerde sendikalaşma oranlarına bakıldığında, kadınlar sırası ile en fazla yüzde 27,27 sendikalaşma oranıyla güvenlik ve savunma işkolunda örgütlü iken yüzde 18,59 ile genel işler, yüzde 15,97 ile banka, finans ve sigorta işkolunda örgütlü olduğu karşımıza çıkmaktadır.

Tablo.1.1.1 İşkollarına Göre Sendikalı Kadın ve Erkek Oranları (2015).

İşkolları	Sendikalı kadın işçi oranı(%)	Sendikalı erkek işçi oranı(%)
İnşaat	0,9	2,4
Gemi yapımı ve deniz taşımacılığı, ardiye ve antrepoculuk	1,2	9,1
Madencilik ve taş ocakları	2,19	20,51
Ağaç ve kâğıt	2,7	9
Petrol, kimya, lastik, plastik ve ilaç	2,8	12,47
Konaklama ve eğlence işleri	2,8	3,8
Basın, yayın ve gazetecilik	3,4	7,1
Sağlık ve sosyal hizmetler	5,1	9,5
Ticaret, büro, eğitim ve güzel sanatlar	5,5	6,3
İletişim	6,2	30,58
Enerji	6,9	28,6
Dokuma, hazır giyim ve deri	6,9	11
Gıda sanayi	7,7	15,27
Metal	7,8	17,26
Çimento, toprak ve cam	8,7	22,31
Taşımacılık	10,23	8,28
Avcılık, balıkçılık, tarım ve ormancılık	10,7	30,72
Banka, finans ve sigorta	15,97	16,28
Genel işler	18,59	30,5
Savunma ve güvenlik	27,27	28,05

Kaynak: ÇSGB 2015 Temmuz Ayı Sendikalaşma İstatistikleri.

Toplam sendikalı işçi sayısı içerisinde kadınların sendikalaşma oranı yüzde 17,54 iken, erkeklerin yüzde 82,45'tir. Bu durum sendikalı işçilerin genelinin erkeklerden oluştuğunu açıkça göstermektedir. Erkek işçiler içinde ise sendikalaşma oranı yüzde 13, kadın işçiler içinde sendikalaşma oranı ise yüze 7,6'dır.

Tablo.1.1.2. Cinsiyete Göre Sendikalaşma (Bin)

Cinsiyet	İşçi	Üye	Oran (%)
Erkek	9.219	1.194	13
Kadın	3.354	254	7,6

Kaynak: ÇSGB 2016 Ocak ayı sendikalaşma istatistikleri.

1.3. Grev ve Direniş Kavramları

Çalışma ilişkilerinin temel unsurlarından olan grevler ve grev dışı eylemler tarih boyu işçilerin en büyük mücadele alanını oluşturmuştur. İşçi hareketlerinin azaldığı dönemlerde bile hak arama mücadelesi sürmüş, çeşitli grevler ve direnişler gerçekleşmeye devam etmiştir. Bu grev ve direnişlere kadınlar hem işçi olarak hem de işçi eşleri olarak katılmışlardır.

Sanayi devrimi beraberinde kötü çalışma koşullarını ve sömürüyü getirmiş, kapitalist üretimin gelişimine bağlı olarak işçiler düşük ücretlerle uzun çalışma sürelerine maruz kalırken, kadın ve çocukların ucuz işgücü olarak görülmesi sömürüyü daha da arttırmıştır. Yıllar geçtikçe gelişen ekonomik yapı ve elde edilen karların işçilere kazanç olarak yansımaması ve sömürünün günden güne artmasıyla iş bırakma eylemleri, grev ve direnişler başlamıştır (Güzel, 1980:9).

Özellikle sanayi devrimi ile ortaya çıkan makineleşmenin etkisiyle, üretimde makinelerin kullanımının artması ve makine kırıcılarca işsizliğin nedeni olarak makinaların görülmesi sonucu üretim alanlarındaki ilk tepkiler makinelere yönelmiş zamanla da işsizliğin asıl nedeninin işverenin kar hırsı olduğunu fark eden anlayışa doğru evrilmiştir (Güzel, 1980:11). Endüstri ilişkilerinin gelişmesi sonucu emek-sermaye ilişkisindeki nitelik değişmiş, işçiler haklarını korumak ve iyileştirmek için örgütlenmiş, grev ve direnişler gerçekleştirmişlerdir (Millioğulları, 2007:1) .

İşçilerin, ekonomik ve sosyal şartlarını iyileştirmek için iş bırakması anlamına gelen grev, ülkelerin hukuki düzenlemelerine göre farklı biçimlerde tanımlanmakla birlikte, işçi-işveren ilişkilerinin düzenlenmesinde, işçilerin hak ve çıkarlarını iyileştirmek ve korumak için başvurdukları bir yöntem olarak karşımıza çıkmaktadır. Cahit Talas'a göre grev; "ekonomik ve sosyal şartların iyileştirilmesi için işçilerin bağlı bulundukları iş hükümlerini yerine getirmekten imtina etmeleridir" (1955:288). Bununla birlikte Talas'ın daha ayrıntılı yaptığı tanıma göre; "çalışma koşullarını kendi lehine değiştirmek ve yeni haklar, menfaatler sağlamak amacıyla işçilerin çoğunun önceden aralarında karar vermek suretiyle bir iş yerinde ya da işkolunda, belirli ya da belirsiz bir süre için çalışmaya son vermeleri durumudur" (Aktaran Makal, 1987:7).

Alman hukukçulardan Hueck ve Nipperdey'e göre "uyuşmazlık sona erince veya amaca ulaşılınca işe yeniden başlamak isteğiyle, aynı meslek veya aynı işletmenin belli sayıdaki çalışanının amacına ulaşması için topluca ve birlikte iş durdurmadır" (Aktaran Güzel, 1980:12). Hyman'a göre ise grev, "bir mağduriyeti ifade etmek ya da bir talebi zorlamak için bir grup işçi tarafından işin geçici olarak durdurulmasıdır" (1989:17).

Çeşitli grev tanımlarını değerlendiren Şehmus Güzel'e göre de grev, "çalışanların yaşam ve çalışma koşullarını korumak, bu koşullarda iyileştirme ve düzenlemeler sağlamak amacıyla işverenler veya kamuda karar mekanizmaları üzerinde baskı kurmak amacıyla belirli veya belirsiz süre ile gönüllü olarak yapılan topluca harekettir. Ekonomik anlamda işyeri, işletme, işkolu veya bütün işkollarında, coğrafi anlamda semt, kent, bölge veya bütün ülkede yapılabilir " (1980:13).

Genel değerlendirmeyle grevler, çalışma ilişkileri açısından "bir toplumda endüstriyel uyuşmazlıkların en belirgin ve en kabul görmüş biçimini oluşturur" (Millioğulları, 2007:3). Grevlerin amaçları değişkendir ve amaçları açısından ele aldığımızda grevler, menfaat grevi, hak grevi, siyasi grev, dayanışma grevi, genel grev ve düzensiz grevler (wild cat strike) gibi çeşitli şekillerde sınıflandırılmışlardır.

Menfaat grevi, toplu iş sözleşmesi görüşmelerinde ortaya çıkan anlaşmazlıklar sonucu uygulanan grevdir. Bu grev türü, Türkiye'de kanuni grev olarak nitelendirilen ve geçerli olan grev türüdür. Hak grevi, toplu iş sözleşmeleriyle elde edilen hakların uygulanmaması sonucu başvurulan grevdir. Siyasi grev, hükümet tarafından uygulanan politikaların değiştirilmesi, hükümeti yeni bir düzenleme yapmaya ya da yasama organları tarafından yapılması planlanan düzenlemelerden vazgeçirmeye yönelik yapılan grevlerdir (Sur, 2009:12). Sempati grevi olarak da adlandırılan dayanışma grevi, başka işçilerin grevini desteklemek amacıyla yapılan grevdir (Güzel, 1980:31). Genel grev, bir kentte, bir bölgede veya tüm ülkede bir ya da birden fazla işkolunda belirli veya belirsiz süreyle tüm işçilerin iş bırakmasıdır (Güzel, 1980:45). Düzensiz grevler ise işçilerce sendikalarının onay ve desteği olmadan gerçekleştirilen grev türüdür (Hyman, 1989:39).

Grevler, ülkelerin hukuksal düzenlemelerine, sosyo ekonomik yapısına, grev hakkının tarihsel gelişim şekline göre değişiklik göstermektedir. Dünyada bilinen ilk grevin düzensiz ücret ödemelerine ve işçilerin karşılaştıkları kötü şartlara karşı III. Ramses döneminde Mısır'da firavun mezarlarında çalışan işçiler tarafından yapıldığı bilinmektedir. Bununla birlikte Babil İmparatorluğu ve Roma İmparatorluğu'nda da iş durdurmalar ve grevler yaşanmıştır (Makal, 1987:16).

Sanayi Devrimi'nin ardından üretim yapısının değişmesine bağlı olarak, üretim loncalardan fabrikalara geçmiştir. Bu fabrikalardaki kötü ve ağır çalışma koşullarına karşı işçi örgütlenmeleri oluşmuş, işçi eylemleri yoğunluk kazanmıştır (Millioğulları, 2007: 24). Bu süreçte yaşanan eylemler, grevler üzerinde denetim sağlanması gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Sonuç olarak birçok ülkede grevlere ilişkin ilk düzenlemeler yasaklama ve sınırlama şeklinde olmuştur.

Dünyada grevin hak olarak tanınması ve düzenlemesi ise 20. yüzyılın başlarından itibaren söz konusu olmuştur. Yasaklama ve sınırlamalarla düzenlenen grev hakkının İngiltere'de tam anlamıyla kazanılması 1906 yılına denk gelirken, Fransa'da ilk olarak 19. yüzyılda, 1849 yılında, grev hakkı tanınmış ancak tam anlamıyla kullanılmamış, 1946 yılında anayasal hak olarak yeniden düzenlenmiş ve

geçerlilik kazanmıştır (Makal, 1987:18). Genel olarak İkinci Dünya Savaşı sonrası süreçte, insan haklarında yaşanan gelişme ve demokrasi hareketlerinin hız kazanması, ülkeleri, grevi anayasa ve kanunlarda temel bir hak olarak kabul etmeye zorlamıştır.

Nitekim, grev hakkı uluslararası normlarla da düzenlenmiştir. İlk olarak 1961 tarihli Avrupa Sosyal Şartı, çıkar çatışması durumunda toplu sözleşmeden doğan yükümlülükler saklı kalmak koşuluyla işçi ve işverenlere grev dahil toplu eylem hakkı tanımıştır. 1961'den günümüze grev hakkı, sendikalaşma ve toplu sözleşme hakkıyla birlikte ele alınan bir konu olmuş ve uluslararası sözleşmelerle güvence altına alınmıştır. Uluslararası Çalışma Örgütü'ne göre de grev, barışçıl olma koşuluyla uluslararası çalışma normlarına uygundur (Çelik, 2012:107).

Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) toplu pazarlık ve grev hakkıyla sendikalaşma hakkını bir bütün olarak görmektedir. Bu nedenle, 87 Sayılı Sendika Özgürlüğü ve Sendikalaşma Hakkı ve 98 Sayılı Örgütlenme ve Toplu Pazarlık Hakkı Sözleşmeleri, denetim organları kararları, Birleşmiş Milletler Ekonomik Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi ve İnsan Hakları Komitesi Kararları ile Avrupa Sosyal Şartının "Örgütlenme Hakkı" başlıklı 5. maddesi ve "Toplu Pazarlık Hakkı" başlıklı 6. maddesi grev hakkının uluslararası dayanaklarını oluşturur (Gülmez, 2008: 145).

Türkiye'de ise grev hakkının gelişimine bakıldığında, grev uygulamalarının Osmanlı'dan günümüze yasaklandığı ya da daha serbest hale getirildiği dönemler olduğu görülmektedir. Bu çerçevede, Osmanlı'da greve ilişkin düzenlemelerin yapıldığı ve bu düzenlemeler kapsamında da grevlerin yasaklandığı dönemler olmuştur. Özellikle 2. Meşrutiyet'in ilanıyla birlikte, kısa süre içinde çok sayıda grev gerçekleşmiş ve arkasından 1909 tarihinde Tatil-i Eşgal Kanunu çıkarılarak greve ilişkin düzenleme yapılmıştır. Doğrudan grev yasağı getirmeyen bu kanun, kamuya yönelik hizmetlerde sendikalaşmayı yasaklamış. Bunun sonucu olarak da grevlerin önünü kesmiştir. Ancak sendikasız grev serbest bırakılmıştır (Makal, 2004:1).

Cumhuriyet döneminde ise 1936 yılında çıkartılan 3008 Sayılı İş Kanunu'nun 72. maddesiyle grev yasaklanmış ve grevin gerçekleştirilmesi halinde uygulanacak cezalar belirtilmiştir. Kanunun 77. maddesiyle de uyuşmazlıkların çözüm yolları ayrıntılı şekilde düzenlenmiştir. İş uyuşmazlıkları "tek başlı" ve "toplulukla" olarak ikiye ayrılarak düzenlenmiş ve iki durumda da uzlaştırma yoluyla çözümlenmesi, bu yolun işe yaramaması halinde mahkemeye veya hakem kurullarına başvurma zorunluluğu esas alınmıştır (Güzel,1986:213).

1947 yılında çıkartılan 5018 Sayılı İşçi ve İşveren Sendikaları ve Sendika Birlikleri Hakkında Kanun ile bildirim usulüne göre sendika kurma ve sendikacılığa olanak sağlanmış ancak grev yasakları devam etmiştir. 1960 yılına kadar grev yasakları, muhalefet partileri tarafından karşı çıkılan ve üzerine çalışmalar yapılan bir uygulama olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu dönemlerde muhalefetteki Demokrat Parti (DP), iktidar partisi olan Cumhuriyet Halk Partisi'ne (CHP) karşı çıkmış ve grev yasakları konusunda muhalefet etmiştir. Ancak iktidara geldiği 1950 yılından sonra grev yasaklarını kaldırma konusundaki çalışmalarını durdurmuştur. İktidarın el değiştirmesinin ardından, bu kez muhalefet partisi olan CHP grev yasaklarını gündemine almıştır (Güzel, 1980:64).

Bu gelişmelerden sonra grev, 1961 Anayasası'nın 47. maddesinde bir hak olarak tanınmıştır. Grev uygulamalarına ilişkin gerekli yasal düzenlemeler, 1963 yılında 275 Sayılı Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt Kanunu ile yapılmıştır. 1961 Anayasası ile sağlanan grev ve toplu sözleşme hakları ile sendikal hakların güvenceye alınması, 1960-1970 yıllarda grev ve grev dışı eylemlerin artmasına neden olmuştur (Çelik, 2012:107). Fakat 12 Eylül 1980 askeri darbesi sonrasında yükselen işçi eylemleri kesintiye uğramış, işçi sınıfı için kısıtlayıcı düzenlemeler getirilmiş, neoliberal ekonomi politikaları hayata geçirilmeye başlanmıştır. Bu uygulamalar hukuksal zemine dayandırılmış, 1982 Anayasası'nın kabul edilmesinin ardından grevler, 1983 yılında çıkartılan 2821 Sayılı Sendikalar Kanunu ve 2822 Toplu Sözleşmesi, Grev ve Lokavt Kanunu'nu ile düzenlenmiştir. Son düzenleme ise 2012 yılında çıkartılan 6356 Sayılı Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanunu ile yapılmıştır.

Türkiye'de grevler "kanuni" ve "kanuni olmayan" grevler olarak iki türlü tanımlanmaktadır. 6356 Sayılı Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanunu'nda kanuni grevler, "toplu iş sözleşmesinin yapılması sırasında uyuşmazlık çıkması hâlinde, işçilerin ekonomik ve sosyal durumları ile çalışma şartlarını korumak veya geliştirmek amacıyla, bu Kanun hükümlerine uygun olarak yapılan greve kanuni grev denir" şeklinde tanımlanmışken, bunun dışında yapılan her türlü grev kanuni olmayan grev kabul edilmiştir.

Türkiye'de kanuni grevler kadar kanun dışı grevler ve grev dışı eylemler de çalışma ilişkilerinde önemli yer tutmaktadır. Grev dışı eylemlerde iş bırakma, işe geç gitme, iş yavaşlatma, direniş, işyeri işgali, oturma ve yürüme eylemleri, yemek boykotu gibi yöntemler sıkça başvurulan yöntemlerdir (Çelik, 2012:114).

Direniş, "istenmeyen bir uygulamayı engellemek için başvurulan aktif veya pasif eylemler" (Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi, 1996:306), endüstri ilişkileri açısından direniş, "bireysel ya da kolektif olarak işçilerin yöneticilerin onların üzerlerinde kurdukları baskıya karşı çıkmaları" olarak tanımlanmaktadır (Davutoğlu, 2011:3). Türkiye'de ise özellikle işçi hareketlerinin yükseldiği dönemlerde direniş, "işçilerin yasal-izinli eylemleri dışında, yasaları zorlayan eylemlerine" verilen genel addır (Sendikacılık Ansiklopedisi, 1996:306). Özetle direnişler bireysel ya da topluca gerçekleşen yine çalışma ilişkilerindeki sorunlara karşı bir eylem biçimi olarak tanımlanabilir.

Maurizio Atzeni, direnişlerin işçiler için önemli tartışmalara kapı açtığına dikkat çekerken, direnişin istihdam içinde çatışmalı ve yapısal bir ikililik ürettiğini belirtir. Buna göre emek sorunlarının yapısal çözümlerle üstesinden gelinmesi, bir anlamda işçilerin sadece ücretli çalışanlar olduklarını kabul etmesi anlamına gelir ve aynı zamanda işçileri sermayeyi kabul etmeye zorlar. Bununla birlikte toplu direnişlerde, örgütün veya direnişi örgütleyen liderin, direnişi yukardan aşağıya ya da aşağıdan inşa ettiğine değinir (Atzeni,2010:367). Hyman ve Friedman'a göre ise

direnişlerin politik bir yanı da vardır. İşyeri direnişlerini işçiler sermayeye karşı gerçekleştirir ve bu bir sınıf bilinci gerektirir (Davutoğlu, 2011:4).

Direnişler işyerlerindeki kontrol mekanizmalarına birer yanıt olarak "hayatta kalma" kültürünü oluştururlar ve işçiler yönetim tarafından kullanılan kontrol mekanizmalarının dışında kalma yöntemleriyle kendileri için özerk bir alan yaratmaya çalışırlar (Devinatz, 2007 :2). Bu durum Victor G. Devinatz tarafından "saf ve basit direniş" biçimi olarak adlandırılmıştır. Deviantz, Hyman ve Friedman ile ortaklaşarak işyerinde direniş biçimlerini "siyasi direniş" ve "sınıf bilinçli direniş" olarak tanımlamaktadır (Devinatz, 2007:2). Direnişlerde sınıf bilinci kültürü olması nedeniyle kendiliğinden ve doğaçlama olarak ortaya çıkan ve gelişen direnişlerin ve direniş sırasından edinilen deneyimlerin örgütlenmesi ve birikimli hale gelmesi, işçi hareketleri açısından oldukça önemlidir (Koçak, 2013:11).

1.4. Kadınların Aktif Oldukları Grev ve Direnişler

Kadınlara atfedilen toplumsal roller ve ataerkil bakış açısının bir sonucu olarak hayatın her alanında ikincil konumda bırakılması gibi direniş sırasında da pasif ve ikincil konumda olması beklenir. Bunun temel nedeni ve toplumsal roller gereği toplumsal yapı içerisinde itaatkârlıklarıdır. Sessiz, boyun eğen, kabul eden, sabırlı kadın profili çalışma hayatında tercih edilirken grev veya direniş sırasında tam tersi bir durum söz konusudur. Özellikle "işçi eşleri olduklarında sınıf bilinci ile dayanışma sergilemesinin ya da işçi olarak direnişte yer almalarının politik bir temele dayandığı söylenebilir" (Davutoğlu, 2011). Bu nedenlerle emek mücadelelerinde kadınların konumlarını değerlendirirken, toplumsal rolleri ve bu rollerin getirdiği kabulleri göz önünde bulundurulmalıdır. Dünyada ve Türkiye'de kadınların aktif rol aldıkları grev ve direnişlerden örnekler incelenirken Türkiye'deki grevler ayrı başlıklarda ve dönemleri özelinde değerlendirilecektir.

Kadınların emek mücadelesindeki konumlarını incelerken ilk olarak Sanayi Devrimi ile değişen üretim yapısına kısaca değinmek gerekir. Emek mücadelesinin ortaya çıkmasında burjuvalaşan işveren sınıfı, metalaşan işgücü, işçilerin ağır çalışma koşulları ve düşük ücretler, bu çalışma şartlarına işçi sınıfının tepkisi, işçi sınıfının sorunlarının siyasetin öznesi haline gelmesi etkili olmuştur. Ekonomik yapının değişmesiyle ücretli emek üretimi, sanayi devriminin etkisiyle loncalardan fabrikalara geçmiştir (Sencer, 1969:24). Sanayi Devriminin etkisiyle büyük fabrikalar kurulmuş, işçi topraktan ve tarım üretiminden koparak fabrikalarda çalışmaya başlamış ve işsizliğin yüksek olması, işçilerin uzun saatlerde düşük ücretlerle çalışmayı sürdürmelerine neden olmuştur. Bu süreçte özellikle 1780-1825 tarihleri arasında kötü ve güvencesiz çalışma koşullarıyla uzun çalışma saatlerine yönelik ilk tepkiler makina kırmakla başlamış ve "Ludizm" olarak da bilinen makina kırıcılar akımı ortaya çıkmıştır (Taş, 2012:64).

Emek mücadelesi işçiyi sömüren sermayeye yönelik hareketlere dönüşmüş ve kitlesel işçi örgütlenmeleri dönemin oy hakkı mücadelesi "Çartizm[2]" ile de güçlenmiştir. 1800'lü yılların ortalarında işçilerin oy hakkı mücadelesi üç ayrı tarihte yayınlanan bildirilerle başlamıştır. 1838, 1842 ve 1848 yıllarında yayımlanan bildirilerin (People's Charter) genel amacı işçi sınıfının genel oy hakkına sahip olmasıdır. Bu amaçla başlayan Çartizm hareketinin en yoğun dönemi 1838-1842 yılları arasındadır (Işıklı, 2005:142). Çartist hareket içerisinde gerçekleşen eylem ve grevlere kadınlar, özellikle 1838 yılında ağırlıklı olarak istihdam edildikleri ciltçilerde, dantelacılarda ve çamaşırhanelerde katılmışlardır. Çartizm hareketi "bütün işçi sınıfının genel oy hakkı mücadelesi" üzerine kurulu bir hareket olmakla birlikte, işçi sınıfı erkek işçilerden ibaret görülmüştür. Bu nedenle kadınlar oy hakkı için ayrıca mücadele etmiş ve bu durum kadınlar için çalışma hayatında var olan eşitsizlikleri gidermek için mücadele verilmesinin de önünü açmıştır. Kadınların oy hakkı mücadelesinde öncü hareketler ABD ve İngiltere'de gerçekleşmiştir. ABD'de 1848 yılında başlayan mücadele 1920'de sonuçlanmıştır (Örnek, 2015:107).

[2] İngiltere'de 1838 yılında başlayan ve genel oy hakkı mücadelesi Çartist hareket olarak adlandırılmıştır.

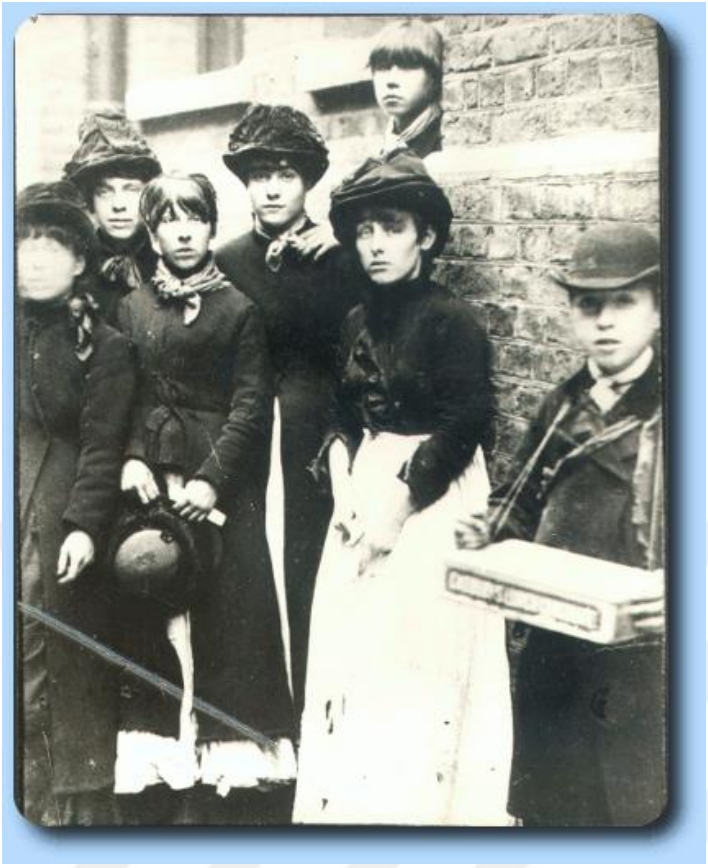
İngiltere'de örgütlü olarak 1865 yılında başlayan mücadele 1918 yılında sonuçlanmıştır. 1800'lü yılların sonunda başlayan ve 1910 yılından itibaren yükselen Süfrajet Hareketi (İngiltere'de kadınların oy hakkı mücadelesi hareketi) oy hakkıyla birlikte eşit işe eşit ücret mücadelesini de ortaya çıkarmış ve yükseltmiştir (Bertkay, 2004:8).

Kadınların erkeklerle aynı haklara ve daha iyi çalışma şartlarına sahip olmak için verdikleri mücadelenin köşe taşlarından biri de 8 Mart 1857 tarihinde New York'ta gerçekleştirilen grevdir. Uzun çalışma süreleri ve ağır çalışma şartları altında ezilen yaklaşık 40 bin kadın tekstil işçisi, 16 saatlik çalışma süresinin 10 saate indirilmesi ve düşük ücretlerin yükseltilmesi için greve çıkmıştır. Yoğun katılımlı bu grev, polis şiddetiyle bastırılmıştır. 8 Mart 1908 yılında ise yine New York "Cotton Tekstil Fabrikası'nda" kadınlar, çalışma koşullarının iyileştirilmesi ve 1857'deki direnişi anma amacıyla greve çıkmışlardır. Grevin dışardan destek almaması için işverenin fabrikayı kilitlemesi ve bu nedenle fabrikada çıkan yangında 129 kadının hayatını kaybetmesi, 1908 Grevini kadınların emek mücadelesinin temel taşlarından biri haline getirmiştir.[3]

Kadınlar çalışma şartlarının düzeltilmesi ve ücretlerin iyileştirilmesi için dünyanın birçok yerinde mücadele etmişlerdir. 19. yüzyılın ikinci yarısında Londra'da yaşanan "Kibritçi Kızlar Grevi" çok ses getirmiştir. 1888 yılının Temmuz ayında Londra East End'deki Bryant ve May fabrikalarında çalışan yaklaşık 14 bin kadın, 14 saati aşan çalışma sürelerinin aşağıya çekilmesi, sağlıksız çalışma koşullarının iyileştirilmesi, işçi sağlığı önlemlerinin alınması ve düşük ücretlerin artırılması talebiyle greve çıkmıştır (Brown MP, 2017)(Fotoğraf-1).

[3] 8 Mart'ın tarihçesi için farklı görüşler vardır. Ancak en kabul görmüş olan bilgi 1857'de büyük bir grev gerçekleştiği ancak can kaybı olmadığı bu büyük direnişin yıldönümünü anma amacıyla yapılan grev sırasında çıkan yangın sonucu 129 işçinin hayatını kaybettiğidir. Farklı bir görüş olarak ise tarihsel bir metin olan ve Petrol-İş Kadın Dergisi'nde yer alan (2010) Sayı:34. 8 Mart İçin Farklı Bir Tarihçe: Uluslararası Kadınlar Günü: Kayıp Belleğin Peşinde çalışması incelenebilir.

Fotoğraf-1.Londra, Kibritçi Kız Grevi. Temmuz 1888

Kaynak: Londra, Kibritçi Kız Grevi. Temmuz 1888. http://louiseraw.co.uk/ Erişim: 25.03.2017

Tüm bu gelişmeler kadınlar için sendikalaşmanın önemini arttırmış ve eşitlik mücadelelerinde sendikalaşma önem kazanmıştır. Aralık 1890- Nisan 1891 arasında İngiltere Bradford'da gerçekleşen Manningham Fabrikaları Grevi de kadınların katıldığı önemli grevlerdendir (Raynolds ve Bourn, 1975: 313). Kadınların grevlerde ve direnişlerde görünür olmaları, sendikaları da kadın işçilerin hakları için çalışmaya ve kadınları da örgütlemeye zorlamıştır.

İngiltere'de tüm sektörlerde 1906 yılı itibariyle kadın işçilerin ücretleri erkek işçilerin ücretlerinden çok daha düşüktür. Buna karşın örgütlülüğün güçlü olduğu tekstil fabrikalarında kadınların ücretleri erkeklerin ücretlerinin yarısına, hatta üçte ikisine kadar çıkmıştır. Ücret eşitliği ilk olarak beyaz yakalıların örgütlü olduğu sendikalar tarafından hayata geçirilmişken 1930'lu yıllarda bu eşitlik erkek işgücü için bir güvence haline gelmiştir. Çünkü daha düşük ücrete çalışacak kadınların

olması hiç kuşkusuz erkekler için bir tehlikedir. 1956 yılında kamuya ait işkollarında ücret eşitliği sağlanırken kamu dışı üretim alanlarında ücret eşitsizliği ve bu eşitsizliğe karşı mücadele devam etmiştir (Eğitim-Sen, 2006:11).

1968 yılında Dagenham'daki Ford Otomotiv Fabrikası'nda kadınlar, "eşit işe eşit ücret" için greve çıkmış ve bu grev tarihe, "Ford Dikiş Makinecileri Grevi" olarak geçmiştir (Çakır, 2012:38) (Fotoğraf-2)**.** İşçi kadınlar ücret eşitliğiyle birlikte siyasal alanda da kadın temsiliyeti için de mücadele etmişlerdir (Karakuş ve Akkaya, 2011:58).

Fotoğraf-2: Ford Dikiş Makinecileri Grevi-1968

Ford Dikiş Makinecileri Grevi. 1968. http://www.independent.co.uk/ ve http://www.dailymail.co.uk/ /Erişim:12.10.2016.

Kadınların ikincil konumda görülmesi işçi sınıfı mücadelesine de yansımış, bu nedenle kadınlar bu kez mücadelede eşitlik için çaba göstermişlerdir. Bu çaba toplumsal mücadelelerin ve kadın hareketlerin yükseldiği dönemlerde daha da artmıştır.

Örneklerden de görüldüğü gibi toplumsal mücadelenin ve kadın hareketinin yükseldiği dönemlere eş olarak kadınların grev ve direnişlerdeki görünürlükleri de artmaktadır. Bu durumu Krupskaya ve Pieck tarafından *"Kadın Sorunu Üzerine Seçme Yazılar ve Clara Zetkin Üzerine"* kitaplarında Clara Zetkin'in sözleriyle açıklamıştır. *"...kadın işçilerin ve işçi eşlerinin sık sık örnek bir şekilde önde yer aldıkları her yerdeki her çeşit grev ve lokavtlarda; sosyo-politik önlemler için, mülksüzlerin politik ve kültürel hakları için keskin mücadeleler göstermişlerdir. Kadınların aktif olarak olaya karıştıkları her yerde ve daima, onların mücadele azmi ve mücadele şevki, eylemlerle ifadesini bulamasa bile, uluslararası bağlılık bilinciyle yükselmiştir..."(Krupskaya ve Pieck, 1998:126).*

1.5. Türkiye'de 1960-1980 Döneminde Grevler ve Sosyo-Ekonomik Yapı

Çalışmada Tekel direnişi öncesi incelenen grevler 1960 ve 1980 sonrası dönemlerde gerçekleşmiştir. Grevleri dönemleri içince incelemek için 1960-1980 ve 1980 sonrası dönemdeki ekonomi politikalarını da dikkate almak gerekir. 1960-1980 dönemini incelemeden önce 1960 döneminin temelini oluşturan tarihsel geçmişte Osmanlı'nın son dönemleri ve Cumhuriyet'in ilk yılları "devrim ve savaş" yılları olarak adlandırılırken ülkenin ve ekonominin "yeniden inşası" esas alınmıştır (Boratav, 2012:13). Dönem içinde kadınların konumuna genel olarak baktığımızda eğitime, siyasete ve işgücüne katılmalarının erkeklere oranla düşük kaldığı görülmektedir. Bu durum kadınların özgürleşme mücadelelerinde Türkiye tarihi boyunca da ortaya çıkmıştır.

Osmanlı'nın son dönemlerinde İttihat ve Terakki Cemiyeti eğitim ve aile hukuku alanlarında düzenlemeler yapmış, Cumhuriyetin ilanıyla birlikte kadınların siyasal ve sosyal alanda eşitliği için düzenlemeler yapılmıştır. Örneğin kadınlara seçme ve seçilme hakkı birçok Avrupa ülkesinden önce verilmiştir. Cumhuriyetin ilanıyla birlikte laiklik temelli kanuni düzenlemeler yapılmıştır. Bu düzenlemelerden Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile (1924) eğitim laikleştirilerek kız ve erkekler eşit haklarla eğitim görmeye başlamıştır. Türk Medeni Kanunu'nun kabul edilmesi ile (1926) erkeğin çok eşliliği ve tek taraflı boşanmasına ilişkin düzenlemeler kaldırılmış, kadınlara boşanma hakkı, velayet hakkı ve malları üzerinde tasarruf hakkı tanınmıştır. Belediye Yasasının çıkarılması ile (1930) kadınlara belediye seçimlerinde seçme ve seçilme hakkı tanınmıştır. Yine aynı yılda kadın ve çocukların korunmasına ilişkin ilk düzenleme ve doğum izniyle ilgili düzenleme yapılmıştır. 1933'de Köy Kanunu'nda değişiklik yapılarak kadınlara köylerde muhtar olma ve ihtiyar meclisine seçilme hakları verilmiştir. 1934'te ise Anayasa değişikliğiyle kadınlara seçme ve seçilme hakkı tanınmıştır. Bu gelişmeler kadınların toplumdaki konumlarında olumlu etkiye neden olmuş ancak bu durum kadının ücretli istihdamında çok fazla karşılık bulamamıştır. Toplumsal cinsiyet eşitsizliğine bağlı

olarak biçilen rol çerçevesinde kadınlar için annelik ve ev içi sorumluluklarını yerine getirmeleri öncelik olarak belirlenmiş, üretim süreçlerinde yer alsalar bile yüklenmiş olan sorumluluklarına öncelik vermeleri beklenmiştir (Buğra ve Özkan, 2014:129). 1930-1960 dönemi ekonomik yapı devletçi sanayileşmeyi esas alırken kamu iktisadi teşebbüsleri yaygınlaşmış, kentsel bölgelerde özellikle kamu kuruluşlarında kadınlar için istihdam alanları oluşmaya başlamıştır (Buğra ve Özkan, 2014:131).

1960 dönemi ekonomisi, "dışa bağımlı genişlemeler ve yeniden bunalım" olarak adlandırılan, ithalat yerine ihracatı arttırmaya yönelik politikaların değiştiği, özel sanayinin desteklendiği, ithal ikameci politikaların esas alındığı ve beşer yıllık kalkınma planlarının yapılmaya başlandığı dönemdir (Boratav, 2012:118). Bu dönemde ithal ikameci sanayileşme politikalarının ekonomiye yansımasının olumlu olmaması, ihracatın güçlendirilmesiyle dengelenmeye çalışılmıştır (Makal, 2007: 525). 1970'lerde artmaya başlayan petrol fiyatları özellikle 1974 yılından sonra hızlanmış ve dünya ekonomisi ile birlikte Türkiye ekonomisinin de durgunlaştığı bir dönem ortaya çıkmıştır (Boratav, 2012:140).

1960-1980 dönemi istihdam politikaları ekonomi politikalarından ayrı düşünülemez. 1960'larla ekonomide başlayan "özel işletmeler aracılığıyla sanayileşme politikaları" işçileşmeyi de etkilemiş, istihdamı hızla arttırmıştır (Akkaya,2002b:65). Ancak dönem içindeki kadın istihdamı önceki dönemlere göre daha düşük kalmıştır. Sanayi üretiminin artması ve üretimde erkek işgücünün üzerine yoğunlaşılmasının, tarımsal yapıların çözülmesinin, köyde ücretsiz aile işçisi olarak kabul edilen kadının kentte işgücü piyasasının dışında kalmasının da etkisiyle, 1960 ve sonrası dönemde kadın istihdamı erkek istihdamından düşük olmuştur. Böylece kadın istihdamı sayısal olarak artarken toplam istihdam içinde erkek istihdamının kadın istihdamına göre daha hızlı artması sonucu kadın istihdam oranı düşmeye başlamıştır. 1960 yılında toplam istihdam içinde yüzde 40,75 olan kadın istihdam oranı 1970'de yüzde 37,48'e, 1980'de ise yüzde 35,83'e düşmüştür.

Tablo.1.4.1. 1960-1980 Döneminde Toplam İstihdam ve Kadın İstihdamı

Yıl	Toplam İstihdam	Kadın İstihdamı	Kadın İstihdam Oranı (%)
1960	12. 993. 245	5. 295. 762	40,75
1970	14. 51. 209	5. 266.470	37,48
1980	17. 219. 571	6. 170. 210	35,83

Kaynak: TÜİK (2012). İstatistik Göstergeler Kitabı 1923-2011.S:22

Değişen iktidarlar ve siyasi yapı da bu dönem işçi hakları ve çalışma ilişkilerini etkilemiştir. Grev hakkına ilişkin düzenlemeler bu dönem iktidar ve muhalefet partilerince ele alınan bir konu olmuştur. Çalışma ilişkileri 27 Mayıs'la birlikte farklı bir boyut kazanmıştır. Özellikle toplu iş ilişkilerinde 1961 Anayasası ile birlikte sosyal devlet anlayışı bağlamında çalışma ilişkileri alanında özgürlükçü düzenlemeler yapılmıştır (Makal, 2007:525). Sendikalaşma, toplu iş sözleşmeleri ve grev hakkı 1961 Anayasası ile güvence altına alınmıştır. 1961 Anayasası ile güvence altına alınan sendikal haklar 1963 yılında çıkartılan 274 Sayılı Sendikalar Kanunu ve 275 Sayılı Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt Kanunu ile düzenlenmiştir. Anayasada "çalışanlar" olarak tanınan sendikalaşma hakkından yola çıkarak devlet memurlarının da sendikalaşma hakkı güvence altına alınmış ve 1965 yılında 624 Sayılı Devlet Personeli Sendikaları Kanunu ile düzenlenmiştir.

12 Mart 1971 muhtırası çalışma ilişkilerinin de kısıtlanmasına neden olmuş, 1961 Anayasası ile getirilen değişikliklerde kısıtlamalara gidilmiştir. 1971 ve 1972 yıllarında grevlerde erteleme ve durdurulmalar gerçekleşmiş, sıkıyönetim komutanları toplu sözleşme görüşmelerini kontrol altında tutarak bazılarına da müdahil olmuştur (Şafak, 2013:123). 12 Mart 1971 döneminde Anayasada yapılan değişiklikle, memurların yasada tanımlanan sendika hakkını ortadan kaldıracak olan sendikalaşma hakkında "çalışanlar" ifadesinin "işçiler" olarak değiştirilmiştir (Makal, 2007:526).

1960'lı yıllara kadar grev hakkı için verilen mücadeleler ve 1961 yılında sendika grev ve toplu sözleşme haklarının ilk kez anayasal güvence altına alınması, sendika özgürlüğünün Anayasada tanımlanmasıyla işçi hareketleri yeniden canlanmaya başlamıştır. 1961 Anayasası ile tanınan grev hakkının kanuni düzenlemesinin yapılması talebi bu dönemde işçi hareketlerini canlandırmış, 31 Aralık 1961'de yapılan Saraçhane Mitingi simgesel olarak en önemli eylemlerden biri olmuştur. Cumhuriyet döneminde o zamana kadar gerçekleşen en kitlesel eylem olma özelliğini taşıyan Saraçhane Mitingi'nin "odak noktası toplu iş sözleşmesi ve grev hakkı" olmuştur (Koçak ve Çelik, 2016:649). Ardından 1963 yılında gerçekleşen Kavel grevi, 1966 Paşabahçe grevi, 1968 Derby işgali, 1970 Sungurlu direnişi, 1970 yılındaki 15-16 Haziran direnişi 1960-1980 döneminin önemli grev ve direnişleridir (Şafak, 2013:122). 1960-1980 dönemi, 12 Mart 1971 Muhtırası'nın da etkisiyle 1971-1972 yılları dışında, işçi hareketlerinin ve sendikalaşmanın yükseldiği bir dönem olmuştur (Makal, 2007:526).

1.5.1. Kavel Grevi ve Kadınlar[4]

Kavel grevi 1963 yılında Türkiye Maden-İş Sendikası tarafından örgütlenmiş ve 36 gün sürmüştür. İstanbul, İstinye'de Kavel Kablo Fabrikası'nda gerçekleşen greve Türkiye Maden-İş Sendikası'nda örgütlü olan 220 işçi katılmıştır. Dönemi itibariyle, 1961 Anayasası'nda tanınan grev hakkının sınırları belirlenmediği için Kavel grevi birçok kaynakta "kanunsuz" grev olarak yer almaktadır. Kavel'de greve çıkılmasında kuşkusuz 1961 Anayasası'nda güvence altına alınan grev ve toplu sözleşme hakkına ilişkin gerekli düzenlemelerin yapılması talebiyle yapılan Saraçhane Mitingi ve bu mitinge katılan Kavel işçilerinin etkisi de vardır (Aydın, 2010:14). İkramiyelerin eksik ödenmesi, işçilerin sendikadan çıkmaya zorlanması ve sendika temsilcilerinin işten çıkartılması nedenleriyle grev kararı alınmış, 28 Ocak 1963'te başlayan grev 36 gün sürmüştür. Grevin başlamasının ardından 10 işçi işten

[4] Bu bölümde aksi belirtilmedikçe kaynak olarak Aydın Z. (2010) 'dan faydalanılmıştır.

çıkartılmış ve grevin 2. günü işçiler içerideyken aileleri ve işten çıkartılan işçiler kapı önünde toplanarak işçilere desteğe başlamışlardır.

Kavel grevi devam ederken işveren, grevin usulsüz ve kanunsuz olarak devam ettiğini ve yasa dışı olduğunu savunmuştur.[5] Grevin sona ermesi için görüşmeler devam ederken anlaşma sağlanamamış ve grevin 13. gününde İçişleri Bakanının arabuluculuğuyla yeniden görüşme yapılmıştır. Bu görüşmelerde anlaşma sağlanmış ancak anlaşma protokolü yapılacakken gerekli şartların yerine getirilmemesiyle taraflar protokolü imzalamamıştır. Böylece 9 Şubat'ta sona eren grev 12 Şubat'ta yeniden başlamıştır.

12 Şubat'ta grevin yeniden başlaması ve bu süreçte anlaşma sağlanamamasıyla grevin işverene maliyetinin artmaya başlamış ve 1 Mart 1963 tarihinde işveren fabrikadan mal çıkartmaya çalışmıştır. Bunun sonucunda fabrika kapısının önüne önce kadınlar, arkasından çocuklar ve işçiler barikat kurmuşlardır. Kadınların Kavel grevini sahiplenmesi grevin sürdürülmesinde oldukça etkili olmuştur. Bu durum 3 Mart 1963 tarihinde yayınlanan *Cumhuriyet gazetesinde* işçilerin anlatımıyla yer almış ve işçiler eşlerinin depodan mal çıkartılmasına engel olmalarını ve arkasından uğradıkları polis müdahalesinde de yaralanmalarını şu şekilde aktarmışlardır:

"*...Kablo yüklü üç aracın dışarıya çıkarılacağını öğrendik. Grev yaptığımıza göre buna mani olmamız lazımdı. Fakat bunu bizler değil, grevimize bizzat iştirak eden eşlerimiz yaptılar. Karılarımız, fabrikanın önüne barikat kurdular. Ancak hadise mahalline gelmiş bulunan Çevik Kuvvet ekipleri kadınları dağıtıp, kamyonların dışarıya çıkmasını temin etmek isteyince kavga çıktı. Polislerle kadınlar birbirlerine girdiler..."*(Cumhuriyet, 3 Mart 1963) (Fotoğraf.3).

[5] Görüşmeler devam ederken MESS eski genel sekreteri İlhan Lök grev hakkının Anayasa'da tanındığını ancak grev uygulamasına ilişkin kanun olmadığını belirtmiş ve grevi açıkça yasa dışı bir eylem olarak nitelendirmiştir (Aydın, 2010:79).

Fotoğraf-3: Cumhuriyet Gazetesi Arşivi Kavel Grevi Haberi 3 Mart 1963

Kavel işçilerinin eşleri ile polis arasında arbade oldu

İşçilerin, fabrikadan mal çıkarılmasına mâni olmak istemelerinden meydana gelen olayda her iki tarafın da yaralananlar oldu

Koalisyonda yenileme söylentileri

Günün Notları

Bir genç kız dilenerek

Kavel grevini kadınların daha çok sahiplenmesi, polis müdahalelerini önledikleri ve bu nedenle de kadınların çok önemli rol oynadıkları üzerinde özellikle durulmuş ve grevciler, "*Kavel grevinin ardındaki kahramanlar kadınlardır*" demiştir (Aydın, 2010:43). Halk polislerle grevciler arasında tampon bölge oluşturmuş ve İstinyeli kadınların önderi olarak anılan kavel işçisi Recep Hamza'nın annesinin elindeki bastonu polislere sallayarak "*bu çocukların kılına dokunun, hepinizi öldürürüm*" dediği belirtilmiştir.

2 Mart'ta görüşmelerin yeniden başlaması, anlaşma sağlanması ve işçilerin 4 Mart 1963'te işbaşı yapmasıyla Kavel grevi sona ermiştir[6] Kavel grevi dönemi ve konumu itibari ile öncü olan grevlerden biridir. Bununla birlikte Kavel grevi'ne katılan işçi eşleri Kavel grevin duyulmasında etkili olmakla birlikte, kadınların da emek mücadelesi içerisinde daha görünür olmasına destek olmuşlardır.

[6] Gerçekleştiği dönem ve yasal sınırları nedeniyle Kavel grevi emek tarihi açısından oldukça önemlidir. Ancak araştırma kapsamı kadınların grev ve direnişlerdeki konumlarını ortaya koyma amaçlı olduğu için Kavel grevinin dönemi ve şartları itibariyle özellikleri üzerinde ayrıntılı durulmamıştır. Ayrıntılı bilgi için Zafer Aydın'ın "'Kanunsuz' Bir Grevin Öyküsü Kavel" (2010) kitabına ve Kavel belgeseline (2016) bakabilir.

1.5.2. Berec Grevi ve Kadınlar[7]

Kadınların etkin olduğu bir diğer grev olan Berec grevinde kadınlar işçi olarak yer almışlardır. Berec grevi 7 Aralık 1964 - 18 Ocak 1965 arasında 41 gün sürmüştür. Toplu iş sözleşmesi görüşmelerinde anlaşma sağlanamaması sonucu 7 Aralık 1964'te Petrol-İş Sendikası'nda örgütlü olan Berec Pil Fabrikası işçileri greve çıkmış, 18 Ocak 1965'te grev anlaşmayla sonuçlanmıştır (Yici, 2010).

Berec grevinin en önemli niteliklerinden birisi greve katılan işçilerin büyük çoğunluğunun kadın olmasıdır.[8] Berec grevi kadınların ilk defa gözcülük yaptığı grev olarak bilinmektedir. Berec grevi Petrol-İş Sendikası'nın ilk grevidir ve ilk grevinin bir kadın grevi olması açısından da önemlidir (Akgökçe, 2011:14). İşçi kadınlar çok küçük yaşta Berec Pil Fabrikası'nda çalışmaya başlamışlardır. Genelde göçmen kadınlardır ve ailelerinin bakımını üstlenmişlerdir. Örneğin 13 yaşında Berec'te çalışmaya başlayan Sevinç Gülsuna, grev sırasında 16 yaşındadır ve evde 7 nüfusa bakmaktadır. Yine grevci kadınlardan Safiye Sarafoğlu 14 yaşında, Münevver Kaya 13 yaşında Berec fabrikasında çalışmaya başlamışlardır (Yici, 2010;137).

Kadın işçiler, ağır koşullarda düşük ücretlerle çalışmaları ve sendikaya üye oldukları için karşı karşıya kaldıkları baskı nedeniyle grevi bu kadar sahiplenmişlerdir. Kadınlar için çalışma şartlarının zorluğunun temelinde kadın-erkek eşitsizliği yatmaktadır. Örneğin, fabrikada erkekler sıcak suyla yıkanırken kadınlara soğuk su verilmekte, hamile kadınların doğum yapıp izin almaları istenmemekte, bunun için hamilelere çocuğunu düşürmesi amacıyla daha ağır işler verilmektedir. Bu şartlar altında kadınların grevi sahiplenmeleri ve haklarını savunmak için en önlerde yer almaları şaşırtıcı değildir. Nitekim, 17 Aralık 1964

[7] Bu bölümde aksi belirtilmedikçe kaynak olarak Yici Ö. (Yay Haz. Koçak H). (2010)'dan faydalanılmıştır

[8] 1018 işçiden 790'ı kadındır. (Akgökçe,2011:14)

tarihli İşçi Postası gazetesinde, greve katılan kadınlar *"Grev Nöbetçisi Genç Kızlar"* başlığında haber yapılmıştır.

İşçi kadınlar dönemin İçişleri Bakanı Orhan Öztrak ile yapılan görüşmede sıkıntılarını şu şekilde aktarmışlardır; "*Bakanın sorduğu sorulara 16 yaşındaki Sevinç Gürsuna 10 günde 90 lira aldığını evde yedi kişinin bu para ile geçindiğini 110 lira kira verdiklerini babasının çalışmadığını söylemiştir. Nurten Mert adındaki genç nöbetçi ise 10 günde 75 lira aldığını şoför olan babasının 400 lira kazandığını ve bu para ile 6 kişiye baktıklarını bildirmiştir*" (İşçi Postası, 17.12.1964). (Fotoğraf.4)

Fotoğraf-4: İşçi Postası Gazetesi Arşivi Berec Grevi "Grev Nöbetçisi Genç Kızlar " Haberi 17 Aralık 1964

İŞÇİ POSTASI
GÜNLÜK MÜSTAKİL GAZETE
17 ARALIK 1964
İçişleri Bakanı Orhan Oztrak Dün Akşam üzeri
BEREC grevcilerini ziyaret etti
Grev nöbetçisi genç kızlar
Demirsoy Almanyada Temaslara Başladı
Petrol-iş Taşıtarlayı Otobüsle Beyoğlu'na Taşıdı
Korkunç Facia
Tarım-iş, Samsun'da Sözleşmeler Yaptı
İsviçre'de bir işçimiz mahkûm oldu
Amerika'da incelemeler yapan bir işverenimizin edindiği intibalar
Yazan : Neriman TUNA
Tes-iş'e yeni yeni iltihaklar oluyor

Grev sırasında işçi kadınların önlerde yer alması toplumsal roller gereği ve dönemi itibariyle kimi zaman sorunlara da neden olmuştur. Grevin 4. günü işverenin

şoförlerinden biri, grev gözcüsü olan kadın işçilere sözlü tacizde bulunmuş, öğleden sonra ise fabrikadan çıkan otobüsleri kontrol etmek için durdurmak isteyen Petrol-İş müfettişi Nesrin Çetinkaya'yı otobüs şoförü bileğinden yakalamış ve metrelerce sürüklemiştir. Grevin 5. günü polis ve jandarmadan oluşan bir ekip grev alanına gelmiş ve şefleri Ziya Temur grev alanına gelerek grev gözcüsü kadınlara gözcülüğün erkekler tarafından yapılmasının daha iyi olacağını belirtmiş, buna karşılık kadınlardan "*gündüz biz nöbet tutuyoruz gece de abilerimiz nöbet tutuyor*" cevabını almışlardır.

İşçi kadınların grevi sahiplenmesi uluslararası alanda da yankı bulmuştur. Grevin 3. günü yapılan toplantıda Uluslararası Hür İşçi Sendikaları Konfederasyonu (ICFTU) eğitim müdürü kadınların greve katılım ve sahiplenmesiyle grevin başarıya ulaşacağını belirterek, "*Bugün burada gördüğüm bu bağlılık eşine ender rastlanan bir topluluktur. Bizim memleketimizde yapılan grevlerde kadınların iştiraki sağlanırsa, daha başlamadan başarıya ulaşırlar. Bu bakımdan bu grevimizin başarıyla sonuçlanacağını söylemekten bahtiyarım*" demiştir (Yici, 2010;52).

Kadınların güçsüz görülmesiyle ilgili toplumsal ve geleneksel değer yargıları az da olsa Berec grevi sırasında kırılmıştır. Kış mevsiminde, hem de işveren baskısına rağmen kadınlar grev gözcülüğünü bırakmamıştır. Hatta kadın grevciler Ramazan ayında çok soğuk bir gün, iftar çadırına girmeyi reddetmişler ve nöbetleri bitene kadar yemek yememişlerdir. Grevin toplu sözleşmeyle sonlanması üzerine yapılan iftar yemeği ve imza törenindeki konuşmalarda grevci kadınların konumlarına ve grevdeki rollerine Petrol-İş Sendikası yöneticisi İsmail Topkar tarafından ayrıca değinilmiş ve teşekkür edilmiştir. İsmail Topkar yaptığı konuşmada *"Dünya tarihinde kadınların teşkil ettiği bir grev ilk defa görülmektedir. Sizler çalışma tarihindeki yerinizi almış bulunuyorsunuz"* demiştir.

Berec grevi işçi kadınları ataerkil toplum yapısının şekillendirdiği geleneksel rollerin dışına çıkarmıştır. Bu dönemdeki toplumsal algıya bağlı olarak kadınların erkek işçilerden daha güçsüz görüldüğü söylenebilir. Ancak kadınlar grev süresince

bu algının dışına çıkmış, grev gözcülüğünü bırakmayarak hem geleneksel rollerine hem de işverene karşı mücadelelerini sürdürmüşlerdir.

1.5.3. 1966 Paşabahçe Grevi ve Kadınlar[9]

Paşabahçe grevi, Paşabahçe Şişe ve Cam Fabrikası'nda 31 Ocak- 26 Nisan 1966 tarihleri arasında 85 gün sürmüştür. Paşabahçe'de örgütlü Cam-İş Sendikası'nın üç yıllığına 15 kuruşa sözleşme imzalamasına karşı çıkan işçiler Cam-İş'ten ayrılıp Kristal-İş'te çoğunluğu sağlamıştır. Çoğunluğun sağlanması sonucu Kristal-İş'in sözleşme çağrısının işveren tarafından reddedilmesi üzerine 31 Ocak 1966 günü 2400 cam işçisi greve başlamıştır (Kristal-İş, 2017). Paşabahçe grevi DİSK'in kurulmasına etkisi, TÜRK-İŞ içerisindeki görüş farklılıklarını ortaya koyması, grevin gerçekleştiği semtin özelliklerine bağlı olarak bir "semt grevi"ne dönüşmesi, işkolu-işyeri düzeyindeki toplu iş sözleşme özelliklerinin incelenmesi, dönemin konfederasyonu TÜRK-İŞ içindeki sendikal farklılıkların ve ilişkilerin anlaşılması açısından önemli bir grevdir (Çelik ve Aydın, 2008: 15). Ancak çalışmanın konusu gereği grevin genel çerçevesi çizildikten sonra kadınların grevdeki konumları üzerinde durulacaktır.

Paşabahçe 1966 grevinin temel nedeni, o dönem Paşabahçe fabrikasında etkin olan Kristal-İş ve Cam-İş Sendikalarının işverenle imzalanan toplu iş sözleşmesi üzerinde uzlaşamamalarıdır. Kristal-İş Sendikası, Cam-İş Sendikası tarafından imzalanan toplu iş sözleşmesini "*işçi menfaatlerinin savunulmadığı, gerekli özenin gösterilmediği ve Cam-İş Sendikası'nın işkolu düzeyinde bir toplu iş sözleşmesi imzalama yetkisinin olmadığı*" gerekçeleriyle kabul etmemiştir. Bunun sonucunda fabrika içindeki sendikal gerilimin de tırmanmasıyla birlikte ortaya çıkan uyuşmazlıkların bir sonucu olarak 1966 yılında Paşabahçe grevi yaşanmıştır.

[9] Bu bölümde aksi belirtilmedikçe kaynak olarak Çelik A. ve Aydın Z, (2008)'den faydalanılmıştır.

Cam-İş Sendikası'nın imzaladığı işkolu toplu iş sözleşmesinden sonra, Kristal-İş Sendikası fabrika içerisindeki örgütlenmesini güçlendirmiş ve uzun mücadeleler sonucu yetki almıştır. Kristal-İş Sendikası'nın yetki almasından sonra sendikanın işyeri düzeyinde toplu iş sözleşmesi imzalanması talebi işveren tarafından kabul edilmemiştir. Kristal-İş Sendikası 275 Sayılı Yasaya dayanarak grev kararı almıştır ancak 275 Sayılı Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt Kanunu'nda öngörülen işkolu ve işyerlerinde yetki sistemi sendikalar arasında uyuşmazlıklara neden olmuştur. "*275 Sayılı Yasanın yetkili sendikayı belirleyen 7. maddesi, 'çalışan işçilerin çoğunluğunu temsil eden' ibaresini kullanarak, çoğunluk kavramına yer vermiş olmasına karşın, bir sendikanın çoğunluğu temsil ediyor olması için hangi ölçütlere bakılacağı konusunu yanıtsız bırakmıştır.*" (Özveri, 2013:108). Bu nedenle tekrar başlayan, "işletme toplu iş sözleşmesi varken, işyeri toplu iş sözleşmesi imzalanabilir mi" tartışmaları, Yargıtay tarafından verilen *"kuruluş şekline bakılmaksızın çağrıda bulunan sendikanın, o işyerinde çalışan işçilerin çoğunluğunu temsil etmiş bulunması, toplu sözleşme yetkisinin tespitinde yeterli sayılmak gerekir"* kararıyla sonuçlanmış ve Kristal-İş adına olumlu karar çıkmıştır (Çelik ve Aydın, 2008: 55). Bunun üzerine Kristal-İş Sendikası işverene toplu iş sözleşmesi yapılması için çağrıda bulunmuş ve işverenden olumsuz yanıt gelmesi üzerine grev kararı almıştır. 85 gün süren Paşabahçe grevi bu şekilde başlamıştır.

Bulunduğu semtin de etkisiyle toplumsallaşan Paşabahçe grevinde kadınların rolü ilk olarak eşlerine destek verme şeklinde ortaya çıkmıştır. Kadınların grevi sahiplenmesinin mücadele ve dayanışmanın büyümesinde daha kolaylaştırıcı olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Örneğin o dönemki Kristal-İş Sendikası Genel Başkanı Mehmet Şişmanoğlu'nun eşi Nebiye Şişmanoğlu ve Petrol-İş Sendikası Genel Başkanı Ziya Hepbir'in eşi Fikriye Hepbir dayanışmayı güçlendirmek için fabrikanın kapısında önlük giyip, grev nöbeti tutmuştur (Fotoğraf.5).

Fotoğraf-5.Grev Gözcüsü Kadınlar. Kristal-İş Arşivi

Kadınlar sadece grev gözcüsü olarak destek vermekle kalmamış, greve dışarıdan destek vermek yerine bilfiil sürece dahil olmuşlardır. Aziz Çelik ve Zafer Aydın tarafından yazılan Paşabahçe 1966 – Gelenek Yaratan Grev- kitabında bu duruma şu şekilde değinilmiştir: *"23 Mart 1966 sabah saat 8.40'ta motorla memurların fabrikaya getirildiği haberleri duyulunca işçiler fabrikanın 1 No'lu kapısına yığınak yaparken kapı kadınlar tarafından tamamen kesildi."*

Kadınların toplumsal rollerinin dışına çıkarak grev, direniş alanlarından var olması tepkilere neden olmuştur. Grevin basında yer almasıyla, grev yerinde işçilerin eşlerinin ve çocuklarının grev önlüğü giymesi ve nöbet tutması 2 Şubat 1966 tarihli *Yeni İstanbul* gazetesinde "*Hafiflik Örneği*" başlığıyla verilmiştir.

Kadınlar grevi sahiplenmiş, grev süreci boyunca grev alanında olmuş ve desteklemişlerdir. Bu destek grevin 27. gününde 2499 grevcinin aileleriyle birlikte Paşabahçe'den Taksim'e vapurla geçerek yaptıkları yürüyüşte taşınan pankartlara da yansımıştır. Örneğin bir pankart, "kadınımız, kızımız, çoluk çocuğumuzla tek bir vücut olduk" şeklindedir. Burada "kadınımız, kızımız" vurgusunun namus kavramı ile eşleştirilerek kullanıldığı düşünülmektedir. Namusun kadınlık üzerinden kurulduğu toplumlardan biri olan Türkiye toplumu için pankarttaki "kadınımızı, kızımızı" vurgusunun dışında çoluk çocuğumuz vurgusunun ayrıca yapılmış olması kadın ve kızların toplumsal algı gereği erkekler tarafından namus olarak algılandığını ve "toplumsal değerleri" ile eyleme katıldıklarını göstermektedir (Uğurlu ve Akbaş, 2013:78).

Paşabahçe grevi devam ederken grevin yasallığı tartışmaları ve bu yöndeki hukuksal mücadele sonucu, İstanbul 22. İş Mahkemesi tarafından grevin yasal olduğu kararı verilmiştir. İşveren bu durumu Yargıtay'a taşımış ve yerel mahkemenin grevin yasal olduğunu tespit eden kararı Yargıtay'ca onanmıştır. Ancak Yargıtay kararına rağmen grevin ertelenmesine ilişkin baskılar artmış ve 19 Nisan 1966'da "memleket sağlığını bozduğu" gerekçesiyle Paşabahçe grevi 83. gününde ertelenmiştir. Erteleme kararının ardından grev sonlanmış ve işçiler işbaşı yapmıştır. Ancak Danıştay'ın yürütmeyi durdurma kararının ardından Yüksek Uzlaştırma

Kurulu kararıyla anlaşma sağlanmıştır. Tüm bu süreçte bir semt grevi haline gelen Paşabahçe grevinin semt grevine dönüşmesinin nedeni hiç kuşkusuz kadınlardır. Grevin herkes tarafından sahiplenilmesinde kadınların aktif biçimde rol alması destekleyici olmuştur.

1.6. 1980 Sonrası Grev ve Direnişler ve Ekonomik-Sosyal Yapı

1980 sonrası dönem Korkut Boratav tarafından "sermayenin karşı saldırısı ve uluslararası finans kapitalin egemenliği" olarak tanımlanmaktadır. İthal ikameci ekonomi politikalarından ihracata dayalı ekonomik modelin esas alındığı ve 24 Ocak 1980 kararlarıyla uygulanmaya başlanan liberal ekonomi politikalarına geçiş, 1980 sonrası dönemde daha da güçlenmiş ve hızla yayılmıştır (Özveri,2013:198). 1980 sonrası uygulanan ekonomi politikalarında işçi ücretlerinde baskı artmıştır. 1970'lerin sonlarında ortaya çıkan ekonomik duraklama döneminin siyasal alanda da demokrasiden uzaklaşılan bir süreçle birleşmesi ve 24 Ocak 1980 kararları çerçevesinde uygulanan ihracata yönelik sanayileşme modeliyle uluslararası ekonomide yer alma ve iç tüketimin kısılıp rekabet üstünlüğü sağlanması amacının öne çıkmasıyla, işçi ücretleri ikinci planda kalmıştır. Bunun bir yansıması da maliyet unsuru olarak görülen işçi ücretleri üzerindeki baskının artması olmuştur (Makal, 2007:527). 24 Ocak kararlarıyla neoliberal ekonomi politikalarına dönük düzenlemeler yapılmış, piyasa serbestisi kapsamında "yapısal uyum" esas alınmış, 12 Eylül askeri darbesi sonucu da ekonomi politikaları askeri denetim altında neoliberal ekonominin desteklenmesi ve topluma kabullendirilmesi çerçevesinde ilerlemiştir (Boratav, 2012:148). Neoliberal ekonomi politikaları 1980 sonrası ekonominin sanayi sektöründen, hizmetler ve "taşeron sanayiye" kaymasına neden olmuştur (Yeldan ve Kolsuz, 2014:50).

1988'e kadar ekonomide "yapısal uyum" esas alınmış ve yeni ekonomi politikası kapsamında uygulanan özelleştirmelerin olumsuz etkileri ortaya çıkmış, bu durum 89 Bahar Eylemlerine[10] zemin hazırlamıştır (Makal, 2004:139). 1989'dan 90'lı yılların sonuna kadar "denetimsiz finansal serbestleştirme" esas alınırken, 1990'ların sonundan günümüze kadar süren dönem uluslararası ekonominin etkisinde değerlendirilmektedir (Boratav,2012:14). 2001 yılında gerçekleşen krizin ardından işsizlik ve ekonomide dış borçlanma artmış, yerli üretimin yerini ithal edilen ürünler almaya başlamıştır (Yeldan ve Kolsuz, 2014:54). 1980 sonrası dönemde ihracata yönelik ekonomi politikaları ve dünya ekonomisine entegre olma çabaları, uluslararası finans kuruluşlarının (IMF, Dünya Bankası) önerdiği "yapısal uyum", "istikrar tedbirleri" gibi liberal ekonomi politikası uygulamalarını sürekli hale getirmiştir (Makal, 2007:529).

24 Ocak kararlarının etkisiyle yayılan liberal ekonomi politikaları sonucunda 1980'den günümüze birçok kurum özelleştirilmiştir. Bu süreçte, ekonomide istihdama yansımayan büyüme ile güvencesiz ve esnek istihdam biçimleri tercih edilir olmuştur. Taşeron çalışma, kiralık işçilik gibi istihdam biçimleriyle güvencesizlik kurumsallaştırılmış 2016 yılında 4857 Sayılı İş Kanunu'nun 7. maddesinde yapılan değişiklikle yasal düzenlemeleri yapılmıştır.

Bu dönemde kadınların konumuna genel olarak bakıldığında, işgücüne katılımlarının erkeklere oranla düşük kaldığı görülmektedir. 1980 sonrası dönemde istihdamda yıldan yıla artış görülmektedir. Ancak bu hızlı artıştan kadın istihdamı çok fazla etkilenmemiş, istihdam, ağırlıklı olarak erkek işgücünde artmıştır. 1985 yılında 19 milyon 208 bin 608 olan toplam istihdam içerisinde yüzde 35,54 ile 6 milyon 828 bin 395 olan kadın istihdamı, 2010 yılına gelindiğinde 6 milyon 425 bin ile yüzde 28,43'e düşmüştür. 2016 yılında ise 27 milyon 205 bin kişilik toplam istihdamın 8 milyon 312 bini (yüzde 30,55'i) kadın istihdamıdır. İstihdamın erkek

[10] "Türk-İş'e bağlı 26 sendikanın oluşturduğu Koordinasyon Kurulu'yla üç kamu işveren sendikası arasında sürdürülen toplu sözleşme görüşmelerinde ilerleme sağlanamaması sonucu kamu işçilerinin 1989 yılı Mart, Nisan ve Mayıs aylarında başlattıkları ve yaklaşık 600 bin kamu işçisinin katıldığı eylemlerdir" (Çelik, Bianet: 2015).

ağırlıklı olması, tarımsal ilişkilerin çözülmesi ve ücretsiz aile işçiliğinin azalması sonucu, kadınların işgücüne katılımının etkilenmesinin toplam istihdam içindeki kadın payını etkileyerek kadın istihdamının düşük kalmasına neden olduğu söylenebilir.

Tablo.1.5.1. 1980-2016 Döneminde Toplam İstihdam ve Kadın İstihdamı

Yıl	Toplam İstihdam	Kadın İstihdamı	Toplam İstihdam İçerisinde Kadın İstihdam Oranı (%)
1985	19. 208. 608	6. 828. 395	35,54
1990	22.085.711	7.761.847	35,14
2000	25. 527. 737	9. 180.922	35,96
2010	22.594.000	6. 425.000	28,43
2015	26. 621.000	8.058.000	30,26
2016	27.205.000	8.312.000	30,55

Kaynak: TÜİK (2012). İstatistik Göstergeler Kitabı 1923-2011.S:22

1980 sonrası dönemde 12 Eylül 1980 askeri darbesinin etkisiyle işçi haklarına yönelik kazanılmış haklarda kısıtlayıcı düzenlemeler yapılmıştır. 1980 yılı 2364 Sayılı "*Süresi Sona Eren Toplu İş Sözleşmelerinin Sosyal Zorunluluk Hallerinde Yeniden Yürürlüğe Konulması Hakkında Kanun"* ile kamu düzeni gerekçe gösterilerek toplu iş sözleşmeleri maddelerinin denetlenmesi ve aykırı bulunması halinde Yüksek Hakem Kurulu'nca maddeleri sözleşmeden çıkarma hakkı verilmiştir (Özveri, 2013:205). 1982 yılında 2762 Sayılı *"1475 Sayılı İş Kanununun 14 üncü Maddesinin, 854 Sayılı Deniz İş Kanununun 20'nci Maddesinin Değiştirilmesi ve Bu Kanunlara Bir Ek Geçici Madde Eklenmesi Hakkında Kanun"* ile yapılan değişiklikle, kıdem tazminatına tavan uygulaması getirilmiştir. Kısıtlayıcı değişiklikler 1982 Anayasası ile de devam etmiştir. Anayasa'nın 51'inci maddesinde sendika kurma hakkı, 52'inci maddesinde sendikal faaliyetler, 53.'üncü maddesinde toplu sözleşme hakkı, 54. maddesinde grev ve lokavt hakkı düzenlenmiş ve yapılan

düzenlemeler genel olarak kazanılmış işçi haklarının daraltılmasına yönelik olmuştur (Işık, 1995:267).

1983 yılında 2821 Sayılı Sendikalar Kanunu ve 2822 Sayılı Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt Kanunu çıkarılmıştır. Bu yasaların kabulü ile 274 ve 275 Sayılı Yasalar yürürlükten kaldırılmıştır. 2821 ve 2822 Sayılı Yasaların uluslararası normlara, ILO 87 ve 98 Sayılı Sözleşmelere aykırı olduğu sürekli tartışılmıştır. 2821 Sayılı Sendikalar Kanunu, genel anlamda sendikal hakları daraltıcı ve kısıtlayıcı bir niteliğe sahiptir, 2822 Sayılı Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt Kanunu ise baraj ve greve ilişkin sınırlayıcı düzenlemeler içermektedir (Çelik, 2014:14). 1983 yılında yürürlüğe giren yasalar üzerinde 1988, 1995, 1997, 2002, 2005 ve 2007 yıllarında düzenlemeler yapılmış ve bu yasalar 2012 yılına kadar yürürlükte kalmışlardır. Bu düzenlemelerin ardından sendikal haklara ilişkin iki ayrı yasa birleştirilmiş, 6356 Sayılı Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmeleri Kanunu 7 Kasım 2012 yılında Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. 1960-1980 dönemlerinde yükselişe geçen sendikal hareket darbeden etkilenmiş, 12 Eylül Darbesi'nin etkisiyle birçok alanda olduğu gibi sendikal hak ve özgürlükler de askıya alınmıştır. Hak grevi yasaklanmış, grev ve lokavt sürecinde arabuluculuk zorunlu hale getirilmiş, greve ilişkin yasal prosedür tamamlanmadan gerçekleşen tüm grevler yasadışı kabul edilmiş, 2822 Sayılı Kanun ile menfaat grevi dışında tüm grevler kanun dışı sayılmış ve grev yasağının kapsamı genişletilmiştir. Sendikal hakların daraltıldığı 12 Eylül sonrası dönem, ardından gelecek hak mücadelelerinin önünü kesememiş, 90'lı yıllardan günümüze işçi hareketi kitlesel grev ve direnişlerle devam etmiştir.

1.6.1. Zonguldak Maden Grevi, Büyük Madenci Yürüyüşü (1990-1991) ve Kadınlar

Zonguldak grevi 30 Kasım 1990'da başlamış ve 4-8 Ocak 1991 tarihleri arasında gerçekleşen "Zonguldak- Ankara Yürüyüşü" ile sona ermiştir (Engin, 2012:195). Ekonominin "kamburu" olarak görülen maden işletmelerinde çalışan 48 bin işçinin örgütlü olduğu Genel Maden-İş Sendikası ile hükümet arasında toplu pazarlık görüşmelerinde bir uzlaşı çıkmaması nedeniyle 20 Kasım 1990'da grev kararı alınmış, 30 Kasım 1990 Cuma günü greve çıkılmıştır (Engin, 2012:199). Grev başladıktan sonra devam eden görüşmelerden bir sonuç alınamaması nedeniyle Türk-İş 4 Ocak 1991'de Ankara'ya yürüyeceğini açıklamıştır. Ancak işçileri Ankara'ya götürecek otobüslerin Zonguldak'a girişine izin verilmemesi sonucu sendika yönetimi Ankara'ya yürüyerek gidilmesi kararını açıklamış ve 80 bine yakın kişi "büyük madenci yürüyüşünü" başlatmışlardır (Engin, 2012:200). Zonguldak grevinde 89 Bahar Eylemlerinin etkisiyle iş yavaşlatma, yemek yememe, çıplak ayakla yürüyüş gibi grev dışı eylem biçimleri de görülmüştür.

Grev başlamadan greve ilişkin kamuoyu oluşturulmuş, panel ve söyleşilerle grevin toplumda benimsenmesi sağlanmıştır. Zonguldak grevi ve madenci yürüyüşünün başlamasıyla, süreç kadınlar açısından da oldukça çetin bir hale gelmiştir. Grev süresince eşlerine destek olan kadınlar ve kadın işçiler, yürüyüşün başlamasıyla ön saflarda yer almışlardır (Fotoğraf.6).

Fotoğraf-6:Büyük Madenci Yürüyüşü, Yürüyüşün Önlerinde Yer Alan Kadınlar

İşçi Milli Takımı
Zonguldakspor

Yürüyüşün ikinci günüde Devrek'ten Mengen'e geçişte kadınların her zamanki gibi önde olduğu, sayılarının azalmadığı gibi gitgide arttığı yönünde görüşler vardır (Karakaş,1992:83). Yürüyüşün üçüncü gününde Mengen'deki işçiler Mengen-Zonguldak yolunun kapatıldığını öğrenmiş, bunun üzerine sendika Genel Başkanı Şemsi Denizer, kadınların geri dönmesi gerektiği düşüncesini aktarmıştır. Kadınlar bu talebi kabul etmeyerek, "*kadınlar korktu da döndü dedirtmeyiz*" demişlerdir (Karakaş,1992:93) (Fotoğraf-7).

Fotoğraf-7: Büyük Madenci Yürüyüşüne Katılan Kadınlar

Dördüncü gün sabaha karşı E-5 karayoluna barikat kurulması ve sabah 200 işçinin gözaltına alınması üzerine geceyi Mengen ya da çevre köylerde geçirenler barikatın kurulduğu yere gelmişlerdir. Ancak buradaki önemli nokta bir gün önce geri gönderilmek istenen kadınların geri dönmeyi kabul etmedikleri gibi barikata karşı direnişte de en önde yer almalarıdır. Yine dördüncü gün Mengen'e geri dönme kararı alınmış, kararın açıklanmasının ardından ilk tepki kadınlardan gelmiştir.

Kadınlar, “Başkan şimdi oldu mu git gel olmaz ki” ve “Başkan her gün ölmektense bir gün ölelim daha iyi, bizi yıldıracaklarını sanıyorlar” ifadeleriyle tepkilerini belirtmişlerdir (Karakaş,1992:104).

Yürüyüşün üçüncü gününde yürüyüşe katılanların sayısı 100 bini bulmuştur. Beşinci günde Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığından randevu alınmış ve yürüyüşe devam edilmesi halinde polisle çatışma çıkması ihtimali olduğu için dönüş kararı alınmıştır. Geri dönülmesinden sonra Körfez Savaşı nedeniyle de grev ertelenmiş ve işçiler 27 Ocak 1991’de işbaşı yapmışlardır (Engin, 2012:200).

Tüm bu gelişmelerle birlikte grev ve yürüyüş süresince kadın işçilerin görünürlüğü artmış, sendikada “*Kadın Eğitim ve Girişimi Komisyonu*” kurulmuştur. Etkinlik ve panellerle kadınlar desteklenmiştir. Örneğin 8 Mart etkinlikleri ve 19 Mart 1991’de “*Toplumsal Örgütlenmede Kadınların İşlevi*” paneli düzenlenmiştir. Şube düzeyince kadın yöneticiler seçilmiştir. Grev ve direnişlerin tüm işçilerce benimsenmesi örgütlülüğü güçlendirmiştir. Bununla birlikte kadın işçilerin ve işçi eşlerinin de sürece dahil olmaları grevin toplumsallaşmasında etkili olmakla birlikte sendika içinde kadınların varlığını daha görünür hale getirmiştir (Engin, 2012:2011).

1.6.2. SEKA Direnişi (2005) ve Kadınlar

1980 sonrası hızlanan neoliberal ekonomi politikaları sonucunda Kamu İktisadi Teşebbüsleri (KİT) de olumsuz etkilenmiştir. Özelleştirme uygulamaları ortaya çıkmış, KİT’lerde küçülmeler gerçekleşmiş ve büyük grevler yaşanmıştır. Özelleştirme uygulamaların hızlanması ve dışa bağımlı ekonomi politikalarının yaygınlaşması, SEKA Kağıt Fabrikalarını da etkilemiştir. Bunun sonucu olarak İzmit SEKA fabrikasının kapatılmasına karar verilmiştir. 2005 yılı SEKA direnişi Özelleştirme İdaresi’nin İzmit SEKA fabrikasını kapatma kararı vermesi ile başlamıştır. Karara göre SEKA fabrikası 27 Ocak 2005’te kapatılacak ve arsası Kocaeli Büyükşehir Belediyesi’ne devredilecekti. Bunun üzerine 14 Aralık 2004’te Selüloz-İş Sendikası’nda örgütlü SEKA işçileri her gün Belediyeye yürüme eylemi yapmışlardır. Kurban Bayramını fabrikada karşılayan işçiler o tarihten itibaren (20

Ocak 2005 kurban bayramı birinci günü) SEKA İzmit İşletmesinin, üretime devam etmesi ve işlerinin korunması talebiyle eylem başlatmışlardır. Taleplerin karşılanması için başlayan işyerini terk etmeme eylemi 51 gün süren fabrika işgaline dönüşmüştür (Özveri, 2005:123). SEKA direnişinin başlaması ve işçilerin fabrika işgali eylemi yapmasıyla birlikte ise işçi eşi kadınlar da fabrika dışında mücadeleye başlamışlardır (Fotoğraf: 8).

Eylem boyunca kadınlar seslerini duyurabilecekleri her fırsatı değerlendirmiş ve çocuklarıyla birlikte SEKA direnişini sahiplenmişlerdir. İlk olarak 13 Şubat 2005'de dönemin Çevre ve Orman Bakanı Osman Pepe'nin İzmit'te bir dernek açılışına katılması üzerine kadınlar çocukları ile birlikte açılışa katılmış ve sloganlarla Bakan'ı protesto edip SEKA işçilerinin taleplerini duyurmuşlardır (Selüloz-İş, 2005:287).

Fotoğraf-8: Gece Gündüz Çocuklarıyla Birlikte Fabrika Önünde Bekleyen İşçi Eşleri.

Kaynak.: Selüloz-İş Sendikası SEKA Arşivi

İkinci olarak ise 18 Şubat 2005'te işçilerin tazminatlarının hesaplarına yatırılmasının ardından polisin zor kullanarak fabrikayı tahliye ettireceği haberi yayılmış, işçiler mekanik atölyeye kendilerini kilitlemiş, işçi eşleri ise fabrika kapısına toplanmıştır. Dava süreci devam ettiği için müdahale ihtimali düşük görülmüş ancak polis kapıda bekleyen işçilerin eş ve çocuklarına çok sert müdahalede bulunmuş, müdahale haberinin yayılması ile fabrika önüne gelen halkın desteği ile müdahale sona ermiştir (Selüloz-İş, 2005:299) (Fotoğraf-9).

Fotoğraf-9: Polis Müdahalesi Olacağını Duyan İşçi Eşlerinin Fabrika Önünde Bekleyişi-

Kaynak.: Selüloz-İş Sendikası SEKA Arşivi

Müdahalenin ardından çok sayıda kadın ve çocuk yaralanmış ve gazdan zehirlenmiştir. İşçi eşlerine uygulanan sert müdahale 19 Şubat 2005 tarihli *Evrensel Gazetesi'nde* "*Direniş Birleşiyor*" haberi ile yayınlanmıştır. Haber için görüşülen kadınlar eşlerinin yanlarında olduklarını ve mücadeleyi sürdüreceklerini belirtirken kadınlara özellikle çağrıda bulunmuşlardır. "*İşçi eşleri, kadınlar, kadın işçiler birlik olalım birlikte direnelim" ," özelleştirilmek istenen fabrikaların direnişe geçmesi ve kadınların da bu mücadeleye katılması gerekir"* cümleleri ile işçi eşleri kadınların direnişi daha fazla sahiplenmeleri için çağrıda bulunmuş, maruz kaldıkları polis şiddetine de tepki göstermişlerdir. "*SEKA'lılar onları İzmit'te bir daha gezdirmeyecek, kadınlara nasıl vurduklarının hesabını verecekler."*, *"Gurur duyduk, bir avuç kadına kaç tane polis düşüyor. Bu bizim daha güçlü olduğumuzu gösteriyor"* cümleleri kadınların direnişi sahiplenmelerinde kararlılıklarının göstergesi olmuştur (Evrensel, 2005).

Gerçekleşen eylemler, Türkiye geneline yayılan destek ve süren fabrika işgali sonucu 51.günün sonunda sunulan protokolün işçilerce kabul edilmesinin ardından fabrika kapanmış ancak işçiler tüm haklarıyla Kocaeli Büyükşehir Belediyesi'ne devredilmiştir (Özveri, 2005:125). Bu kısmı ile direnişin bir kazancı olduğu söylenebilir. Bununla birlikte SEKA direnişi sonraki yıllarda gerçekleşmiş grev ve direnişlerde de öncü olmuştur. Özellikle direniş süresince TEKEL işçilerinin destek eylemleri "*SEKA kıvılcım biz ateş olacağız*" sloganları SEKA direnişinden beş yıl sonra gerçekleşecek Tekel direnişinin kıvılcımının SEKA direnişinde ortaya çıktığını göstermektedir. SEKA direnişinde işçi eşi kadınların mücadelesi, direnişi sahiplenmeleri, müdahaleye maruz kalmalarına rağmen çocukları ile birlikte fabrika önünden ayrılmamaları, direnişin toplumsallaşmasında da etkili olmuştur.

1.6.3. Bir Kadın Grevi: Novamed

Novamed grevi, 16 Nisan 2006 tarihinde başlayan toplu iş sözleşmesi görüşmelerinin uyuşmazlıkla sonuçlanmasının ardından 11 Ağustos 2006'da grev kararı alınmasıyla 26 Eylül 2006 – 18 Aralık 2007 tarihleri arasında gerçekleşmiştir. Grev, genel merkezi Almanya'da olan, çok uluslu tıbbi cihaz üreticisi Fresenius Medikal Care'a (FMC) bağlı olarak Antalya Serbest bölgede diyaliz filtresi üretimi yapan Novamed fabrikasında 448 sürmüş ve anlaşma ile sonuçlanmıştır.

Novamed grevinin en önemli özelliği "kadın grevi" olarak adlandırılmasıdır. 2 erkek ve 81 kadının ağır çalışma koşullarına karşı başlattığı grev kadın örgütlerinin sahiplenmesi ile de oldukça ses getirmiştir. Çalışmada incelenen grevlerden farklı olarak Novamed grevinin özgünlüğü kadınlara özgü sorunların ön planda çıktığı ve bu sorunlara karşı kadınların örgütlenip mücadele etmesidir.

Petrol-İş Sendikası'nın açıklamasına göre greve çıkıldığında kadınların çalışma koşulları oldukça ağırdı. İşçilerin ücretleri düşük çalışma koşulları oldukça ağır olduğu "*Ücretleri serbest bölgedeki diğer işyerlerine göre çok düşük, çalışma saatlerinde molaları çok azdı. Çalışma saatlerinde yan yana olan iki kadının birbirleriyle konuşmaları, hatta servis araçlarında işe gidip gelirken, konuşmaları yasaktı. Kadınların iş saatleri dışında birbirleriyle görüşmemeleri, evlerine misafir almamaları hatta eşleriyle bile oturup konuşmamaları söylenmekte, "ertesi gün işe geleceksiniz, yemeğinizi yiyip yatın" deniyordu. İş dışındaki yaşamları da patronlar tarafından organize ediliyordu."* şeklinde belirtilmiştir.

Çalışma koşullarının kötülüğü yanında özellikle işçi sağlığı iş güvenliği önemlerinden de uzak olunmasına değinilmiştir. *"Tehlikeli kimyasallarla çalıştıkları halde maske altından konuşup örgütlenmesinler diye onlara maske verilmiyordu. Akort çalışma nedeniyle pek çok kadında karper tünel sendromu, solunum yolu hastalıkları(zehirli solüsyonlar soludukları için) gibi meslek hastalıkları oluşmuştu.* (Petrol-İş, 2008a). Çalışma koşullarının ağırlığı ile birlikte özel alanlarının gaspı ve

özel hayata da müdahale söz konusudur. *"Evlenmek için işyerinden izin alması gerekiyordu. Hamile kalma bir takvime bağlanarak sıraya konmuştu. Aynı üretim hattında çalışan kadınlara hamilelik sırası iki ayda bir geliyordu. Tuvalete gitmek önce yasaktı sonra dakikalara bağlandı. Kadınların regl dönemlerinde bu önemli sorun oluyordu*" (Saygılıgil ve Sağlam, 2010) (Fotoğraf-10).

Fotoğraf-10.Novamed Grevi Sırasında İşçi Kadınların Çalışma Koşullarını Anlatan Bir Pankart.

Kaynak:Petrol-İş.(2007).

Bu koşullara karşı Petrol-İş Sendikası'nda örgütlenen işçiler çoğunluğu sağlamıştır. Sendikanın yetki belgesini almasının ardından 2006 yılında toplu iş sözleşmesi görüşmeleri başlamış ve görüşmelerde uyuşmazlık çıkmıştır. Hakem sürecinin de olumsuz sonuçlanması sonucu grev oylaması yapılarak 287 işçinin 199'unun olumlu oyuyla greve çıkma kararı alınmıştır (Ulutaş ve Pala, 2012:303). Ancak grev oylaması ardından, ikisi erkek, 81'i kadın olmak üzere yalnızca 83 işçi 26 Eylül 2006 yılında greve çıkmıştır (Petrol-İş, 2008b).

Grev kararının ardından işçi kadınlar işveren baskısının yanında eş ve ailelerinden de baskı görmüşlerdir. İşçi kadınlardan Fatma Özüm uğradıkları baskıya "*Bazı arkadaşlarımızın eşleri, greve katılma diyordu. İçlerinden bazıları da katılırsan senden boşanırım demişti*" örneğini vermiştir. Ancak kadınları yine kadınlar ikna etmiştir. *"Önce onlara bilgi verdik, özgüven kazandırmaya çalıştık.*

Özgüvenleri geldiğinde kadınlar eşlerine anlatmaya başladılar ve ikna edebildiler. Biz de eşleri ikna etmek için ev ziyaretleri yaptık."

Kadınların karşılaştıkları toplumsal cinsiyet rollerinden kaynaklı baskılar sadece eş ile sınırlı kalmamıştır. Aynı zamanda ailenin diğer bireyleri de kadınların greve katılmasında engel oluşturmuşlardır. *"Yalnızca eşler değildi ikna etmek zorunda olduklarımız, babalar, nişanlılar, sevgililer bile engelleyebiliyordu kadınları. İşçi kadınlar hak mücadelesinde yalnız patronlara karşı savaşmıyorlar bir de evin patronları var. Onların ikna edilmesi daha zordu…" (Karakuş, 2013).*

Eşlerini, ailelerini ve birbirlerini ikna eden işçiler 26 Eylül 2006 tarihinde greve çıkmışlardır. Önce serbest bölgede bir işyeri grevi olarak başlayan Novamed grevi işçi kadınların kararlılığı, kadın örgütleri ve sendikanın sahiplenmesi ile ulusal ve uluslararası boyuta taşınmıştır. Ulusal anlamda kadın örgütleri Novamed grevini sahiplenmiş ve 3 Eylül 2007 de Novamed Greviyle Dayanışma Kadın Platformu kurulmuştur. İstanbul, Ankara, İzmir, Adana 'da arka arkaya kurulan dayanışma platformlarına birçok kurumdan kadınlar katılmıştır[11] (Fotoğraf:11).

---

[11] *İstanbul Platformunda yer alan kadın örgütleri listesi*, Akıllara Zarar, AmargiKadın Kooperatifi, Bağımsız Feministler, Demokratik Özgür Kadın Hareketi, Emekçi Kadınlar Birliği, Feminist Kadın Çevresi, Filmmor, Fitne Fücur, Gökkuşağı Kadın Derneği, İmece Kadın Kooperatifi, Mor Çatılı Kadınlar, Kadın Mühendisler, Pazartesi'nden Kadınlar, Sosyalist Feminist Kolektif, KEİG Platformu, KESK'li Kadınlar, Hava İş'li Kadınlar, TMMOB IKK Kadın Komisyonu, TTB Kadın Hekimler ve Kadın Sağlık Kolu, Devrimci Sağlık İş'ten Kadınlar, Genel İş-Konut İş Şubesi'nden Kadınlar, DİSK'li Kadınlar, Sosyal Haklar Derneği'nden Kadınlar, Tarem'den kadınlar, Halkevleri'nden Kadınlar, Tüm İGD'li Kadınlar, Çağrı Gazetesi'nden Kadınlar, DTP'li Kadınlar, EHP'li Kadınlar, EMEP'li Kadınlar, ÖDP'li Kadınlar, SDP'li Kadınlar.

İzmir'de ki platformda yer alan kadın örgütleri, İzmir Kadın Dayanışma Derneği, Çiğli Evka Kadın Kültür Evi- ÇEKEV, Bağımsız Kadın İnisiyatifi-BKİ, Uluslararası Af Örgütü'nden Kadınlar, İnsan Hakları Derneği'nden Kadınlar ve SDP'li Kadınlar Adana'daki platformun bileşenleri: Sosyalist Feminist Kolektif, ESP, EKD, SDP'li Kadınlar, ÖDP'li Kadınlar, DTP'li Kadınlar

Ankara'daki Novamed Greviyle Dayanışma Kadın Platformu ise Ankara Kadın Platformu, EMEP'li kadınlar, Kırkörük, SDP'li kadınlar, ÖDP'li kadınlar, Körler Federasyonu'ndan kadınlar, Pembe Hayat, EKD, KAOS GL, Anti Kapitalist, Halkevleri'nden kadınlar, KESK Ankara şubelerinden oluşturulmuştur.

Fotoğraf.11. Novamed Grevinde Kadın Dayanışması

Kaynak:Bianet. (2007).

Uluslararası anlamda ise Uluslararası Kimya, Enerji, Maden Genel İşçi Sendikaları Konfederasyonu (ICEM), Alman Kimya Enerji Sendikası (IGBGE), Avrupa Kimya, Enerji, Maden Genel İşçi Sendikaları Konfederasyonu (EMCEF)'den destek gelmiş ve arabuluculuk çalışmalarında bulunmuşlardır. Uluslararası Kimya, Enerji, Maden Genel İşçi Sendikaları Konfederasyonu Kadın Komitesi ise grevin birinci yılında Antalya'da olmuştur (Petrol-İş, 2008).

Novamed grevinin ulusal ve uluslararası boyutta bir kadın grevi haline gelmesinin en önemli nedeni kadın bedeni ve emeği üzerine kurulu erkek egemen politikalardır. Kadın emeği ve bedeni üzerindeki ağır baskı, yeniden üretim sürecinde bedenin kontrolü ve denetimi anlamına gelmektedir. Hamile kalmak için birbirlerini takip etmeleri gibi kadın bedenine yönelik denetimler ve bu denetimin özellikle doğurganlık üzerinden kurulması sermayenin emek denetimini kadın ağırlıklı işyerlerinde kadın bedeni üzerinden kurduğunu göstermektedir (Erdüger,2009:2). Yani Novamed'li kadın işçiler sadece kötü çalışma koşullarına, düşük ücretlere ve uzun çalışma saatlerine karşı değil, fabrikanın yani çalışma alanları ile özel

---

Ayrıntılı bilgi için, Karakuş. F. (2013). Novamed Greviyle Kadın Dayanışması. http://www.sosyalistfeministkolektif.org (Erişim:10.03.2017).

alanlarının iç içe geçmesinden ve özel hayatlarına müdahale eder hale gelmesinden de şikâyetçi olmuşlardır (Erdüger,2009:8). Grevle gerçekleşen kazanımların ardından 3 yıllık sözleme imzalanmış, var olan şartlarda iyileştirmeler yapılmıştır. Ancak sözleşmeden sonra sendikalaşmaya yönelik ve sendikalı işçilere yönelik baskılar ve işten çıkarmalar devam etmiş, üç yılın sonunda ise yeni sözleşme yapılamamıştır.

2. 2010 TEKEL DİRENİŞİ

Tekel direnişini ve direnişe katılan kadınların toplumsal cinsiyet rollerini önceki bölümlerde yer alan kadın emeğinin ve örgütlenmesinin kavramsal çerçevesi, dünya ve Türkiye'de ki grev ve direniş örnekleri ile birlikte değerlendirmek gerekir. Bu bağlamda Tekel direnişini ortaya çıkaran koşullara da hakim olmak açısından Türkiye'de özelleştirmeler, özelleştirmelerin istihdama etkisi, Tekel'in özelleştirilmesi ve Tekel direnişinin öyküsü açıklanacaktır.

2.1. Türkiye'de Özelleştirmeler

Türkiye'de özelleştirmeler ilk olarak İzmir İktisat Kongresi sonrası dönemde izlenen liberal ekonomi politikası ile ortaya çıkmıştır. Bu dönemde İş Bankası ile aynı zamanda Sanayi ve Maadin Bankası kurulmuştur. İş Bankası'nın kurulma amacı krediler yoluyla yerli sanayinin arttırılması iken Sanayi ve Maadin Bankası'nın kurulmasının amacı devlet işletmelerinin giderek özel girişimlere devredilmesi olmuştur (Fişek, 1969:33).

Özelleştirmelerin hukuki altyapısı şu kanunlarla oluşturulmuştur; 1984 yılında çıkartılan 2983 Sayılı *Tasarrufların Teşviki Ve Kamu Yatırımlarının Hızlandırılması Hakkında Kanun, 1211 Sayılı Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Kanunu, 3182 Sayılı Bankalar Kanunu, 2983 Sayılı Tasarrufların Teşviki Ve Kamu Yatırımlarının Hızlandırılması Hakkında Kanun, 2985 Sayılı Toplu Konut Kanunu, 7/11/1985 Tarihli ve 3238 Sayılı Kanun, 2499 Sayılı Sermaye Piyasası Kanununda Değişiklik Yapılması Ve 1177 Sayılı Tütün ve Tütün Tekeli Kanununun Bazı Maddelerinin Yürürlükten Kaldırılması ve Kamu İktisadi Teşebbüslerinin*

Özelleştirilmesi Hakkında Kanun ve 1994 yılı 4046 Sayılı *Özelleştirme Uygulamalarının Düzenlenmesine ve Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun*. Kanunlar ve yapılan düzenlemeler özelleştirme yapılacak kuruluşlara ilişkin usul ve esasları belirlemiştir (ÖİB, 2016:3).

24 Ocak kararları ile hayatımıza giren neoliberal ekonomi politikaları ve özelleştirme düşüncesi ANAP hükümetince uygulanmaya başlamıştır. Özelleştirmelerin gerekliliği açıklanırken malların fiyatlarının düşürülüp kalitesinin artacağı, halkın kara ortak olabileceği, sermayenin bu yolla bölüşüleceği, üretilen malların çeşitliliğinin artacağı ve tüketim sürecinde seçme olanaklarının artacağından, vergilerde ve kamu borçlarında azalma olacağı üzerinde durulmaktadır. Ancak özünde neoliberal ekonomi politikalarını barındırmakta, sermayenin rekabet olanaklarını ve karlarını arttırmayı hedeflemektedir. Bu yolla da sermaye birikimi artacaktır (Mütevellioğlu, 2010:151).

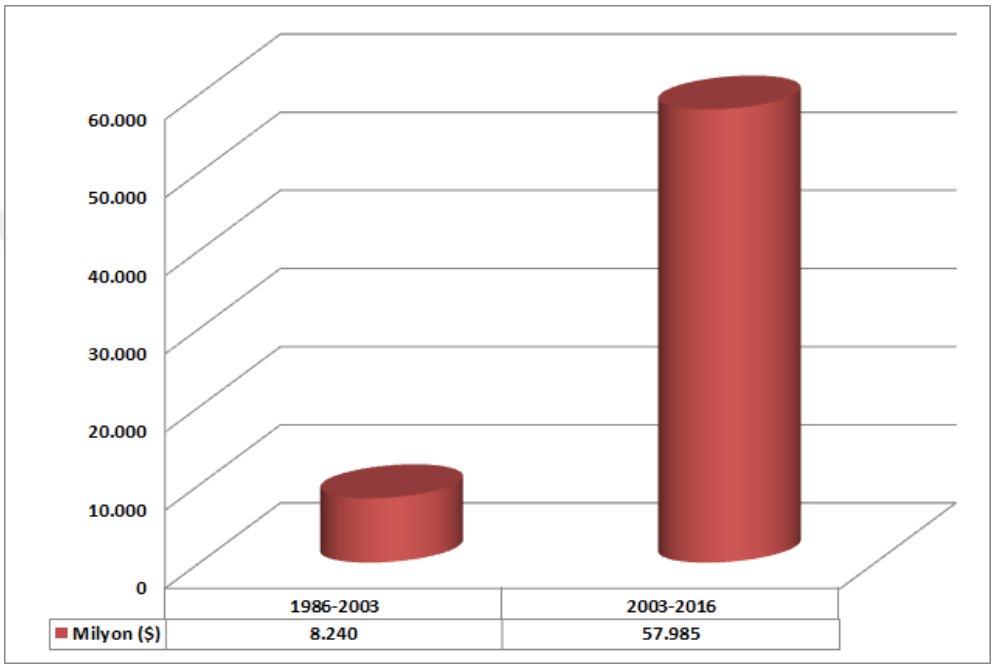
Özelleştirmelerdeki temel düşünce, verimsiz zarar eden işletmeler için özelleştirme söz konusu olacağı ve özelleştirme sonrası bu işletmelerin kar elde eden bir konuma geleceğidir. Özelleştirme İdaresi Başkanlığı (ÖİB) tarafından yapılan tanımlamada özelleştirmenin temel amacı *" ...devletin ekonomide işletmecilik alanından tümüyle çekilmesini sağlamaktadır."* şeklinde tanımlanmaktadır (ÖİB, 2016:1).

Kar elde etme temeline dayalı özelleştirme uygulamaları sonucu aksine işsizlik hızla artmış, sendikal örgütlülük zayıflamış, geçici çalışma, çağrı üzerine çalışma, kiralık işçilik gibi esnek ve güvencesiz istihdam biçimleri yaygınlaşmıştır. Rekabetçi piyasaların işçiler üzerinden daha fazla kar elde etmesinin önü açılmıştır.

1985 yılından itibaren 271 kuruluştaki kamu hisseleri, 1797 taşınmaz, 10 otoyol, 2 boğaz köprüsü, 146 Tesis, 7 Liman, şans oyunları lisans hakkı ile Araç Muayene İstasyonları özelleştirme kapsamına alınmıştır (ÖİB, 2016:8). 1986 yılından itibaren yapılan özelleştirmelerde 67.225 milyon dolar gelir elde edilmiştir.

En çok özelleştirme 2003 yılından günümüze kadar ki sürede gerçekleşmiştir. 1986 yılından 2003 yılına 8.240 milyon dolar gelir elde edilen özelleştirme yapılmışken, 2003 yılından günümüze 57.985 milyon dolar gelir elde edilen özelleştirme yapılmıştır (Tablo.2.1.1).

Tablo.2.1.1. Yılları İtibarı İle Özelleştirmelerden Elde Edilen Gelirler (1986-2016).

Kaynak: Özelleştirme İdaresi Başkanlığı. (2016). Yayınlar-Türkiye'de Özelleştirme Uygulamaları. Türkiye'de Özelleştirme-2 Kitabı. http://www.oib.gov.tr/sayfalar/sayfa/params/tip-kitap/id-42/turkiyede-ozellestirme-uygulamalari.html (Erişim: 27.07.2016)

Özelleştirmelerden en olumsuz etkilenenler kamu sektörü işçileri olmuştur. Özelleştirmelerle birlikte işçiler kadrolu ve güvenceli istihdam yerine güvencesiz ve esnek biçimde istihdam edilmiş ya da işsiz kalmışlardır. Piyasa koşulları ve özelleştirmeler sonucu daha da güçlenen neoliberal ekonomi politikalarıyla işçiler sosyal haklarında ve çalışma şartlarında elde ettikleri hakları kaybetmiş ya da gerilemeler gerçekleşmiş ve işçi sınıfı sermaye karşısında daha da zayıflatılmış işsizlik tehlikesi ile karşı karşıya kalmışlardır. Rekabet edilebilirliği arttırmak için standart çalışma biçimlerinin dışına çıkılmış, serbest piyasa koşullarına uygun olan güvencesiz çalışma biçimleri istihdam politikalarında yer almaya başlamıştır.

Kamusal alandan özel alana aktarılan kaynaklar toplumsal eşitsizliği arttırmış ve istihdam politikalarında ”esnek” çalışma biçimlerini alternatif olarak sunulmuştur. Bununla birlikte kamusal olanın toplumsallığını geride bırakılarak özel olanın bireyselliğine yoğunlaşılmış, sermayenin karı ve birikimi ön planda tutulmuştur (Mütevellioğlu, 2010:154).

Özelleştirme uygulamalarının amaçlardan birisi de maliyetleri azaltırken karı arttırmak olduğu için maliyet unsuru olarak görülen ücretler 4/C biçimi istihdam ile azaltılmıştır. İşçiler için işsiz kalma tehlikesi ya da 4/C'de güvencesiz istihdam edilmeleri özelleştirmelerin sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Bu sonuçlarla mücadele etmek için özelleştirme uygulamalarının olduğu KİT'lerde çeşitli direnişler gerçekleşmiştir.

2.2. Özelleştirmelerin İstihdama Etkisi

Güvencesiz çalışma, son otuz yılda, hem gelişmiş hem de gelişmekte olan kapitalist ülkelerde hızla artmış ve çalışma yaşamında bir istisna olmaktan çıkarak norm haline gelmiştir. Dünyada 1980'li yıllardan itibaren uygulamaya konulan liberal politikalarının etkisi ile kamu küçültülmüştür. Sosyal devlet, bu saldırılarla zayıflatılmış, 1990'lı yıllarda kamuya ait işletmelerin ve fabrikaların özelleştirilmesi ile hızlanan bu süreç, bugün eğitimden sağlığa, ulaşımdan haberleşmeye, belediye hizmetlerinden kültürel ve sanatsal faaliyetlere kadar hemen hemen tüm alanlarda kamu hizmetlerinin daraltılarak ticarileşmesine yol açılmıştır.

Türkiye'de de kamuya yönelik yeniden yapılandırma süreci 1980'li yıllarda başlamıştır. Türkiye ekonomisinin, küresel kapitalist sisteme uyum göstermesi amacıyla ihracata dayalı ekonomi politikaları, uluslararası kuruluşların (IMF, Dünya Bankası vs.) "yapısal uyum programları" ile yönetilmiştir. Tüm kamusal alanların, ulusal ve uluslararası tekelci sermayenin istek ve beklentileri doğrultusunda yeniden biçimlendirilerek, kamu hizmetlerinin piyasalaştırılması hedeflenmiştir. Özellikle Kamu İktisadi Teşebbüslerinin özelleştirmeler yoluyla kapatılması, birçok emekçinin

işsiz kalmasına ya da güvencesiz çalışma koşullarına mahkûm olmasına neden olmuştur. Bu sistemi işletebilmek için 1990'lı yıllardan itibaren çalışma yasaları esneklik temelinde yeniden düzenlenmiş ve kamuda farklı istihdam biçimlerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur.

657 Sayılı Devlet Memurları Kanunu'nun 4.maddesinde yapılan düzenlemeler ile yerleşmiştir. Bu bağlamda 657 Sayılı Devlet Memurları Kanunu'nun 4-A maddesine göre "memur" statüsü ile istihdam edilen kamu çalışanlarının çoğu 4-B maddesine göre istihdam edilen "sözleşmeli personel" statüsüne geçirilmiş; özellikle eğitim ve sağlık sektörlerinde geçici, sınırlı, yarı-zamanlı, bireysel iş sözleşmeleri yaygınlaştırılmıştır. Bu süreçte, sözleşmeli çalışma kamu sektöründe de istisna olmaktan çıkarak norm haline gelmeye başlamıştır. Son dönemde kamu sektöründe yaygınlaştırılmak istenen bir başka güvencesiz istihdam türü de 4-C maddesine göre "geçici personel" statüsü ile istihdam olmuştur. 4/C uygulaması ilk kez Kanun Hükmünde Kararname ile 1972 yılında yürürlüğe girmiştir. 1974 ve 1975 yıllarında değişiklikler yapılmış ve 1975 yılındaki 1897 Sayılı yasa ile kesinleştirilmiş ve "geçici personel" istihdamı olarak yer almıştır

657 Sayılı Devlet Memurları Kanunu'na göre 4üncü maddenin C bendi yani Geçici Personel tanımına göre, 4/C ile istihdam edilenler "*Bir yıldan az süreli veya mevsimlik hizmet olduğuna Devlet Personel Başkanlığı ve Maliye Bakanlığının görüşlerine dayanılarak Bakanlar Kurulunca karar verilen görevlerde ve belirtilen ücret ve adet sınırları içinde sözleşme ile çalıştırılan ve işçi sayılmayan kimselerdir* "

Bu tanımlamalarda göstermektedir ki 4/C istihdamı uygulama alanı olarak birçok sorunu bünyesinde barındırmaktadır ancak özellikle 2004 sonrası hızlanan özelleştirme uygulamaları ile birlikte artan neoliberal ekonomi politikaları 4/C istihdamının artmasına neden olmuştur (Gülmez, 2010:62). 2007'de 17 bin 24 olan geçici personel sayısı 2013 yılında 20 bin 391 kişiye, 2016 yılında ise 21 bin 491 kişiye çıkmıştır. 2007 yılından 2016 yılına geçici personel sayısı yüzde 26,23 artmıştır.

Tablo.2.2.1.2007-2013 ve 2016 Yılları İtibari İle 4/C İstihdam Sayıları

2007	2013	2016	2007'den 2016'ya Değişim Oranı(%)
17.024	20.391	21.491	26,23

Kaynak: Maliye Bakanlığı BÜMKO Genel Müdürlüğü tarafından hazırlanan Kamu Sektörü İstihdam Verileri IV. Dönem (Aralık) Sonuçlarından Derlenmiştir.

Bir yıldan az süreli ve geçici nitelikteki kamu hizmetlerinin yerine getirilmesini sağlamak üzere oluşturulan bu statü, yakın zamana kadar sadece nitelik gerektirmeyen sürekliliği olmayan işler için nadiren kullanılmakta iken, 2004 yılında kabul edilen bir Bakanlar Kurulu Kararı ile özelleştirme sürecinde işlerini kaybeden işçilerin de 4-C maddesine göre istihdam edilmesine izin verilmiştir. Bunun en önemli örneği ise Tekel işçilerinde görülmüştür. Tekel işçileri sahip oldukları istihdam biçiminden daha düşük ve güvencesiz bir istihdam biçimi olan 4/C'ye geçirilmek istenmiş ancak buna karşı çıkmış ve direniş başlatmışlardır.

2.3. Tekelin Özelleştirilmesi

1600'lü yıllardan Tekel'in özelleştirme sürecine kadar geçen sürede Türkiye topraklarında tütün üretimi yapılmıştır. Özellikle Anadolu için tütün üretimi günlük yaşamla birleşmiş, sosyo-ekonomik ve siyasal yaşam içerisinde yerini almış aynı zamanda ciddi bir gelir kaynağı olmuştur. Üretilen tütünün kalitesi sayesinde uluslararası piyasada "Türk Tütünü" terimi kullanılır olmuştur (TMMOBa, 2016).

19. yüzyılın ilk çeyreğinden sonra Osmanlı devletinin Avrupa ülkelerine borçlanarak bağımlı hale gelmesi sonucu Avrupa ülkelerinin alacaklarını sağlamak, tütün tarımını düzenlemek ve vergilendirmek amacıyla Reji olarak adlandırılan ortak

bir şirket kurulmuştur.[12] 1883 yılında kurulan Reji sisteminin temel amacı Osmanlı'nın borçlarını ödemesini garanti altına almaktır. Bu nedenle tütünün rejiye satılması zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Reji sistemi ile tütün vergileri üzerine düzenleme yapılmış, vergiler devlete ve alacaklı ülkelere bölüştürülmüştür (Öztürk ve Keskin, 2013:95). Tütünlerin üretimini, satın almasını, depolanma, işlenme ve satış işlemlerini Osmanlı adına yürütmekle sorumlu olan Reji Şirketi gelirleri mamul tütün satışları, ruhsat gelirleri, ihraç edilen tütünden alınan resimler, sigara, enfiye, çiğneme tütün ithalatından elde edilen gümrük giriş resimleri, Bağdat-Musul geliri, faizler ve öteki gelirler olarak toplayabilirdi (Öztürk ve Keskin, 2013:96). Reji tarafından üreticiye çıkarılan zorluklar sonucu kaçakçılık sistemi ortaya çıkmıştır. Reji sistemi içerisinde, kolcular denilen silahlı güvenlik güçleri oluşturulmuş ve kaçakçılığa karşı kolcuların üreticilerle girdiği çatışmalarda kaçakçı, üretici ve kolculardan binlerce insan hayatını kaybetmiştir (Öztürk ve Keskin, 2013:97). Bu durum halkın türkülerine de yansımıştır. Örneğin, Çökertme Zeybeği olarak bilinen Ege türküsü bir tütün kaçıcısının hikâyesini anlatmaktadır (Vikipedia, 2016).

Cumhuriyetin ilanı ile Reji sistemi kaldırılmış ancak vergi payının yüksekliği ve ihracat oranlarının fazlalığı gibi nedenlerle tütün üretimi ve alım-satımı özel kanunlarla düzenlenmiştir. Bu bağlamda cumhuriyet döneminde her türlü düzenleme "*İnhisarlar İdaresinin*" yetkisine bırakılmıştır. Devamında 1924, 1930 ve 1938 yıllarında yasal ve kurumsal düzenlemeler gerçekleştirilmiş, 1969 yılında yürürlüğe giren Tütün ve Tütün Tekeli Kanunu da 2002 yılına kadar yürürlükte kalmıştır. 2002 yılında yürürlüğe giren 4733 Sayılı Tütün Yasası ile tütünde destekleme alımlarına son verilmiş, sözleşmeli üretim modeli getirilmiş, açık arttırma merkezlerinin kurulması öngörülmüştür. Tütün ve Alkol Piyasası Kurumu'nun (TAPDK) kurulmasıyla da TEKEL`in özelleştirmesinin önü açılmıştır (TMMOBb, 2016).

[12] Reji Şirketi Osmanlı Devleti- Şirketin adı Fransızca olarak şöyledir: "la Regie Co-intéressée des Tabacs de l'Empire Ottoman."(Öztürk ve Keskin, 2013:95).

Tekel, İktisadi Devlet Teşebbüsü haline getirilmiş ve Özelleştirme İdaresi Başkanlığı'na (ÖİB) devredilmiştir. Bu durum Tekel'in üretim alanlarında ayrı ayrı düzenlemeler yapılarak anonim şirketlere dönüştürülmesinin de önünü açmıştır. Özelleştirme İdaresi Başkanlığı, 4046 Sayılı *Özelleştirme Uygulamalarının Düzenlenmesine ve Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun'*un 20. Maddesine göre Tekeli anonim şirkete dönüştürmüş ve ardından sigara ve alkollü içkiler birimleri için ayrı anonim şirketler kurulmuştur.

Tekel İçki Sanayi A.Ş, Tekel İçki Pazarlama A.Ş, Tekel Sanayi Sigara A.Ş ve Tekel Sigara Pazarlama A.Ş'nin ticaret sicilleri yapılmasıyla sigara ve içki bölümlerinin özelleştirmeleri başlamıştır. 2003 yılında yapılan düzenlemelerin ardından Özelleştirme Yüksek Kurulu'nun 22.04.2008 tarihli ve 2008/23 Sayılı Kararı'yla onanan ve 24.06.2008 tarihinde imzalanan Devir Sözleşmesi'nin ardından altı fabrika, arazileri ve TEKEL marka hakkı ile Tekel'in sigara bölümü 1 milyar 720 milyon dolara British American Tobacco'ya satılmıştır (Aysu, 2010:195).

Bu gelişmelerin ardından Tekel için son aşama Özelleştirme Yüksek Kurulu'nun 02.11.2009 tarihli ve 2009/61 Sayılı Kararıyla gerçekleşmiştir. Karara göre, Yaprak Tütün İşletme Müdürlüklerinin, Yaprak Tütün İşleme Fabrika ve Atölyelerinin, Yaprak Tütün Bakım Amirliklerinin kapatılmasına karar verilmiş, ardından "*Tütün, Tütün Mamulleri, Tuz ve Alkol İşletmeleri (TTA) A.Ş*" olarak adı değiştirilmiş, Özelleştirme İdaresi Başkanlığı'nın (ÖİB) 03.02.2012 tarihli kararıyla ise Gayrimenkul Anonim Şirketi (Gayrimenkul A.Ş.) olarak ismi son kez değiştirilmiş ve Tekel süreci tamamen son bulmuştur (Topal ve Yalman, 2015:413) .

2.4. Tekel Direnişinin Öyküsü

2009-2010 yılları arasında gerçekleşen Ankara Tekel direnişinin başlamasından önce Tekel'in tarihinde özelleştirmelere karşı mücadeleler verilmiştir. Kuşkusuz Ankara'da Tekel direnişinin başlaması ve sürmesinde Tekel'in özelleştirmelere karşı Tekel işçilerinin dönem dönem verdiği mücadelelerin de etkisi vardır.

İlk olarak 4046 Sayılı yasa ile özelleştirmelerin Tekel fabrikalarına da etki edeceği ortaya çıkmış buna karşı 1996 yılında Tek Gıda-İş Sendikası ve Tütün Eksperleri Derneği tarafından Tütün Platformu oluşturulmuş ve 1996 yılından 2003 yılına kadar Tekel'in fabrikalarının özelleştirilmesi veya özel şirketlerce ortaklık kurulmasına karşı mücadele etmiş, bildiriler yayınlamışlardır (Topal ve Yalman, 2015:413). Tekel 2002 yılında özelleştirme kapsamına alındığı dönemde 200'den fazla işletmeye sahipken direnişin başladığı 2009 yılı sonunda yalnızca 60 işletmesi kalmıştır. 2002 yılında 110 yaprak tütün işyeri, 6 sigara fabrikası, 19 alkollü içki üretim tesisi, 84 pazarlama müdürlüğü, 10 tuz işletmesi, bir kibrit fabrikası, bir ambalaj fabrikası ve bir suni ipek, viskoz fabrikası, 2009 yılında 57 yaprak tütün işyeri, 2 tuz işletmesi ve bir ambalaj fabrikası kalmıştır (Karadağ, 2010:133).

Tekel'in özelleştirme aşamalarının sonucunda 2008 yılında Tekel'in sigara bölümü 1 milyar 720 milyon dolara British American Tobacco'ya satılması, 2009 yılının sonuna doğru Tekel'in tamamen kapatılması ve işçilerin 4/C statüsünde istihdam edilmesi gündeme gelmiştir (Kumlu. 2012;89).

Bu durum işçiler arasında daha önceden bilinmektedir. *"Tekel direnişini ortaya çıkartan etkenler ilk olarak yaprak tütün fabrikalarının özelleştirilmesi ile başlamıştır. Özelleştirmelerin devamında gerçekleştirilen kapatmalarla birlikte 2009 yılının başlarında Tekel'in kapatılacağına ilişkin bilgiler işçiler arasında yayılmaya başlamıştır"*(Ulaş, 2016*).*

İşçiler 4/C statüsünde istihdam değil, özlük haklarıyla birlikte başka kamu kuruluşlarına geçirilmek istemiştir. Bu taleple Tek Gıda-İş Sendikası 10 bine yakın Tekel işçisiyle 15 Aralık'ta Ankara AKP Genel Merkezi önünde eylem kararı almıştır. Sendika Ankara eylemine Adana, Adıyaman, Ankara, Amasya, Aydın, Batman, Bursa Bitlis, Denizli, Diyarbakır, Hatay, İstanbul, İzmir, Malatya, Manisa, Muğla, Muş, Siirt, Samsun, Tokat ve Trabzon'un merkez ve merkeze bağlı ilçelerinden katılım olacağı ve sonuç alınıncaya kadar Ankara'dan dönülmeyeceği belirtilmiştir (Tek Gıda-İş, 10.12.2009).

15 Aralık'ta AKP Genel Merkezi önüne gelen işçiler hava koşullarının kötü olması nedeniyle ve ertesi gün geri dönme şartıyla geceyi Atatürk Kapalı Spor Salonunda geçirmişlerdir. Ertesi gün Abdi İpekçi parkına yönlendirilen işçiler 16-17 Aralık'ı parkta geçirmiş 17 Aralıkta gerçekleşen polis müdahalesinin ardından Türk-İş Genel Merkezi önünde toplanmaya başlamışlardır. Türk-İş binasının önünde toplanan işçiler sonuç alıncaya kadar gitmeme kararı almış ve Sakarya caddesinde çadırlar kurulmaya başlanmıştır (Türkmena,2012;43). Çadırların kurulmasıyla 78 gün süren Tekel direnişi kurumların, sendikaların, odaların ve halkın sahiplenmesiyle toplumsallaşmış ve bir kent direnişine dönüşmüştür.

15 Aralık'ta başlayan 2 Mart'ta Danıştay'ın 4/C'ye geçişte süre kısıtlamasının hukuka aykırı olduğu gerekçesi ile yürütmeyi durdurma kararı ile sonuçlanan ve 78 gün süren Tekel direnişi süresince mitingler, destek konserleri, sendika ve konfederasyonlardan ortak eylem kararları alınmış ve direniş güçlendirilmiştir. 2 Mart'ta Danıştay'ın Tekel işçileri için 4/C'e geçişte 30 günlük süre şartını durdurmasının ardından hükümetin de baskısıyla çadırları toplama ve 1 Nisan'da yeniden toplanma üzerine eylem kararı alınmıştır (Kaderoğlu Bulut, 2010:346). 1 Nisan'da Ankara'ya gelen işçiler Türk-İş Genel Merkezi'nin sokağına alınmamış ve işçilere çok sert polis müdahalesinde bulunulmuştur. 2 Nisan'da da Türk-İş'in sokağına alınmayan işçiler basın açıklamalarını Sakarya caddesinde yapmıştır (Kaderoğlu Bulut, 2010:352).

Direnişi önemli olaylarına göre kronolojik sırası şöyledir;[13]

15 Aralık 2009: Tekel direnişinin başladığı gündür.

17 Aralık 2009: Abdi İpekçi Parkı'nda bekleyen işçiler polisin sert müdahelesine maruz kalmıştır.

18 Aralık 2009: Tekel işçileri sabahın erken saatlerinde sloganlarla Türk-İş Genel Merkezi önünde toplanmaya başlamışlardır.

19 Aralık 2009: İşçiler Türk-İş binasından beklemeye devam ederken Tekel işçisi kadınlar eylem yaparak dönemin Cumhurbaşkanı ve Başbakanın eşleri ile milletvekillerine bildiri göndermiştir.

23 Aralık 2009: Bir gün önce gerçeklesen Türk-İş Genel Başkanı ve Başbakanın görüşmesinin olumsuz geçmesinin ardından Türk-İş başkanlar kurulunda sürekli eylem kararı alınmıştır.

25 Aralık 2009: Tekel direnişine destek için konfedeasyon ve sendikaların kararları ile uyarı anlamında işe 1 saat geç gitme eylemi yapılmıştır.

29 Aralık 2009: Yıllık izin ve rapor hakları ile direnişte olan Tekel işçilerinin fabrikalarda da sözleşmeleri fesh edilmeye başlanmıştır.

30 Aralık 2009: Türk-İş'in sürekli eylem kararı alması ile 8-15 ve 22 Ocak tarihlerinde AKP il binalarında kitlesel basın açıklaması yapılması ve sendika ve demokratik kitle örgütlerinin katılımı ile miting yapma kararı alınmıştır.

---

[13] Direniş sırasından gerçekleştirilen eylemlerin kronolojik sıralaması, Tekel Direnişinin Işığında Gelenekselden Yeniye İşçi Sınıfı Hareketi.(2010). Ankara: Nota Bene Yayınları ve 78 Gün Tekel Gerçeği ve Ankara Direnişi.(2011). Ankara: Sözkesen kitaplarından derlenmiştir.

31 Aralık 2009: Tekel işçileri Türk-İş binasının önünde kitlesel ve coşkulu biçimde yılbaşı kutlanmıştır.

Bu gelişmeler sırasında Tekel işçilerine destek ziyaretleri sürmeye devam etmiş, hükümet Tekel işçilerinin istihdam edileceği 4/C biçimi istihdam da iyileştirme yaptıklarını belirtmiştir. Ancak Tekel işçilerinin direnişi dönemin Başbakanı tarafından sert biçimde eleştirilmeye devam etmiştir.

3 Ocak 2010: Tekel direnişi devam ederken Tekel'e ait taşınmazlar Özelleştirme İdaresi tarafından satılması başlanmıştır. Aynı gün Mustafa Türkel tarafından direnişin devam edip etmemesine dair referandum yapılması önerildi.

6 Ocak 2010: 3 Ocak'ta önerilen referandum gerçekleşmiş ve eylemlere devam edilmesi kararı çıkmıştır.

8 Ocak 2010: AKP önünde gerçekleşen eylemde 45 Tekel işçisi gözaltına alınmıştır.

15 Ocak 2010: Tekel işçileri Türk-İş önünde üç gün sürecek oturma eylemine başlamıştır.

17 Ocak 2010: Türk-İş tarafından düzenlenen "Ekmek, Barış, Özgürlük için Demokrasi ve Halklar" mitingi düzenlenmiş ve Türk-İş'e bağlı sendikaların yanı sıra DİSK ve KESK'e bağlı sendikalar, dernekler ve demokratik kitle örgütleri ve öğrencilerden de destek gören miting yaklaşık 100 bin kişinin katılımı ile gerçekleşmiştir. Miting sırasında Tekel işçilerinin taleplerinin gündeme alınmaması Tekel işçilerinde tepkiye neden olmuş ve işçiler Türk-İş binasını işgal etmiştir.

19 Ocak 2010: Tekel işçileri üç günlük açlık grevine başlamıştır.

26 Ocak 2010: Tekel işçisi kadınlar Sakarya meydanında bir araya gelerek yürüyüş yapmışlardır.

Tekel direnişine uluslararası destek mesajları ve ziyaretleri gelmeye başlamış, ülke içinde ise hem demokratik kitle örgütleri, meslek odaları, öğrenciler hem de ataması yapılmayan öğretmenler gibi platformlar destek ziyaretlerini sürdürmüşlerdir. Bu süreçte dönemin hükümeti ile görüşmeler devam etmiş ancak olumlu sonuçlar elde edilememiştir. Tekel işçilerinin genel grev çağrıları ise devam etmiştir.

2 Şubat 2010: Konfederasyonlar[14] toplantı yapmış ve 4 Şubat'ta ülke genelinde bir günlük iş bırakma eylemi yapılması kararı çıkmıştır. Hükümetler ile görüşmeler gerçekleştiği için ara verilen açlık grevine görüşmelerden olumlu cevap çıkmaması sonucu yeniden başlanmıştır.

4 Şubat 2010: Yoğun baskılar nedeniyle ülke genelinde greve katılım kısmen sağlandı. Bazı bölgelerde grev tam anlamıyla gerçekleşirken azı işyerlerinde destek verilemedi. Ancak aynı gün hükümet tarafından 4/C statüsünde fazla mesai hakkı ile ilgili iyileştirme yapıldığı açıklanmıştır.

5 Şubat 2010: Açlık grevine katılan işçiler için ilk üç günlük grev bitmiş, yeni başlayan grup ise süresiz açlık grevine başlamıştır.

6 Şubat 2010: 16 kadın işçinin de süresiz açlık grevine başlaması ile süresiz açlık grevine başlayan işçi sayısı 168'i bulmuştur.

12 Şubat 2010: 11 Şubat'ta sendikanın açlık grevini sonlandırma kararına uymayarak açlık grevine devam eden 16 işçiye 12 Şubat'ta 5 işçi daha katılmıştır. Aynı zamanda 4/C'nin iptali için Danıştay'a başvurulmuştur.

18 Şubat 2010: DİSK, KESK, Türk-İş ve Türkiye Kamu-Sen'nin aldığı karar sonucu bağlı sendikalar, meslek örgütleri ve demokratik kitle örgütlerinde siyah zemin

[14] Toplantı Türk-İş, Hak-İş, DİSK, KESK, Memur-Sen, Türkiye Kamu-Sen konfederasyonlarının katılımı ise gerçekleşmiştir.

üzerine "Tekel işçilerinin mücadelesi mücadelemizdir, kuralsız, güvencesiz çalışmaya hayır" yazılı pankartları binalarına asarak basın açıklamaları yapmışlardır.

20 Şubat 2010: Tekel işçileri ile dayanışma günü ilan edilmiş, DİSK, KESK, Türk-İş ve Türkiye Kamu-Sen'e bağlı sendikalar ve diğer kitle örgütleri ile sanatçılar Tekel işçilerine destek için Ankara'ya gelmiş, yaklaşık 40 bin kişinin katılımı ile kitlesel bir eylem gerçekleşmiştir.

1 Mart 2010: Danıştay, 4/C'ye geçiş için tanınan 30 günlük süre içinde ilgili kurumlara başvuru şartını durdurduğu kararı açıklanmıştır.

2 Mart 2010: Tekel direnişinin 78.gününde Tek Gıda-İş Genel Başkanı Mustafa Türkel, çadırların kaldırılarak direnişe 15-20 gün ara verileceğini ve 1 Nisan'da 1000 kişi ile Ankara'da oturma eylemi gerçekleştireceklerini duyurmuştur. Çadırların kaldırılmasına bazı işçiler tepki göstermiş sendika yöneticileri tarafından ikna edilerek çadırlar kaldırılmıştır.

1 Nisan'a kadar Tekel işçileri ve Tekelci işçilere destek illerde, okullarda ve işyerlerinde çeşitli şekillerde sürmüş, 1 Nisan'da ise Ankara'ya gelen Tekel işçilerinin Türk-İş önünde toplanmasına izin verilmemiş, işçilere destek için gelen konfederasyonlar, demokratik kitle örgütleri, meslek odaları ve işçiler polisin çok sert müdahalesine maruz kalmışlardır. 2 Nisan'da yine işçilerin toplanmasına izin verilmemiş ve polis müdahale etmiştir. Tekel işçilerinin direnişi böylelikle son bulmuştur.

3. SAHA ÇALIŞMASI

3.1. Araştırmanın Amacı

Toplumsal cinsiyet ve kadın emeği bölümünde ayrıntılı biçimde açıklanan kadın emeği, toplumsal yaşamın her alanında erkeklere göre daha az yer alırken görünmeyen emek olarak da ailede ev ve bakım hizmetlerine devam etmektedir. Ev yaşamı dışına çıkan kadın, toplumsal rollerin sınırladığı biçimlerde çalışma hayatında yer almaktadır. Bu sınırlamalarla çalışma hayatında yer alan kadının emeği ikincil emek, işgücü ucuz iş gücü, geliri ise esas gelir değil yedek/ destek gelir olarak görülmektedir. Ancak kadın emeğinin tüm bu algılanış biçimlerine karşı kadınlar emek mücadelesinden vazgeçmemiş, birçok grev ve direnişte yer almış, öznesi olmuş, eylemi örgütleyen ve güçlendiren bir rol üstlenmişlerdir.

Grev ve direnişlere katılan kadınların emek mücadelesinde yaşadıkları deneyimlerin gündelik hayatlarında da toplumsal cinsiyet eşitliği mücadelesinde karşılık bulduğu düşünülmektedir. Erkek işçi, gündelik hayatta zaten sahip olduğu ataerkiyi grev ve direniş süresince ya da sonrasında da sürdürmektedir. Ancak kadın işçi için durum daha farklıdır. Grev ve direniş boyunca aileden ya da toplumdan gelen ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğine dayalı birçok sorunla mücadele etmektedir. Grev veya direniş boyunca karşılaştıkları bu sorunlarla da mücadele eden kadınlar, erkeklere göre daha farklı deneyimler yaşamakta ve bu deneyimleri, çalışma hayatı dışında da karşılık bulmaktadır.

Bu çalışmada, kadınların emek mücadelesindeki yerini ve önemini ortaya koymak, grev ve direnişlerde cinsiyete dayalı ayrımcı politikaları incelemek, Tekel direnişi sonrasında tecrübelerinin hayatlarını nasıl şekillendirdiğini araştırmak amaçlanmıştır. Bu nedenlerle 2010 Tekel Ankara direnişiyle kadın emeğinin dönüşümü, grev ve direnişlere katılan kadınların, toplumsal cinsiyet eşitsizliğine

dayalı rollerden kaynaklı karşılaştıkları zorluklar ve aldıkları tepkiler, katıldıkları direnişin ve yaşadıkları tecrübelerin toplumsal cinsiyet açışından sonuçlarını incelemek için saha araştırması yapılmıştır.

3.2. Kapsam ve Yöntem

Araştırma kapsamını Aralık 2009 ve Mart 2010 tarihlerinde 78 gün boyunca Ankara'da gerçekleşen Tekel direnişi ve direniş süresince Ankara'da kalmış kadın işçiler oluşturmaktadır. Tekel direnişine katılan illerden İzmir, İstanbul, Diyarbakır ve Batman illerine gidilerek direnişe katılmış Tekel işçisi kadınlarla görüşülmüştür. Böylece görüşmelerin tek bir bölgeye ait olmaması amaçlanmıştır.

78 günlük direnişi ortaya çıkartan koşullar ve direniş sürecinin analizinin daha ayrıntılı yapılması ve araştırma sürecinde direnişin görülmeyen ayrıntılarının olma ihtimaline karşı araştırmada nitel araştırma yöntemi olan derinlemesine mülakat yöntemi uygulanmış ve görüşmecilere açık uçlu sorular sorulmuştur. Bu yöntemin uygulanma nedeni, araştırmada konunun bütününü görebilmek, açık uçlu sorularla ayrıntılı görüş elde etmek ve birebir görüşmeler sırasında görüşmecilerin bilgi, tecrübe, duygu ve düşüncelerini daha net açıklayabilecek olmalarıdır. Bununla birlikte direniş sonrası hayatlarında değişim olup olmadığını gözlemlemek, günlük olayları ve yaşam tarzları hakkında daha net bilgiler elde edilebileceği düşüncesi ile görüşmeler işçilerin yaşadıkları illerde ve evlerinde gerçekleştirilmiştir. Direnişe katılım farklı bölgelerden gerçekleştiği için görüşmelerde farklı bölgelerden katılımcılar belirlenmiştir.

Kimlerle görüşüleceğinin belirlenmesi için öncelikle Tek Gıda-İş Sendikası basın arşivinde tarama yapılarak Tekel direnişine katılmış ve direniş süresinde basına röportaj vermiş kadınların isimleri çıkartılmıştır. Daha sonra Tekel direnişi ile ilgili kitaplara röportaj vermiş kırk beş kadın işçinin isimleri çıkartılmış ve toplamda yirmi yedi kadın işçinin iletişim bilgilerine ulaşılmıştır. Görüşmelerin yaz aylarında olması nedeniyle tatilde olanlar ve görüşmeyi kabul etmeyenler çıkarıldıktan sonra toplamda

15 kadın işçi ile görüşme planı yapılmış, İzmir'den 5, İstanbul'dan 3, Diyarbakır/Batman illerinden 5 kadın olmak üzere toplamda 13 kadın işçi ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir. İki görüşmeci ise özel sebeplerinden dolayı görüşmeye katılmamıştır. Mülakatlar öncesi işçi kadınlara telefonla ulaşılarak araştırma hakkında bilgi verilmiş, çalışmanın amacı anlatılmış, görüşme gün ve saatleri birlikte planlanmıştır. Bu planlamalar sonucu görüşmeler 2016 Ağustos ayında gerçekleştirilmiştir.

Tablo.3.2.1. Görüşmecilerin Bölgesel Dağılımları

Bölge	Görüşülen İşçi Sayısı
İzmir	5 kişi
Diyarbakır	4 kişi
Batman	1 kişi
İstanbul	3 kişi
Toplam	13 kişi

Görüşmecilerden 11'i bilgilerinin kullanılmasına izin vermiş, ikisi izin vermemiştir. Yine aynı şekilde 10 görüşmede ses kaydı alınmasına izin verilmiş, 3 görüşmede ses kaydı kullanılmasına izin verilmemiştir. Görüşmecilerle kurulan güven ilişkisi gereği 2 görüşmecinin isim bilgilerine yer verilmeyecektir.

Tablo. 3.2.2. Görüşmecilere Ait Sayısal Bilgileri

İsimleri Çıkartılan Kadın İşçi Sayısı	İletişim Bilgilerine Ulaşılan Kadın İşçi Sayısı	Görüşmeyi Kabul Eden Kadın İşçi Sayısı	Gerçekleştirilen Görüşme Sayısı	Gerçekleştirilemeyen Görüşme Sayısı
45	27	15	13	2

Yöntemin kısıtları, direnişin gerçekleştiği 2010 yılından günümüze kadar altı yıl geçmesi nedeniyle kişilere ulaşmada birçok sorunla karşılaşılmıştır. Öncelikli olarak araştırma örneklemi oluşturmada direnişe katılan kadın işçilerin net bir sayısı olmaması tahmini bir örneklem oluşmasına neden olmuştur. Bu nedenle görüşmelerin kimlerle yapılacağı sendika basın arşivi ve Tekel direnişi konulu kitaplar araştırılarak belirlenmiştir. İkinci olarak sendika kayıtlarında iletişim bilgileri tutulmamış, e-devlet sistemine geçilmesi ile var olan kayıtlarda önceki dosyalarda kaldığı için görüşmecilerin bilgilerine dolaylı yollardan, kişiler üzerinden ulaşılmıştır. Bu nedenle isim listesi çıkartılan 45 kişiden yalnızca 27'sine ulaşılmıştır. Ulaşılan kadınların hepsi görüşmeyi kabul etmemiştir. Artık Tekel konusunu kapattıklarını bu konu hakkında görüşmek istemediklerini belirten işçi kadınlar olmuştur. Bu nedenle iletişim bilgilerine ulaşılan kadınların 15'i görüşme yapmayı kabul etmiş, 13'ü ile görüşmeler gerçekleştirilebilmiştir. Görüşmeler direnişe katılan tüm kadınları temsil etmemektedir.

Tekel direnişini konu edinen kaynakların bir kısmı toplumsal direniş haline gelen emek mücadelesi, sendikal güç ve birlikteliğinin üzerine yoğunlaşırken bir kısmı ise özelleştirmeler ve 4/C uygulaması üzerine yoğunlaşmaktadır. Bu anlamda direniş süresince kadın işçilerin konumları birçok araştırmada ve yayında öne çıksa da haber niteliğinde veya kitap bölümü olarak kalmış, toplumsal cinsiyet normları çerçevesinde direnişin kadınları nasıl etkilediğine dair ayrıntılı kaynaklar bulmada zorluk çekilmiştir.

Demografik dağılım açısından Tekel direnişine tüm bölgelerden katılım gerçekleşmiştir. Ancak bu dağılımda araştırma için her bölgeden kadın işçiye ulaşılamamış, Ege, Marmara ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinden kadın işçilere ulaşılabilmiştir. Ankara'daki Tekel işçileri ise gündüz direnişe katılmadıklarını işte olduklarını iş çıkışı çadırlardaki arkadaşlarının yanlarına gittiklerini bu nedenle

direniş kapsamında yapılan araştırmada faydalı olamayacaklarını belirtmiştir.[15] Dolayısı ile çalışma tüm bölgeler hakkında bilgi içermemektedir.

Çalışma Tekel işçisi kadınların profilini çıkarma amacı taşımamaktadır. Bununla birlikte direniş sırasında yaşadıkları deneyimler ve sonrası hayatlarına etkisini ölçmek amaçlı gerçekleştirilen görüşmeler deneyim aktarımı çerçevesinde nitelendirilebilir.

Bu kısıtlama ve kapsamda gerçekleştirilen görüşmelerde aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır.

1. Direnişe katılma nedenleri ve direnişe katılmalarını etkileyen faktörler?
2. Direnişe giderken ve direniş süresinde toplumsal cinsiyet rollerinden kaynaklı olumlu ya da olumsuz bir etki oluştu mu?
3. Yaşadıkları şehirlerden uzakta direnişe katılmaları ne hissettirdi?
4. Direniş sırasında kazanılan deneyimler direniş sonrası hayatlarını etkiledi mi?
5. 4/C'ye geçiş sizi nasıl etkiledi?

Bu sorular çerçevesinde görüşmeler kadın işçilerin verdikleri yanıtlara göre şekillenmiş, sorular farklı şekillerde sorulmuş yukarıda yer alan sorulara cevap aranmıştır.

[15] Ankara'da planlanan görüşmeler öncesi Tekgıda-İş Sendikası Ankara şubesi ile görüşme gerçekleştirilmiş. Şubeden gelen cevap, iş çıkışı çadırlara gittikleri yönünde olduğu için çalışmaya dahil edilmemiştir.

3.3. Bulgular ve Tartışma

3.3.1. Tekel Direnişinin Özgünlüğü, Özelliği ve Kadın İşçiler

Tekel direnişi dönemi itibariyle artan özelleştirme ve güvencesizleştirme politikalarını ve buna karşı verilen mücadeleler, direnişin toplumsallaşması ve direniş süreci Tekel'in özgünlüklerini ortaya koymaktadır. Tekel direnişi, özelleştirme uygulamalarının güvencesizliğin kurumsallaşmasının temel adımları olduğu ve güvencesizliği görünür kıldığı için çok önemlidir (Özveri, 2010: 15).

Özelleştirmelere karşı verilen mücadelenin önemli adımlarından birisi olan Tekel direnişi aynı zamanda direnişlerin toplumsal hayata yansımaları ve etkilerinin incelenmesi açısından oldukça önemlidir. Metin Özuğurlu direniş sürecini *"Yaşamlar parçalanırken hayatlar birleşiyor"*(2010:1) şeklinde tanımlamıştır. Tekel işçilerinin mücadelesi birçok açıdan da hayatlarının ortaklaştığı bir mücadele alanı olmuştur. Bu süreçte farklı bölgelerden, farklı kültür ve politik görüşe sahip insanlar bir arada kalmaya başlamışlardır.

Tekel direnişinin en özgün yanlarından birisi hiç kuşkusuz Tekelci kadın işçilerdir. Tütüncülükte çalışma koşullarının ağırlığı ve kadın işçi sayısının fazlalığı tütün üretiminin geçmişinden itibaren olan bir durumdur. Tekel fabrikalarının işleyişleri de kadın işçileri üzerinedir ve 78 günlük Ankara direnişinde kadınların görünür olması ve direnişi bu kadar sahiplenip eylemlerini örgütlemelerinin nedeni olarak söylenebilir. Tekel'in işleyişinin kadın emeği üzerine olması, tütünün tarladan toplanıp fabrikada sigara olmasına kadar geçen sürede kadınların varlığı görüşmeciler tarafından da ayrıca belirtilmiştir; *"Tekelin işleyişi kadınlar üzerinedir. Sigara fabrikası öyledir, içki fabrikası öyledir, yaprak tütün öyledir. Bu fabrikaların işleyişi kadınlar üzerindedir. Tütün tarlaları da kadınlar üzerinedir. Sabah 5'te tütün kırmaya giden kadınlardır. Tarladan çıkıştan tutun fabrikaya gelip sigara olana kadar bu işi yürüten kadınlardı. Onun da getirmiş olduğu bir şey bu kadınların Tekeli bu kadar sahiplenmesinin nedeni."*(Arduç, 2016).

Bununla birlikte kadın ve erkek işçiler arasındaki ayrım tütün üretiminde de ortaya çıkmaktadır. Tekel'de kadın emeğinin ağırlıklı olması makinaya tütün dizilirken "küçük, narin eller" gerektirdiği içindir (Akgökçe N, 2010:26). Özgün Akduran'ın 2010 yılında Petrol-İş kadın Dergisi'ne verdiği röportajda da bu duruma "*Tütünlerin sadece dizilmesinde veya onların kurutulacağı sergilerin çakılmasında erkek emeği vardı. Günün 12 saatini alan ve üç ay boyunca devam eden tütün ekimi ve toplanması işini kadınlar yapıyordu. Yaprak tütün işletmelerinde o tütünlerin kalitesine göre ayrımlanması işini de kadınlar yapıyordu*" şeklinde değinmiştir (Akgökçe N, 2010:23).

Tekel fabrikası çalışma şartları ve bu şartların kadın-erkek işçiler arasında eşitsiz biçimde var olması açısından da farklılık göstermektedir. Çalışma şartları 1990 sonrası kadın-erkek ayrımı çerçevesinde şekillenmiştir. Ataerkil toplum yapısı sonucu erkeğin gelirinin "eve ekmek getiren", kadının gelirinin ise "ek gelir, destek gelir" olarak görülmesinin bir sonucu olarak kadın işçilere tütünleri 6-7 ayda işlettirilip kalan ayları erkek işçilere eklenmiştir. Sendika tarafından da karşı durulmayan bu çalışma biçimleri özellikle 1990 sonrası kadrosuz işçi olarak istihdam edilmeleriyle erkek işçilerin 11 ay 28 gün, kadın işçilerin ise 6-7 ay çalıştıkları bir sisteme dönüşmüştür. Bu nedenle kadınlar eşit şartlarda çalışamadıkları alanlar için ve direniş sonucu yaşayacakları hak kayıplarında da bu eşitsizliğe maruz kalmamak için mücadele etmişlerdir.

Görüşmelerde çalışma şartlarının işçiler arasında 1990 öncesi eşitken 1990 sonrası değişime değinilmiştir. *"90 öncesi çalışanlar kadroluydu sonrasında işe her giren kadın erkek fark etmiyor kadrosuz 11 ay 28 gün çalışma geçici işçi. Kadınlar ve erkekler eşit giriyoruz işe, her sene Maliye Bakanlığı'ndan 11 aylık çalışma izni çıkar, 28 günde o dönemin ilgili bakanlığından izin verilir kadın ve erkek eşit 11 ay 28 gün çalışır. Tütün gelir kadınlar tütünü ayırır ve işler bizim 11 aylık çalışmamız gereken iştir o. İşlemeyi 6-7 ayda bitiririz sonra bölümleri kapatırlar bizim 11 aylık süremizle erkeklerin süresini tamamlayıp, erkekleri 12 ay, kadınları 6-7 ay çalıştırırlar* "(Ulaş, 2016) diye belirtirken çalışma şartlarındaki kadın erkek ayrımını

ise "*Tekelde kadın erkek ayrımı burada başlıyor. Bizlerin çalışma hakkı olan süreyi erkeklere veriyorlar"* (Ulaş, 2016).

Tekel direnişi birçok grev ve direnişe göre planlı bir örgütlenme sonucu gerçekleştirilmemiştir. Güvencesizliğe karşı 78 günlük direnişin örgütlenme sürecinin planlı bir biçimde olmadığı görüşmelerde ortaya çıkmıştır. İşçiler Ankara'ya sendikalarının çağrısı (Tek Gıda-İş) üzerine bir günlük eylem olacağı için gitmişlerdir.

15 Aralık'ta Ankara'da AKP Genel Merkezi önüne yapılan çağrıyla başlayan Tekel eylemi sonuç alınmaması ve işçilerin kararlılığıyla 78 gün süren Tekel direnişine dönüşmüştür. Bu süreçte direnişi sahiplenen kadınlar birçok eylemin örgütlenmesine öncülük etmiş ve 78 gün boyunca direnişi canlı tutmak için çeşitli eylemler örgütlemişlerdir. Özellikle İzmir ve Diyarbakır çadırından kadınlar eylemde öncü konumda olmuşlardır.

Direnişin 4. günü kadın işçilerin öncülüğünde Sakarya Caddesi'nde bir yürüyüş yapılmış ve yürüyüş kadınlar için farklı bir boyut kazanmıştır. Yürüyüş sırasında temsili kefen giyen kadınların taşıdıkları pankartlar, kadınların Tekel direnişini ne kadar çok sahiplendiklerini ve kendilerine biçilen rollerin dışına çıkarak orada olduklarını göstermektedir. "İşçiyiz kadınız kazanacağız", "Eve dönmüyoruz çocuğumuza ne söyleyeceğiz", "Elimizin hamuruyla değil anlımızın teriyle direniyoruz" pankartları taşıyan kadınlar ilerleyen süreçte de öncü eylemlerde bulunmuştur (Sol, 19.12.2016) (Fotoğraf.12).

Fotoğraf-12: Tekel direnişi, Kadın Tekel İşçilerden Mektup

Kaynak: Sol Arşivi- Kadın Tekel İşçilerden Mektup Haberi .19.12.2009

Kadınların öncü konumları basından da oldukça ilgi görmüştür. 20.12.2009 tarihli Evrensel Gazetesi Tekel işçisi kadınların mücadelesini "Kadınlar Önde" başlığıyla haberleştirmiştir (Evrensel, 20.12.2009) (Fotoğraf-13).

Fotoğraf-13: Evrensel Gazetesi 20.12. 2009 Tarihli Haberi

interpress
medya takip merkezi 1940
www.interpress.com

GÜNLÜK EVRENSEL
GÜNLÜK ULUSAL GAZETE
Telefon (212)233 20 36
Yayın ili İSTANBUL
TÜRK-İŞ(SN-03-TÜRK-İŞ)

Sayfa No 1
Tiraj 6198
Stcm 177
Tarih 20.12.2009

1/1

KADINLAR ÖNDE!

Özlük hakları için direnişlerini Ankara'da sürdüren TEKEL işçisi kadınlar yaptıkları ayrı eylemle, çocuklarının geleceği için direndiklerini söylediler

TEK GIDA-İŞ üyesi TEKEL işçisi kadınlar dün yürekleri burkan, öfkeleri bileyen bir yürüyüş yaptı, "Bizi 4-c sefaletine mahkum etmeyin" diye seslendiler. Giydikleri kefenlerle, "Kefeni giydik geri dönüş yok" diyen kadın işçiler, Türk-İş önünden Sakarya Caddesi'ne kadar, "İşçiyiz, kadınız, AKP'yi yıkacağız" sloganları attılar. Kadınlar "Emine'ye pırlanta, işçiye biber gazı", "Elimizin hamuruyla değil, alnımızın teriyle direniyoruz" dövizleri taşıdılar. s.14

TEKEL İŞÇİSİ KADINLAR, HAYRUNİSA GÜL VE EMİNE ERDOĞAN'A ÇAĞRI YAPTILAR

Öfkeleri gözyaşlarıyla bilendi

TEKEL işçisi kadınlar, üzerlerinde kefenlerle Türk-İş önünden Sakarya Caddesi'ne yürüdü; Hayrünnisa Gül, Emine Erdoğan ve Kadın milletvekillerine; "Kadın ve ana yüreği ile bu sese kulak verin. Bizi 4-c sefaletine mahkum etmeyin" diye seslendiler.

Tek Gıda-İş üyesi TEKEL işçisi kadınlar dün yürekleri burkan, öfkeleri bileyen bir yürüyüş yaptı, "Bizi 4-c sefaletine mahkum etmeyin" diye seslendiler.

Üzerlerine giydikleri kefenlerle, "Kefeni giydik geri dönüş yok" diyen kadın işçiler, Türk-İş önünden Sakarya Caddesi'ne kadar, "Yan gelip yatmadık, vatanı satmadık", "Erdoğan 4-c'yi al başına çal", "İşçiyiz, kadınız, AKP'yi yıkacağız" sloganları attılar. "Eve dönmüyorum, çocuğuma ne söyleyeceğim", "Çocuklarım için direniyorum", "Emine'ye pırlanta, işçiye biber gazı", "Elimizin hamuruyla değil, alnımızın teriyle direniyoruz" dövizleri taşıyan kadınlar, attıkları sloganlarla, sıktıkları yumruklarıyla kararlılıklarını dile getirdiler.

ESNAFTAN ALKIŞLI DESTEK

Sakarya'daki balıkçısından, çiçekçisine esnafın ve yoldan geçenlerin de alkışlarla destek verdikleri kadınlara, Emek Partili kadınlar da "TEKEL işçisi kadınlar yalnız değildir" pankartı açarak destek verdi.

Kadınlara çok sayıda TEKEL işçisi erkekler ile Ankara'lı erkek emekçiler de destek verdi.

Sakarya Caddesi'nde Diyarbakır'dan gelen Müzeyyen Yalçın adlı işçinin kızı Gözde Cansu Yalçın'ın annesine yazdığı şiir ise yürekleri burktu, katılanları gözyaşlarına boğdu.

DERDİMİZ ÇOCUKLAR AÇ KALMASIN

Aydın Taşkın adlı işçi kadının da şiir okumasının ardından Deniz Bostancı, kadınlar adına açıklama yaptı. "Hayrünnisa Gül, Emine Erdoğan ve kadın milletvekillerine" hitaben konuşan Bostancı, "Size sesleniyoruz, çünkü, kadın olarak, anne olarak bizi en iyi siz anlarsınız" dedi.

"Ankara'nın ayazında günler, geceler boyu sokaklardayız. Aralık soğuğu, yağmuru üstümüzden geçiyor. Hastalığa da katlanıyoruz, beton üstünde yatmaya da. Ne için dersiniz? Bir tek derdimiz var, çocuklarımız aç, susuz kalmasın. Gözlerindeki ışık sönmesin" diye seslenen Bostancı, kiminin eşinin işsiz, kiminin çocuklarına hem anne hem baba olduğunu söyledi.

Kimisinin de pahalılıkta ancak geçinebildiğini, ama çocuklarını sokaklara teslim etmek istemediklerini belirten Bostancı, "Derdimiz yattığımız yerden para kazanmak değil. Bunca yıl devlete hizmet verdik, ürettik, ülkeye kazanç sağladık. Yine çalışmak istiyoruz. Ama insan gibi, onurumuzla çalışmak istiyoruz" dedi.

GECELERİ SICAK YATAKTA BİZİ DÜŞÜNÜN

Hayrünnisa Gül, Emine Erdoğan ve Kadın milletvekillerine, "Geceleri sıcak yatağınıza yattığınızda, başınızı yastığa koyduğunuzda, kar ve yağmur altındaki biz TEKEL işçilerini düşünün" diye seslenen Bostancı, kadın ve ana yüreği ile bu sese kulak vermelerini istedi. Bostancı, taleplerinin kabul edilmesi için lider eşlerinin devreye girmesi çağrısı yaparken, kadınlar mücadelede kararlılıklarını sloganlarına yansıttılar.

Açıklamanın ardından Türk-İş önüne yine alkış ve sloganlarla dönen kadın işçilerden bazıları rahatsızlandı.

Kadınlar gün boyunca da gözyaşlarını, öfke ve kararlılıklarıyla birleştirerek, erkek işçilerle birlikte, "Ölmek var dönmek yok", "Kefenleri giydik, geri dönüş yok" diye seslendiler.

(Ankara/EVRENSEL)

Uğradıkları baskı ve maruz kaldıkları şiddete karşı birkaç gün daha Ankara'da kalan işçilerden Sevim çadır sürecinin planlı değil beklerken zamanla başladığını belirtmiştir. "*…önce tabureler üzerinde bir günlük oturma eylemi yapılacaktı. Çok soğuk olduğu için battaniye getirdiler, sonra üstümüze muşamba gerdik sonra bir baktık çadırlar kurulmuş…*"(Ulaş, 2016).

İstanbul çadırından bir görüşmeci ise çadır kurma planlarının olmadığını, oturma eyleminin ardından kendiliğinden oluşan bir süreç olduğunu belirtmiştir. *"Çadır kurma gibi bir şey yoktu. Gittik 48 saat oturma eylemi yaptık, sonra üstümüze naylon kurduk sonra branda alındı çadır kuruldu, hatta ilk çadırı İstanbul kurdu sonra herkes kendi çadırını kurdu"* (2. Görüşmeci, 2016).

Tekel direnişi grev/direnişler arasında toplumsal desteğin yoğun olarak görüldüğü direnişlerden birisi olarak da özgünlüğünü korumaktadır. Tekel direnişinin toplumsallaşması katılımın artmasına neden olurken aynı zamanda görünürlüğünü de oldukça arttırmıştır. Yapılan görüşmelerde Tekel direnişinin toplumsallaşmış olmasının üzerinde özellikle durulmuştur.

Görüşmeciler toplumsal dayanışmanın kadınlara hissettirdiği rahatlıkla birlikte işçilere yapılan polis müdahalesi veya herhangi bir saldırıya karşı etkisini de özellikle vurgulamışlardır. "*Toplumsal dayanışmayı gördüler çadırlarda. Toplumsal dayanışmanın verdiği güvenden kaynaklı aslında kadınlar rahat gelebildiler. Polis baskısı ve tehditler, saldırılar korkutuyordu ama toplumsal destek halk desteği güven verdi. Ekonomik kayıplar ve kaygılar söz konusuydu ancak çadırlarda dayanışmanın getirdiği güvenden kaynaklı insanlar kendilerini emniyette hissediyordu. Polis saldırısından bu nedenle korkmadılar."*(Ulaş, 2016)

Tekel direnişinin en önemli özelliği birçok şehirden direnişe katılım sağlanmış olmasıdır. Direnişte her şehir kendi çadırını kurmuştur. Günlük hayat tüm direnişçiler ve direnişe destek için gelenlerde kolektif biçimde devam etmekle birlikte çadırların da kendi içlerinde devam eden hayatları vardır. Bu sürede çadırlar arası iletişimlerde herhangi bir etnik ya da mezhepsel ayrım yaşanmamıştır. Bununla

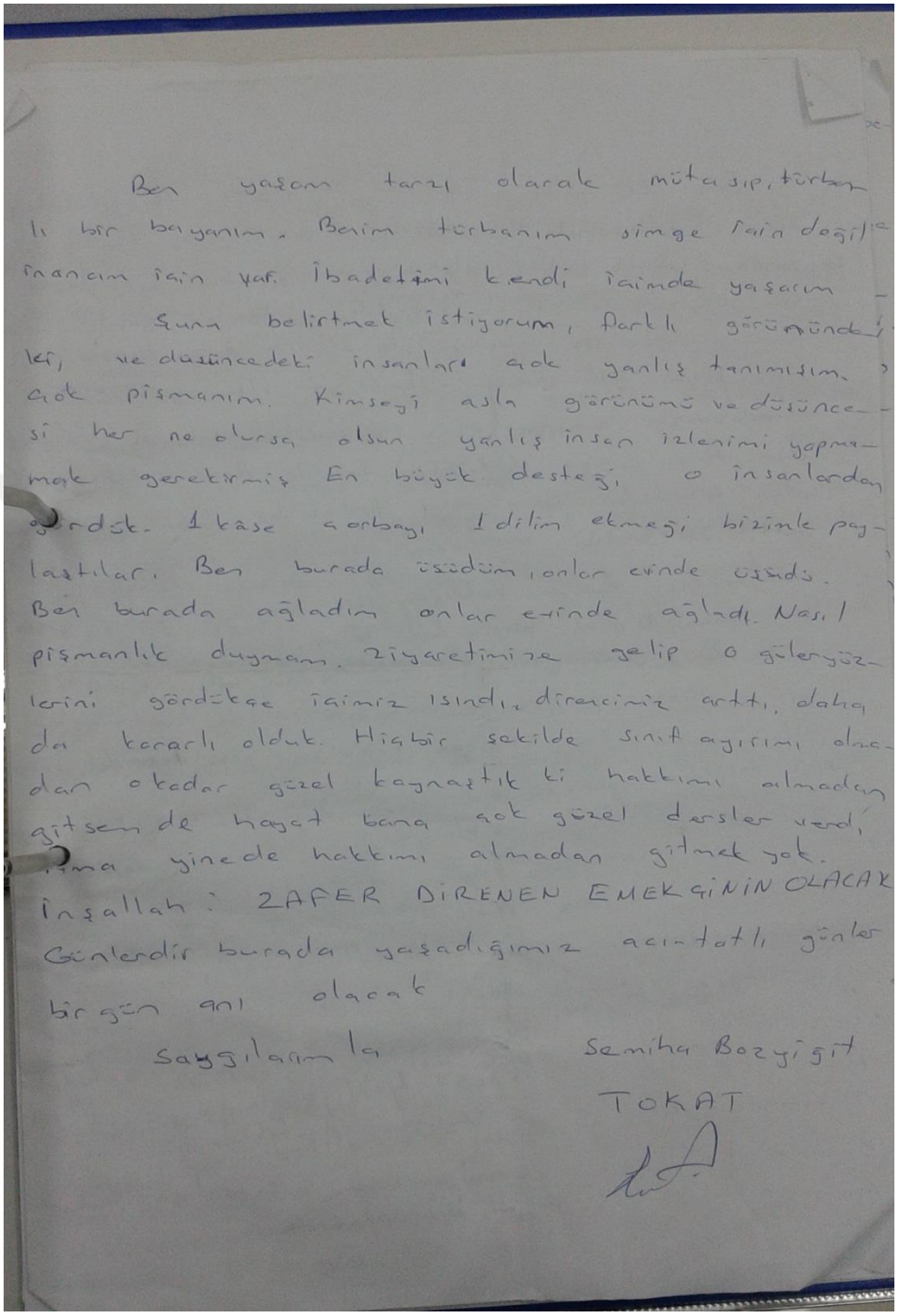
birlikte kendi çadırları dışında başka şehirlerin çadırları ile çok iletişime girilmemiş ancak eylem dışında ortak etkinlikleri gerçekleştirmişlerdir. Örneğin Trabzon çadırı Diyarbakır çadırıyla horon ve halay çekmişlerdir. Ancak çadırların ortaklaştırılması gibi bir durum oluşmamıştır.[16]

Tekel direnişinde sınıf mücadelesinin etnik, cinsiyet veya dinsel ayrım olmaksızın verilmesi işçiler için birleştirici olmasıyla birlikte var olan etnik ayrıma dayalı önyargıların kırılmasına da neden olduğu söylenebilir. Bu durum direniş zamanı bir kadın işçinin yazdığı mektupta da karşımıza çıkmaktadır. Tokat'tan eyleme katılan Semiha Bozyiğit önyargılarını kırdığını ve ayrımın ortadan kalktığını şu şekilde yazmıştır:

"...şunu belirtmeliyim ki farklı görünüm ve düşüncedeki insanları çok yanlış tanımışım. Çok pişmanım. Kimseyi asla görünümü ve düşüncesi her ne olursa olsun yanlış insan izlenimi yapmamak gerekirmiş. En büyük desteği o insanlardan gördük. 1 kase çorbayı, 1 dilim ekmeği bizimle paylaştılar. Ben burada üşüdüm onlar evinde üşüdü. Ben burada ağladım onlar evinde ağladı. Nasıl pişmanlık duymam ziyaretimize gelip o güler yüzlerini gördükçe içimiz ısındı. Direncimiz arttı daha da kararlı olduk. Hiçbir şekilde sınıf ayrımı olmadan o kadar güzel kaynaştık ki hayat bana çok güzel dersler verdi..."(Tek Gıda-İş İşçi Mektupları Arvişi)(Fotoğraf.14)

[16] Diyarbakır da gerçekleştirilen görüşmelerde diğer çadırlar hakkında verilen bilgi.

Fotoğraf-14: Tek Gıda-İş Sendikası İşçi Mektupları Arşivi

Ben yaşam tarzı olarak mütasip, türban
lı bir bayanım. Benim türbanım simge için değil
inancım için var. İbadetimi kendi içimde yaşarım.
Şunu belirtmek istiyorum, farklı görünüm
ler, ve düşüncedeki insanları çok yanlış tanımışım.
Çok pişmanım. Kimseyi asla görünümü ve düşünce-
si her ne olursa olsun yanlış insan izlenimi yapma-
mak gerekirmiş. En büyük desteği o insanlardan
gördük. 1 kâse çorbayı 1 dilim ekmeği bizimle pay-
laştılar. Ben burada üşüdüm, onlar evinde üşüdü.
Ben burada ağladım onlar evinde ağladı. Nasıl
pişmanlık duymam. Ziyaretimize gelip o güleryüz-
lerini gördükçe içimiz ısındı, direncimiz arttı, daha
da kararlı olduk. Hiçbir şekilde sınıf ayırımı olma-
dan o kadar güzel kaynaştık ki hakkımı almadan
gitsem de hayat bana çok güzel dersler verdi,
ama yinede hakkımı almadan gitmek yok.
İnşallah: ZAFER DİRENEN EMEĞİNİN OLACAK
Günlerdir burada yaşadığımız acı-tatlı günler
bir gün anı olacak

Saygılarımla

Semiha Bozyiğit

TOKAT

Tekel direnişinin özgünlüğü ve özelliğini değerlendirirken var olan özelleştirme uygulamaları ve güvencesiz istihdam biçimlerine karşı en ciddi ve kitlesel eylem olması göz önüne bulundurulmalıdır. Bununla birlikte plansız ve örgütlenmenin kendi kendine denilebilecek şekilde gerçekleşmesi açısından oldukça önemli bir direniştir. Direnişin toplumsallaşması ve herkes tarafından kabul görmesinde bu etkiler göz önünde bulundurulabilir. Aynı zamanda çalışma ilişkilerinde kadın emeğinin durumunu ve eşit olmayışını da sorgulatmıştır.

3.3.2. Bulgular ve Tartışmalar

Araştırma bulguları yapılan görüşmelere dayanmaktadır ve araştırmaya katılan kadınların özellikleri şunlardır;

* Görüşmeciler Tekel fabrikalarında 1989-1990 ve 1992 yıllarında çalışmaya başlamışlardır ve Tekel direnişi gerçekleştiği sırada ortalama 20 yıllık Tekel işçisidirler.
* Sendikalı işçilerdir.
* Yaşları en az 44 , en fazla 55 ‘tir.
* Görüşmecilerden 10’u evli-eşi ile birlikte, 3‘ü eşinden ayrıdır.
* Görüşmecilerden ikisi çocuk sahibi değil, 11’i çocuk sahibidir.
* Biri sendikada temsilci olarak görev almış, 12’si sendikada görev almamıştır.

Tablo.3.3.2.1. Görüşmecilerin Yaş Aralığı ve Çalışma Süreleri

Yaş Aralığı	40-55 yaş arası
Çalışma Süresi	20-24 yıl arası

Tablo.3.3.2.2. Görüşmecilerin Medeni Durumu

Medeni Durum	
Evli	10 kişi
Eşinden ayrı	3 kişi

Tablo.3.3.2.3. Görüşmecilerin Çocuk Sahipliği

Çocuk Sayısı			
Çocuk sahibi olmayanlar	1 çocuğu olanlar	2 çocuğu olanlar	3 ve üstü çocuğu olanlar
2 kişi	1 kişi	8 kişi	2 kişi

Araştırma kapsamında kadının Tekel direnişindeki konumunu ortaya koymak ve direnişin kadınlara etkisini araştırma amaçlı sorulan sorular, değerlendirme, bulgu ve tartışmalar aşağıdaki gibidir.

3.3.2.1. Direnişe Katılma Nedenleri ve Etkileyen Faktörler:

"Kaybedecek Başka Bir Şeyim Kalmadı…"

İşçilerin Ankara'ya gidişleri planlı değildir. Sendikanın (Tek Gıda-İş Sendikası) yaptığı Türkiye geneli bir günlük eylem çağrısı için Ankara'da AKP il binası önünde toplanmak üzere farklı şehirlerden 106 otobüs ile Ankara'ya gelmişlerdir. İşçiler bir günlük eylem için gelmiş ancak 78 günlük bir direniş başlatmışlardır.

Tekel direnişine katılanların yarısına yakınını kadınlar oluşturmuştur, *"İzmir'den ilk gün 2 otobüs gidildi. Yaklaşık 3000 kişinin çalıştığı yerden anca 2 otobüs gidildi ama otobüsler tam dolu değildi. 70-80 kişi gittik 40-50'si kadındı "*(Ulaş, 2016).

"Diyarbakır'da üretim vardı tütün vardı kapanma yazısı geldi. Sonra sendika karar aldı iki gün eyleme gideceğiz çıktık. Diyarbakır'da toplam 50-60 kadın vardı zaten 10-15 kişi dışında hepimiz gittik" "(Ercan Tala,2016).

İlk gün Tekel direnişine katılmayan kadınlar direnişin en azından birkaç gün daha süreceği belli olunca ve arkadaşlarının geri dönmemesi sonucu daha sonra direnişe katılmışlardır. *"Arkadaşlar iki otobüs gidince rahatsız oldum ertesi gün hemen bende gittim, direk Abdi İpekçi parkına gittik*"(Solmaz, 2016).

Görüşmeye katılan işçilerin bir kısmı ilk gün gittiğini bir kısmı ise Abdi İpekçi parkında yapılan müdahaleden sonra katıldıklarını belirtmiştir. *"Arkadaşlarıma telefon açtığımda gaz bombası atılan ana denk gelmişim Abdi İpekçi Parkında 3 arkadaşım birbirini kaybetmiş. Ben onları tek tek arayıp yerlerini haber verdim ama o gün akşam uçarak gittim*"(M Temel, İzmir, 07.08.2016)

Ankara'ya gidişlerinin ardından kadınların Ankara'ya gitmelerindeki nedenler incelenmiştir. Kadınlar için işlerini kaybetme tehlikesinin kırılma noktası olduğu söylenebilir. İşlerini ve sahip oldukları hakları kaybetme tehlikesi ile ekonomik kaygı temelinde direniş başlamış ve kadınların direnişe katılmalarında da bu kaygı etkili olmuştur. *"Kadınlar işletmelerde çalışıyordu işletmeler kapanacaktı. Kadınların hepsi işsiz kalacaktı diğer birimlerdeki erkeklerin bir kısmı çıkarılacaktı. Bu nedenle önce kadınlar yola çıktı. Bıçak kemiğe dayanmıştı, greve katılmama lüksü yoktu. İlk günlerde baskıya uğrayan, gelmeyen kadınlar daha sonra geldi. Baktılar iş ciddi ve Ankara'da arkadaşları müdahaleye uğruyor bu durumda kaybedecek bir şeyleri kalmadığını fark ettiklerinde geldiler"*(Ulaş, 2016). Bir başka görüşmeci işsiz kalma kaygısını "*...işimi kaybedecektim bir şeyler kazanabiliriz belki diye gittim* " cümlesi ile açıklamıştır (Arduç, 2016)

Kadınların ortak kaygısı işlerini kaybettiklerinde ellerinde başka bir şey kalmayacağıdır."*…elimden ekmeğimi aldılar, öyle bir şey vardı ki oradan dönemedim 20 yıllık işin var ve onun dışında başka bir şeyiniz yok dönemedim. O yüzden kaldım herhâlde. Kaybedecek başka bir şeyim kalmadığı için dönmedim*."(Temel, 2016)

İşlerini ve sahip oldukları iş güvencelerini kaybetme tehlikesine karşı Ankara'ya giden kadınlar kendi gelecekleriyle birlikte çocukları için de orada olduklarını belirtmişlerdir. Çocuklarının gelecek kaygısı görüşmelerde sıkça ortaya çıkmıştır. Çocuklarının geleceği adına Tekel direnişini gerçekleştirdiklerini özellikle belirtmişlerdir, "*Biz çocuklarımızın geleceği adına bu eylemi gerçekleştirdik. Her yer özelleştirildi. Bizim çocuklarımızın çalışma alanı kalmadı. Ben sadece işime sahip çıkmakla birlikte çocuklarımın geleceği için oradaydım. Bizim emekliliğimize çok kalmadı öyle ya da böyle olacağız ama bizim çocuklarımız ne olacak."* (Solmaz, 2016).

Çocukların gelecek kaygısı "*kaybedecek bir şeyim kalmadı*" düşüncesinden ayrı tartışılamaz, çocuklarına daha iyi bir gelecek sunmak için çalışan kadınlar işlerini kaybetmemek için mücadele etmişlerdir. *"Çocuklarım için, onların geleceği*

için gitmek zorundaydım. Onlar için yaptım" (Yılmaz, 2016) *"Ekmeğim için çocuklarım için gidiyordum. İyi ki gitmişiz.* " (Bağcı, 2016)

Maddi anlamda zorlanmanın ötesinde çocuklarının gelecek güvencesini ön plana çıkartılması, Türkiye'de gençler için gelecek güvencesi olabilecek bir istihdam politikasına sahip olmadığını da göstermektedir. *"Birçok arkadaşıma göre daha iyi durumdayım maddi anlamda çok zorlandım dersem yalan söylerim. Ama çocuğum için gittim. Çocuğumun geleceği için gittim kaybedecek bir şeyim yoktu.* " (Güneş, 2016).

Görüşmecilerin istihdam edildikleri işyerlerinin kapatılması ve bu alanlar kapatıldığında gelecek için oluşan işsizlik kaygısı, çocuklarının bundan etkilenecek olması direnişe başlamalarının ve sürdürmelerinin temel nedenini oluşturmuştur. Bu nedenlerle direnişe katılan kadınlar direnişi sonuna kadar da sürdürmüşlerdir.

3.3.2.2 Toplumsal Cinsiyet Rolleri ve Direnişe Katılımda Etkisi:

" (…) İş Güvencesini Devletten Değil Kocalarından Bekliyorlar."

Tekel'in direniş sürecine dönüşmesi ise kadınlar için çok farklı deneyimlere neden olmuştur. Ankara'ya giderken aile veya çevrelerinden tepki görmüşlerdir Toplumsal cinsiyet eşitsizliğine dayalı rollerden kaynaklı Ankara'ya giderken maruz kaldıkları baskı kadınlar için başka bir mücadele alanı olmuş ve karşılaştıkları baskılara rağmen eyleme giden kadınlar olmuştur. *"Kendi gelmek isteyip, emeği için mücadele vermek isterken eşi göndermeyen çok arkadaşımız oldu. Ona rağmen eşine karşı gelip gelenler oldu. Eşi veya aile tarafından gönderilmeyen var. O baskıya rağmen çıkıp gelen arkadaşlarımız da oldu"* (Arduç, 2016).

Tekel direnişi boyunca verilen destekler oldukça farklılık göstermiştir. Sendikanın çağrısı üzerine günübirlik eylem için Ankara'ya giderken ailelerinden destek gören kadınlar, ilk günlerde gerçekleşen müdahalenin ardından ailelerinden

olumsuz tepki ile karşılaşmışlardır. Eyleme giderken çevrelerinden tepki gören kadınlar için ise durum farklılık göstermiştir. İlk günlerde gerçekleşen müdahalenin ardından kadınların dirençli duruşu sonucu tepkilerin desteğe dönüştüğü söylenebilir. "*Eşim hiçbir şey demedi çok şaşırdım. Akrabalarıma göndermeyen adam Ankara'ya gitmeme bir şey demedi, gittim ve sonuna kadar da oradaydım. Eşim hiçbir şey demedi ve beni çok şaşırttı televizyonda gördü gazetelerde gördü, o kıskanç eşim değişti. Çevreden evine dön diyen çok oldu ama dönmedim. Beni gazetelerde görev telefon açıyordu artık evine dön amcamlar teyzemler hep aradı evine dön diye ama dönmedim direndim sonra onlarda destek verdiler"*(Temel, 2016).

Yine bir başka görüşmeci aile ve akrabalarının tepkisini şu cümlelerle açıklamıştır; *"Ankara'ya giderken tepki aldım, bir de kapalı bir kadınım. Bunun dışında zaten politik bir insandım. Evlendikten sonra kapandım. Ben Ankara'ya gittim evden kimse bilmiyor. Sadece eşim biliyor. Annem televizyonda görmüş beni, televizyonda görünce akşam 9 gibi babam aradı neredesin diye... Dönmedim ama aramalarına rağmen dönmedim onlar da daha sonra kabul ettiler*"(Güneş, 2016)

Ailelerinden destek görüp çevreden tepki gören kadınlar da olmuştur. Bu durum kadın üzerinde "mahalle baskısı"nın oldukça belirgin olduğunu göstermiştir. "*Eşim istemiyordu ama onun dışında bir engel olmadı Ankara'ya gidişime. Ancak çevreden esnaf ne işiniz var sizin Ankara'da kadınsınız siz dedi."*(2. Görüşmeci, 2016)

Görüşmeciler, Ankara'ya giderken maruz kaldıkları tepkisel davranışların, toplumsal cinsiyet rollerinden kaynaklı kadınlara atfedilmiş rolleri yerine getiremeyecekleri düşüncesinden kaynaklı olduğunun farkındadırlar. "*Ankara'ya giderken ailem destek oldu ama annem kızdı. Çocukları niye yalnız bırakıyorsun diye kızıyordu ama bir erkek gitseydi gözün arkada kalmasın derlerdi bana gitme dedi"(* Ercan Tala,2016).

Direnişe katılmada cinsiyet ayrımına dayalı kadınlara yüklenen toplumsal roller ve bu rollere karşı direnişe katılmış kadınların maruz kaldığı toplumsal baskı aynı zamanda iş güvencesi için verilen mücadelenin de bu rollere göre oluştuğunu ortaya koymaktadır. Bu nedenle iş güvencesi, devlet ve ataerkil toplum yapısı çerçevesinde tartışılmıştır. Görüşmelerde ortaya çıkan bu durumun en somut örneğini İzmir'den Tekel işçisinin "*...iş güvencesini devletten değil kocalarından bekliyorlar."* cümlesi ortaya koymuştur "*Ankara'ya giderken kadın halinle ne işin var dendi. Bu baskı olduğu için işsiz kalacağımıza rağmen gelmediler. Özellikle birçok arkadaşıma eşleri baskı yaptı, iş güvencesini devletten değil kocasından bekliyorlar. Gidemezsin diyenler oldu bu sebeple gönderilmeyen kadınlar oldu… Ben eşimden ya da çocuğumla ilgili kendi özelimde sorun yaşamadım ama eşi ve çocuğundan baskıyı yaşayan çok oldu. Sadece eşleri değil babaları çocukları çevresi tarafından ciddi baskıya maruz kaldılar*"(Ulaş, 2016).

Direnişe katılırken ailelerinden, akrabalarından ve çevrelerinden olumlu ya da olumsuz tepkilerle karşı karşıya kalan kadınlara direniş içerisinde toplumsal cinsiyet rollerinden kaynaklı herhangi bir ayrımcılığa maruz kalıp kalmadıkları sorulduğunda, işçi kadınlar çadırlarda herhangi bir ayrımcılık olmadığını özellikle belirtmiş ve hatta günlük hayatlarında var olan eşitsizliğin çadırlarda ortadan kalktığını belirtmiştir.

Kadınların eylemlere aktif olarak katılmasının cinsiyet eşitliğinin sağlanması açısından önemli olduğu görüşmelerde de özellikle vurgulanmıştır. *"…eylemler, grevler, direnişler kadın ve erkeği eşit tutar. Sendikanın dışındaki eylemleri kadınlar örgütledi. Aslında Tekel'deki çoğu eylem kadınların planladıkları eylemlerdir. Kadınların grevde çoğunlukta olması ve kadınların önde olması dayanışmayı arttırdı. Kadınların eylemlerin başarıya ulaşmasında aktif rol oynaması, ses getiren eylemleri kadınların organize etmesi, basın tarafından kadına olumsuz bir müdahalesinin ve çadırlarda oluşabilecek herhangi bir ayrımın önüne geçti"(*Ulaş, 2016).

Ortak amaç için verilen mücadelenin aynı zamanda kadınların kendi sınırlarını aşmasına da neden olduğu söylenebilir. Kadınlar gündelik iş akışında konuşmadıkları erkeklerle konuşmaya başlayıp hatta arkadaş olduklarını özellikle belirtmişlerdir: *"İşyerinde konuşmadığım erkeklerle çadırda konuştum amacımız birdi bu nedenle hiçbir ayrım olmadı. Çadırlarda hiçbir ayrım hissetmedik. Sıraya koyuyorduk sırayla yapıyorduk her şeyi hatta erkekler işleri bizden çok yapıyordu*" (Temel, 2016).

Çadırlardaki eşitlik ortamı kimi kadınların erkek işçilerle olan iletişimsizliklerini de ortadan kaldırmıştır. *"Kadın erkek eşitsizliği ortadan kalktı ben erkeklerle konuşmayan kadındım Tekel direnişinde konuşmaya başladım. Hatta yakın arkadaş olduk*" (Solmaz, 2016).

Toplumsal cinsiyet eşitsizliği ve bu eşitsizliğin şekillendirdiği roller çadırlarda ortadan kalksa bile kadınlar evlerinde sahip oldukları bu rollerden direniş süresince de sıyrılamamışlardır. Direnişe devam ederken bir yandan da ev içi emek üretiminde yer almaya devam etmişler, belirli aralıklarla eve gidip temizlik, yemek, ütü vb ev işlerini günübirlik yapıp tekrar Ankara'ya dönmüşlerdir. *"bir haftalık yemek yapardım. Çamaşır yıkar, evi temizler geri giderdim. Aklım çocuklarda kalıyordu ama…"(*Yılmaz, 2016).

"*Hep orada olma duygum vardı ama arada eve gelip hem rapor alıyordum hem de ev işlerini yapıp çocuklara bir bakıp dönüyordum ama üç aya yakın ablam baktı çocuklara*"(Halise, 2016)

Görüşmeciler çadırdaki sorumlulukların ve iş paylaşımının eşit dağıldığını ancak evlerdeki iş paylaşımında eşitsizliğin devam ettiğini özellikle vurgulamışlardır. "*Çadırlar çok güzeldi ütü yok, yemek yok, çamaşır, bulaşık yok rahattık, ama tabi eve gelip 1-2 gün kalıp evdeki biriken bu işleri yapıyordum sonra geri dönüyordum. Çocuklar var ev var hepsiyle sen ilgileniyorsun"* (Ercan Tala,2016).

Direnişe katılan kadınların mücadeleleri kimi zaman aileleri tarafından, kimi zaman ise çevreleri tarafından ikincil konumda görülmüştür. İkincil konumda görülme durumu üye oldukları sendika tarafından da devam etmiş ve kadınların direnişte olmaları "uygun" görülmemiştir. Bu durum gerçekleştirilen görüşmelerde, *"…sendika daha sonra dedi ki kadınlar gitsin. Siz çok yıpranıyorsunuz bizim de eşlerimiz annelerimiz var siz kadınsınız uyuyamıyorsunuz aç kalıyorsunuz hepiniz annesiniz çocuklarınızı özlediniz siz gidin birkaç erkek arkadaş kalsın dedi. Aslında sendika mücadeleyi sürdürenin kadınlar olduğunu anladı bizi göndermeye çalıştı."*(Güneş, 2016) şeklinde vurgulanmıştır.

Bu ayrıntılarla birlikte kadınların biyolojik farklılıkları direniş süresinde bazı zorluklara da neden olmuştur. Bu farklılık nedeniyle kadınlar direniş boyunca en çok regl dönemlerinde zorlandıklarını belirtmişlerdir. Soğukta kaldıkları için direniş sonrası çeşitli kadınsal rahatsızlıklar yaşandığı ve bu durumun psikolojilerini de olumsuz etkilediği görüşmelerde ortaya çıkmıştır. *"Regl dönemlerimiz çok zor geçiyordu. Çok soğuktu en çok o dönemlerde sıkıntı çekiyorduk psikolojimiz çok bozuluyordu"*(Temel, 2016). *"Kadınsın adet oluyorsun çok soğuk bir şey diyemiyorsun kimseye.* (Ercan Tala,2016).

Kadınların grev-direnişlerde "kadın başlarına" yer almaları bir yandan birçok önyargının kırılmasına neden olurken bir yandan da sahip oldukları sosyal çevrenin de kadının eyleme katılmasına ilişkin söz söyleme hakkını kendilerinde bulduklarını ortaya çıkarmıştır. Kadınlar toplumsal yaşamdaki konumlarını da sorgulamış ve önyargılara sahip olduklarını fark etmişlerdir. Normalde işyerinde konuşmadıkları erkek işçilerle direnişte konuşmaya başlamış hatta arkadaş olduklarını belirtmişlerdir. Toplumsal cinsiyet eşitsizliğine dayalı işbölümleri ve bu işbölümleri sonucu kadınlara atfedilmiş toplumsal roller direnişin sürdüğü çadırlara ortaya çıkmamış işbölümünde eşitlik gerçekleşmiştir. Ancak direniş anında sağlanan eşitlik ev hayatlarına yansımamış direniş boyunca kadınlar belirli aralıklarla evlerine dönüp ev işi-çocuk bakımı gibi sorumluluklarını yerine getirmeye devam etmiştir. Erkek işçiler bu gibi durumlarla karşılaşmazken kadın işçiler hem direniş alanında varlıklarını

sürdürmüş hem de kendilerine atfedilen toplumsal rolleri ve sorumluluklarını yerin getirmişlerdir. Biyolojik farklılıklar ise kadınlar için oldukça zorlayıcı olmuştur.

3.3.2.3. Yaşadıkları Şehir Dışında Direnişe Katılmanın Hissettirdikleri: *" (…) Tekel'de Ankara'da Fark Ettim Ki Ben Bir Bireyim İlk Kez Kendim İçin Bir Şey Yapıyorum."*

Tekel işçileri Ankara'da sürdürdükleri direniş anında hem korktuklarını hem de daha güçlü hissettiklerini belirtmişlerdir. İzmir'den Tekel işçisi kadın görüşmeci direnişi ve mücadeleyi işçilerin tamamladığı bir puzzle olarak yorumlarken kendisi olmadan direnişin eksik kalacağını düşünmüştür. *Bir olgunun oluşabilmesi için 3 evre var, düşüneceksin, dile dökeceksin, eyleme geçireceksin. Kocaman bir puzzle olarak düşünüyorum bir parçası bendim ve ben orda olmalıydım herkes orda olmalı ki o puzzleyı tamamlayalım. İki ayağımın kapladığı yer kadar bu dünyada benim de cürmüm var bende varım söz hakkım var bütünün bir parçasıyım ve ben olmasam o bütün eksik, çok güçlü hissettim daha güçlü olmamıza nedendi*."(Güneş, 2016).

Günden güne ortaya çıkan zorluklar kadınları daha güçlü hissettirmiş aynı zamanda direnişe devam etmek ve Ankara'da kalabilmek için daha çok mücadele etmişlerdir. "*Her geçen gün ve zorluk bizi daha çok güçlendirdi. Kalmak için daha çok uğraştık*"(Arduç, 2016)

Yaşadıkları şehirlerden belki de tek başlarına ilk kez çıkan kadınlar için korku ilk duygu olarak ortaya çıkmıştır. Ancak yürüttükleri emek mücadelesi ve bu olgunun ortaya çıkardığı değişim korkuyla birlikte aynı zamanda güçlü hissetmelerine de neden olmuştur. "*Hem korkuyordum hem güçlü hissediyordum. Bazı şeylerden korkarsın belli etmezsin ikisinin arasıydı*" (Temel, 2016)

Korku ve güçlü hissetme duygularıyla süren direnişte kadın işçiler kadın olmayı, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin bir sonucu olarak ortaya çıkan kadının toplumda ve aile içerisinde ki kısıtlı yaşayışını sorgulamıştır. Aynı zamanda kadınlara atfedilen toplumsal roller ile de mücadele etmişlerdir. Kadın olarak bir birey olduğunu ve özgürlüğünü polis müdahalesi sonrası fark ettiğini söyleyen, Ankara'da olmakla ilk kez kendisi için bir şey yaptığını söyleyen görüşmeci için yaşamını sürdüğü ataerkil sistemin dışına çıkmasının emek mücadelesi ile gerçekleştiğini söylemek yanlış olmayacaktır. "*Kaldığım ilk gece biber gazı yedik ya ben özgürlüğümü anladım, kendim için oradaydım birey odluğumu fark ettim. Sonrasında herkese karşı daha dik durduk, ayıp dediklerinde duymadık. Ben Ankara'da ilk kez kendim için bir şey yaptım. O zamana kadar doğdum babamın kızıydım ona laf gelmesin diye yaşadım evlendim kocamın karsı çocuk doğurdum çocukların annesi oldum o zamana kadar hep başkaları için yaşamışım ama Tekel'de Ankara'da fark ettim ki ben bir bireyim ilk kez kendim için bir şey yapıyorum. Hatta yılbaşını hep evimde çocuğumla geçirirdim. İlk kez yılbaşını dışarda geçirdim. Binlerce insan dışarda kutladık*"(Türkel, 2016).

Tekel direnişi hiç kuşkusuz kadın işçiler için toplumda kadın kimliğini sorgulatmakla birlikte kadın olarak daha güçlü hissetmelerine de neden olmuştur. Direniş sırasında daha cesaretli hisseden görüşmeci küllerinden yeniden doğduğunu belirtirken kendisi ile gurur duyduğunu özellikle vurgulamıştır. *"Ankara'da öyle bir cesaret geldi emeğini savunuyorsun ya her şeye rağmen ordasın. Ben buradayım demek için gidiyorum. Abdi İpekçi'de ki müdahale çok etkiledi, o müdahaleden sonra bir kere daha küllerimden doğdum. Orda ölsem bile çocuğuma diyeceklerdi ki annen emeğini savunurken öldü. Küllerinden yeniden doğmak nedir orda gördüm hissettim. Kendi kendimle gurur duydum. Kadınlar orda daha bir kadın oldu bize değer verdiler*"(Yılmaz, 2016).

Görüşmeciler Ankara'da oldukları sürede korkma ve güçlü hissetme duygularının birbirine karıştığını belirtmişlerdir. Ancak korkularına yenilip, pes edip evlerine dönmek yerine güçlü hissetmelerinin arkasında durmuş, direnişe devam etmişlerdir. Direnişe devam eden kadınlar için emek mücadelesinde yer almalarının

kadınlar için özgürleştirici olduğunu söylemek yanlış olmaz. Tekel direnişi bu özellikleriyle bir iş ve sahip oldukları sosyal hakları kaybetmeye karşı verilen mücadelenin ötesine geçmiş aynı zamanda kadın işçiler için eşitsizlikleri sorgulayıcı ve kadın olmanın önemini ortaya çıkartan bir farkındalık sürecine dönüşmüştür.

3.3.2.4. Direniş Deneyimleri ve Hayatlarına Etkisi:

" (…) Kadınlar Çok Güçlü Kendimde de Çevremde De İstediğimde Yapamayacağım Şey Yok. Beni Daha Çok Güçlendirdi Hayata Karşı Daha Güçlüyüm"

Tekel direnişine katılmanın kadınların hayatları için birçok etkisi olduğu söylenebilir. Kendi önyargılarını yıkan kadınlar daha politikleşmişlerdir. Bununla birlikte direniş sırasında hissettikleri, farkına vardıkları toplumsal eşitsizlikleri ve bu eşitsizlikler içerisinde mücadele etmeleri direniş sonrası hayatlarında da etkili olmuştur. Diyarbakır'dan görüşmeci kadın işçi bu duruma"… Tekel direnişi s*onrasında herkese karşı daha dik durduk ayıp dediklerinde duymadık.* "cümlesi ile değinmiştir.

Tekel direnişi öncesi sadece toplu sözleşme zamanı sendikanın gerçekleştirdiği yürüyüş veya iş bırakma eylemlerine katılan kadınlar, Tekel direnişinden sonra birçok grev ve direnişe destek vermeye başladıklarını belirtmişlerdir. "*Tekelden sonra nerede grev direniş olsa gitmeye başladım. Tekelden sonra benim zihnim açıldı…"*(Yılmaz, 2016).

Tekel direnişine katılmaları kadınları haksızlıklara karşı güçlü kılmış, aynı zamanda emek mücadelesinde başka grevlere de destek vermelerine neden olmuştur. Bir başka görüşmeci bu durumu şu şekilde açıklamıştır; "*Emeğin ne kadar zor kazanıldığını ve ne kadar rahat insanların bunu sattığını gördüm. Emeğim için daha çok mücadele etmem gerektiğini gördüm. Haksızlığa karşı demir olmayı gördüm. Gitmeden tedirgindim acaba diyordum ama direnişten sonra hiç öyle hissetmedim*

daha güçlüyüm. Artık grev direnişlere gitme gereği duyuyorum. Yanlarında olmak istiyorum ” (Arduç, 2016).

Tekel direnişine katılan kadınların direniş sonrası hayatlarında toplumsal cinsiyet eşitsizliğine ve ataerkiye dayalı yetiştirilme tarzı, toplum yapısı ve atfedilen rollerini sorguladığı ve direniş öncesi sahip oldukları sosyal ve aile ilişkilerindeki rollerinin direniş sonrası değiştiği söylenebilir. *“Tekelden önce eşim hayat arkadaşımdı dövse de her türlü yaşlanırdım onunla. Bir adamı model yapıyorsun hayatın o oluyor. Ama şimdi Tekelden sonra o da çalışıyor bende çalışıyorum ikimizde işten akşam çıkıyoruz gel yardım et diyorum. Onsuz etkinliklere gidiyorum. Mesela önceden eşimden ayrılmayı hiç düşünmezdim şimdi zorlanırsam ayrılıyorum derim. Ben kadın olarak artık her şeyi yaparım faturamı öderim, sinemaya tiyatroya giderim vb her şeyi yapabilirim. Tekelde çalışmaya başladığımda maaşı alıp babamın cebine koyuyordum öyle öğretilmiş emeğimiz ekmeğimiz başkasınındır sen başkasınasın kendine değil ama zamanla alışıyorsun ben kendime çalışıyorum diyorsun. Tekel’den sonra fark ettim ki ben bir değermişim, kadınlarda mücadele edebilirmiş mücadele sadece erkeklerin yaptığı bir şey değilmiş. Tekelde küllerimden yeniden doğdum bir Ayşen öldü yeni bir Ayşen doğdu*” (Yılmaz, 2016).

Yetiştirilme tarzı, toplumsal yapı, istihdam alanı ve çalışma koşulları gibi durumlar kadınların kendilerine olan güvenlerini de şekillendirmiştir. Ancak şekillendirmede ortaya çıkan “uslu kadın” ve “söz dinleyen kadın” olma hali Tekel direnişi ile kırılmış, emek ve sınıf mücadelesi içerisinde yer alan kadının kendine güveni artmıştır. “*Direniş kadına daha çok direnmeyi, emek sarf etmeyi, mücadeleyi kattı. Kadınlar çok güçlü kendimde de çevremde de istediğimde yapamayacağım şey yok. Beni daha çok güçlendirdi hayata karşı daha güçlüyüm, direnmeyi mücadeleyi daha çok vermek gerektiğini düşünüyorum*”(Arduç, 2016).

Daha önce tek başına bir yere gitmezken 78 günlük Tekel direnişine katılmış ve başından sonuna kadar Ankara’da kalmış olan İzmir’den görüşmeci “*hayır kelimesini bilmezdim, korkak bir kadındım*” derken emek mücadelesinin kadınlara etkisini de göstermektedir. “*Korkak bir kadındım ben. Hayır kelimesini bilmeyen bir*

kadındım, daha önce her şeye evet derdim ama şimdi demiyorum. Kendime güvenim geldi, beni çok güçlendirdi. Tek başıma şuan her yere çıkıp gidiyorum. Daha önce nasıl giderim diyordum"(Temel, 2016).

Araştırmada görülmüştür ki ataerkil toplum yapısı kadınların var olduğu her alanı etkilemektedir. Bu nedenle bu etki içerisinde bir alanda mücadele eden kadınlar dolaylı yoldan toplum içerisinde kısıtlandıkları birçok alanla da mücadele etmektedirler. Tekel direnişine katılmak emek mücadelesi içerisinde bir olgu iken kadınlar için toplumsal etkisi daha geniş olmuş ve deneyimleri hayatlarına doğrudan etki etmiştir. Görüşülen kadınlar hayallerini gerçekleştirmiş, ailelerine karşı çıkmış, hayatları ile ilgili kararları kendileri almıştır. *"Tekel eylemlerine katılmış olmak kendime güvenimi kat kat arttırdı. Farkındalığını yaşıyorsun orada. Mesela ben Avrupa'ya çıkmayı hep istiyordum Tekel'den sonra aileme karşı çıktım ve gittim. Normalde izin vermiyorlardı. Tekeli yaşadıktan sonra çıktım kim ne derse desin gidiyorum dedim. Annem çocukları bırakıp nereye gidiyorsun dedi eşini bırakıp gidiyorsun dedi. Tekeli yaşamazsam gidemezdim"* (Güneş, 2016).

"*Tekel direnişinden sonra ailemin yanından başka semte taşınmam sorun oldu. Ben arkamda çocuklarımı bırakıp Ankara'ya gitmişim başka semte mi taşınamayacağım dedim. Benim 2 kızım da Tekel'de daha çok güçlendi. Bana ve kendilerine daha çok güvendiler….Tekel'den sonra başka bir eylemde erkek polis müdahale edecekti ben polise dedim ki ben 78 gün Ankara'da kaldım senin polis olarak gücün bana yetmez sizden çok daha güçlüyüm ben dedim. çok daha güçlüyüm artık*" (Solmaz, 2016).

Kadınlar Tekel direnişinden sonra özellikle "yapabilir miyim, gidebilir miyim" vb. izin alma ifadeleri içeren kelimeler yerine gidiyorum, geliyorum, yapıyorum gibi izin almak yerine haber veren bir iletişime geçmişlerdir. "*Özgüven patlaması oldu bende ben Ankara'yı yapabildiysem her şeyi yaparım dedim. Şimdi yapabilir miyim demiyorum o zaman hayır diyor ama şimdi ben buraya gidebilir miyim demiyorum ben buraya gidiyorum haberin olsun diyorum. Gidebilir miyimle gidiyorum arasındaki farkı anla*dım " (Türkel, 2016)

" *Ankara'dan sonra kendime özgüven geldi, önceden eşimden bir şey isterken ya da izin alırken alır mısın, yapabilir miyim diyordum. Şimdi yapabilir miyim demiyorum yapıyorum diyorum. Kararı ben veriyorum artık…*"(Yılmaz, 2016).

Görüşmelerde eylemlerin, insanların hayatlarına, psikolojilerine ve yaşayışlarına mutlaka etki ettiği ortaya çıkmıştır. Nasıl ki ataerkil sistem kadının ikincil konumda görülmesine neden olup sosyal hayatın ve çalışma hayatının her alanına etki ederek bir şekillenme gerçekleştirmişse, kadının bu gidişatın dışına çıkarak verdiği her mücadele de sosyal hayatın ve çalışma hayatının her alanını irili ufaklı etkileyeceğini söylemek abartı olmayacaktır. Kadınların özgüvenleri artmış, maddi ve manevi sahip oldukları güçlerinin farkına varmaları kendileri için daha çok şey yapmalarına neden olmuştur. Aile, mahalle ve işyeri içerisinde koruyucu ve sınırları belirli bir sosyal ve çalışma hayatına sahip olan kadınlar kendileri için yine aile ve sosyal çevreleri tarafından belirlenen sınırların dışına çıkarak aslında emek mücadelesinin ötesinde kendileri için de toplumsal bir mücadele yürütmüşlerdir. Sonucu da doğal olarak her alana etki etmiştir.

*3.3.2.5.*Güvencesizliğin Etkisi, 4/C İstihdam:

" (…)Çok Zorlandık Çok Bocaladık Hala Da Toparlayamadık"

Araştırmanın amacı kadınların grev ve direnişlerdeki konumlarının toplumsal cinsiyet rolleri açısından değerlendirilmesini Tekel direnişi kapsamında incelemektir. Ancak 4/C'ye geçtikten sonra hayatlarının değişmesi ve 4/C'ye geçtikten sonra yaşadıkları sıkıntılara az da olsa değinmek kadınların direnişi sahiplenme nedenlerinin daha iyi anlaşılmasına yardımcı olacağı düşünülmektedir.

İşçilerin 4/C'ye geçmesi ekonomik olarak ciddi kayıplar yaşamalarına neden olmuştur. Ekonomik anlamda yaşadıkları kayıplar işçilerin hayatlarını da etkilemiştir**.** "*Çok zorlandık çok bocaladık hala da toparlayamadık. Maddi kayıp çok oldu. Belli bir yaşam standardının altına düştük. Tekel eylemlerinden sonra benim*

stresten ayaklarım tutuldu bizi çok etkiledi. İki mislini alırken birden maaşlarımız yarı yarıya düştü. 720 TL ile başladık. Sanki dünyanın sonu gibi geldi bize"(Temel, 2016).

4/C ile istihdam edilenler için ortaya çıkan maddi kayıplarla birlikte kadınlar için manevi kayıplar da oluşmuştur. Elde ettiği gelirin azalması sonucu boşanma ya da ev içerisinde söz hakkı azalan kadınlar olmuştur. "*4/c ye geçtikten sonra kadınlar için 2 sonuç oldu birincisi 4/c ye geçince ekonomik kayıp çok oldu ve eve daha az para getirdikleri için eşleri tarafından boşanılanlar oldu. İkincisi ise emeklerinin farkına varanlar oldu ben para kazanıyorum ben yapıyorum yine yaparım diyen kadınlar oldu*" (Yılmaz, 2016).

Tekel'de çalıştıkları sürede sahip oldukları hakları ve çalışma standartlarını kaybeden işçiler büyük hak kayıplarına maruz kalmışlardır." *Tekel özelleştirilmemiş olsaydı belirli şartlarda ve haklarla emekli olmuş olurduk. Tekel döneminde hayatımızı belirli bir standartta devam ettiriyorduk. 700 TL kiram vardı 4/C ye geçince 720 lira maaşla işe başladık düşünün*"(Solmaz, 2016).

Bir kurumun özelleştirilmesi ve işçilerin çalışma standartlarının değişmesi ve sahip oldukları hakları kaybetmeleri birçok açıdan soruna neden olmaktadır. Geçici ve güvencesiz istihdam biçimi olan 4/C ile istihdam edilen tekel işçileri güvenceli, belirli bir çalışma standardına sahipken 4/C'ye geçmeleri hem maddi hem de manevi anlamda ciddi zorluklara neden olmuştur. Ekonomik anlamda yaşadıkları sıkıntıların yanında buna bağlı olarak ailesel sorunlar da ortaya çıkmış ayrıca da emeklilik haklarındaki kayıpları da göz önüne sermiştir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Toplumsal cinsiyet eşitsizliğine dayalı toplumsal roller, cinsiyet ayrımcılığından beslenen ve şekillenen toplumsal yapı, sosyal ve ekonomik hayatta kadınlara karşı ön kabulleri oluşturur. Bu ön kabullerden yola çıkarak kadınlar ve erkekler hayatın her alanında eşitliksiz bir sistem içinde yer alırlar. Toplumsal cinsiyet eşitsizliğine dayalı iş bölümü kadının öncelikli yerini aile ve ev içi sorumluluklarda belirler. Kadınlar ancak ve ev ve aile içi sorumlulukları ile birlikte sosyal ve ekonomik hayata katılabilmektedir.

Toplumsal roller gereği ev ve aile içi sorumluluklarının yanında sosyal ve ekonomik hayatın içinde yer kadınlar genelde ikincil konumda görüşmüşlerdir. Bu nedenle de hem çalışma hayatında hem de toplumsal hayatta erkeklerle eşit haklara sahip olmak için verdikleri mücadeleler geçmişten günümüze devam etmektedir. Oy hakkı mücadelesi, eşit işe eşit ücret mücadelesi en önemli örneklerdir.

Çalışma hayatı içerisinde kadın emeğinin ikincil konumda ve ucuz işgücü olarak görülmesi ve kadının asli görevinin ev ve aile içi sorumluluklar olduğu kabulü erkek egemen toplum yapısından ayrı düşünülemez. Erkek egemen toplumsal yapıda kadınlar sınıf mücadelesinde yer alırken hem insanca yaşam koşulları için çalışma haklarını korumak için mücadele etmekte hem de kadın olmalarından kaynaklı toplumsal roller, önyargılar ve sorumluluklarla mücadele etmektedirler. Bu yüzden kadınların sınıf mücadelesi içerisinde yer almaları zamanda toplumsal rollerine karşı da mücadele etmelerine neden olmaktadır. Çünkü grev ve direnişler kadınların toplumsal rollerinin ve geleneksel bakış açısının dışına çıkarak *"kendi haklarının ve daha iyisini yapabilme potansiyellerini keşfettikleri ve en az bunun kadar önemlisi de daha geniş anlamda sosyal adaletsizliklerin ve eşitsizliklerin farkına varmalarına"* neden olur (Davutoğlu, 2011:16).

Bu kapsamda incelenen grev veya direnişlere kadınların işçi ya da işçi eşleri olarak katılmaları o grev veya direnişin toplum tarafından kabul görmesini ve toplumsallaşmasını kolaylaştırmıştır. Bununla birlikte kadınların ev-aile özel alanından çıkarak sınıf mücadelesine katılmaları toplumsal önyargılarla ve tepkilerle karşılaşmalarına da neden olmuştur. Bu tepkiler erkek işçilerden değil sendika yöneticilerinden, güvenlik güçlerinden, basından ya da sosyal çevrelerindeki esnaf, komşu ya da akrabalarından gelmiştir.

Paşabahçe grevinde kadınların destekleri basında "hafiflik" olarak adlandırılmıştır. Kavel grevinde işçi eşleri olarak katıldıkları grevlerde etkili eylemlerde bulunduklarında veya Berec grevinde olduğu gibi işçi olarak katıldıkları grevlerde çevreden ve devlet görevlilerinden "erkek işçilerin direnmesi gerektiğini kadınların grev sonuçlanana kadar evlerinde beklemeleri gerektiği" uyarıları ile karşılaşmışlardır. Gerçekleşen grev veya direnişte polis müdahalesi ihtimalinin arttığı veya engellenmesinin söz konusu olduğu durumlarda işçi kadınlar sürekli "koruma" adı altında geri çekilmeye çalışılmıştır. Zonguldak grevi örneğinde polis müdahalesi ihtimaline karşı sendika yöneticileri tarafından kadınlara siz geri dönün uyarısı da bu nedenle yapılmıştır. Kadınlara karşı ikincil tutumun nedeni kimi zaman "korunması gereken" olarak görülmelerinden kimi zamansa kadının ev dışındaki varlığından rahatsız olunmasından kaynaklıdır. Kadın dayanışmasının desteğini alan bir grev olan Novamed grevinde ise kadınlar sadece greve çıkarken eşlerinden veya akrabalarından tepki ile karşılaşmıştır. Ancak kadın örgütlerinin sahiplenmesinin ve grevin uluslararası boyuta taşınmasının etkisi ile kadınlara yönelik tutum ve davranışlardaki kadının emeğini ve mücadelesini ikincil emek ve mücadele olarak gören erkek egemen bakış açısına Novamed grevinde rastlanmamıştır.

Çalışmanın alan araştırmasını oluşturan Tekel direnişinde de cinsiyet ayrımına dayalı toplumsal rollerden kaynaklı kadınlar çeşitli zorluklarla karşılaşmışlardır. İşçilerden herhangi bir ayrımcı ifade ya da davranışla karşılaşmayan kadın işçiler sendika yöneticilerinden, aile ve sosyal çevrelerinden ayrımcı ifade ve davranışlara maruz kalmışlardır.

Tekel direnişinde kadın işçilerin direnişin öznesi olması, eylemleri örgütleyen ve güçlendiren bir rol üstlenmişlerine ve aktif rol almalarına basın kayıtsız kalamamış ve Paşabahçe grevinde karşımıza çıkan cinsiyetçi, ayrımcı, aşağılayıcı haber yapma biçimi, yerini kadınları destekleyici haberlere bırakmıştır. Tekel direnişinin devam etmesinde ve toplumsallaşmasında kadınlar oldukça etkili olmuştur. Kadınların varlığı ve direnci Tekel direnişinin meşruluğunu arttırmıştır. Bu yönüyle, kadınların ev-iş alanının dışında başka bir şehirde direnişte olmasına karşı oluabilecek geleneksel rollerden ve ataerki toplum yapısından kaynaklı, önyargı ve tepkilerin azalmasına neden olduğu söylenebilir.

Grev ve direnişlerde kadınların varlığı, grevin toplumsallaşmasında etkili olurken bu süreçte toplumsal rollere ait "aile" kavramı da varlığını sürdürmüştür. Berec grevinde aile vurgusu "gündüz biz gece abilerimiz direniyor" şeklinde karşımıza çıkarken benzer vurguya Tekelde de rastlanmıştır. Kadınlar çadırlarda herhangi bir ayrım olmadığını belirtirken aynı zamanda "aile gibiydik" vurgusunu da yapmıştır.

Ekonomik kaygı direnişe katılmalarının ortak noktasıdır. Ancak Ssahip oldukları özlük haklarını kaybetmemek, işsiz kalmamak, çocuklarının gelecek kaygısı gibi temel nedenlerle direnişe katılmış olmaları bile kadın olmalarının önüne geçememiş, "kadın başına" başka bir şehirde olmaları tepkiye neden olmuştur. Kimi direnişçi kadınların eşleri Ankara'ya gitmesine izin vermemiş, kimilerinin akrabaları, kimilerinin ise yaşadıkları şehirdeki esnaf "kadın başına " olma hali ile ilgili söz söyleme hakkını kendinde bulmuştur. Bu durum geleneksel yapının bir sonucu olan mahalle baskısını göstergesidir. Görüşmelerde direnişe katılan kadınların ailelerinin verdikleri tepkilerde bölge farklılıkları olduğu sonucu çıkmıştır. Güneydoğu bölgesinde ailelerin daha politik oluşu nedeniyle kadın işçilerin Ankara'ya gitmelerinde bir sorun ortaya çıkmazken, Batı bölgesindeki aileler kadınların Ankara'ya gitmelerini sorun etmiştir.

Tekel direnişinde kadınlar kendilerine biçilen toplumsal rollerinden sıyrılamamıştır. direnişe katılmalarına destek olan aileler olsa da kadınlar ev içi

işlerini yapmak, çocuk ve aile bakımı için 1-2 gün evlerine dönmüşlerdir. Bu durum kadınların direnişte de toplumsal rollerini sürdürdüklerini ya da sürdürmek zorunda kaldıklarını göstermektedir.

Tekel direnişi kadınlar için farklı tecrübelere de neden olmuştur. Diyarbakır/Batman bölgesinden gelen kadınlar daha önce birçok eyleme katılmışken İzmir bölgesi kadınları için polis müdahalesinin ve şiddetle karşılaştıkları ilk eylemdir. Bu nedenle görüşmecilerin polis müdahalesi sırasında hissettikleri değişmektedir. Polis müdahalesi sırasında korku, karşılık verme isteği ya da geri çekilme gibi hisler içerisinde olan kadınların müdahaleden sonra ise direnme duygusunun artmış ve hisleri ortaklaşmıştır.

Tekel direnişini ayakta tutan ve dinamikliğini korumasını sağlayan hiç kuşkusuz direniş süresince planlanan eylemlerdir. Bu eylem fikirleri ve planlanmasının çoğunluğu kadın işçilerce yapılmıştır. Görüşmecilerin gözlemlerine göre direnişi ve çadırları canlı tutan İzmir ve Diyarbakır çadırlarıdır. Ancak özellikle İzmir çadırından kadınlar daha öncüdür.

Tekelden önce en fazla 1 Mayıs ya da toplu iş sözleşmesi süreçlerinde fabrika içerisinde gerçekleşen eylemlere katılan kadınlar Tekel direnişinin ardından birçok grev ve direnişe de destek vermeye başlamışlardır.

Araştırmanın temel amacı kadınların grev ve direnişlere katılmasının grev ve direnişin toplumsallaşmasını kolaylaştırdığı ve aynı zamanda kadınlar için kendi toplumsal mücadelelerini de verdiklerini ortaya koymaktır. Bu amaçla araştırma kapsamında incelenen grev, direnişler ve gerçekleştirilen alan araştırması da göstermiştir ki ister işçi olsun ister işçi eşleri olsun kadınların grev, direnişi sahiplenmeleri o grev veya direnişin toplumsallaşması açısından oldukça önemlidir. Tekel direnişine katılmak kadınlar için direniş sırasında ve sonrasında güvenlerinin artmasına ve sahip oldukları geleneksel rollere karşı daha dirençli durmalarına destek olduğu söylenebilir.

KAYNAKÇA

Atzeni, M. (2010). "Conflict And Repression İn An Argentinean Car Factory: A Cycle Of Resistancefrom A Worker's Perspective". Work Employment Society, Cilt:24. Sayı:2. Ss. 366-37.

Akgökçe N. (2011). "Berec Grevinin Kadınları". Petrol İş Kadın Dergisi, Sayı:38. Ss.14-15.

Akgökçe N. (2010). "Tekel Dosyası". Petrol İş Kadın Dergisi, Sayı:42. Ss.23-33.

Akkaya, Y. (2002a). " Türkiye'de İşçi Sınıfı ve Sendikacılık" Praksis, Sayı:5 Ss.131-176

Akkaya, Y. (2002b). " Türkiye'de İşçi Sınıfı ve Sendikacılık" Praksis, Sayı:6 Ss.63-101

Aysu, A. (2010) ."Tekel ve Tütünün Öyküsü" . Haz./ed Gökhan Bulut. Tekel direnişi Işığında Gelenekselden Yeniye İşçi Sınıfı Hareketi. Ankara: NotaBene Yayınları, Ss. 189-197.

Aydın, Z. (2010). Kanunsuz Bir grevin Öyküsü Kavel-1963. İstanbul: TÜSTAV Sosyal Tarih Yayınları.

Bertkay, F. (2004). "Kadınların İnsan Haklarının Gelişimi ve Türkiye" Sivil Toplum ve Demokrasi Konferens Yazıları No: 7.Ss. 1-30

Bertkay, F. (1996). Tek Tanrılı Dinler Karşısında Kadın. İstanbul: Metis Yayınları

Boratav, K. (2012). Türkiye İktisat Tarihi. Ankara: İmge Kitapevi.

Bora, A. (2012). Kadınların Sınıfı, Ücretli Ev Emeği ve Kadın Öznelliğinin İnşası. İstanbul: İletişim Yayınları.

Buğra, A. ve Özkan Y. (2014). Akdeniz'de Kadın İstihdamının Seyri. İstanbul: İletişim Yayınları.

Cumhuriyet Gazetesi.3 Mart 1963. Sayı 13.858. Sayfa:1

Çakır, S.(2012). "Tarihten Kadın Sesleri". Petrol İş Kadın Dergisi, Sayı:42. Ss.38-39.

Çavdar T. (2005). Türkiye İşçi Sınıfı Tarihinden Kesitler. İstanbul: Nazım Kitaplığı.

Çelik A. ve Aydın Z. (2008). Paşabahçe 1966 –Gelenek Yaratan Grev. İstanbul: TÜSTAV Sosyal Tarih Yayınları.

Çelik, A. (2012). "Türkiye'de 2000'li Yıllarda Grevler ve Grev Dışı Eylemler: Çalışma Hayatında "Pax Romana" Mı? " Sosyal Haklar Sempozyum Kitabı. Ss. 107 – 131.

Çelik, A.(2014). "Uluslararası Çalışma Normları ve Çalışma İlişkilerine Etkileri Açısından 6356 Sayılı Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Yasası". Ekonomi Forumu III. Ss.8-52 www.academia.edu (Erişim: 20.11.2016).

Çelik, A. (2015). 90'ların Hak Mücadeleleri-İşçi Sınıfının Ayağa Kalktığı Yıllar. Bianet. http://m.bianet.org/bianet/emek/161305-isci-sinifinin-ayaga-kalktigi-yillar /(Erişim:12.10.2016)

Gülmez, M. (2008)." Sendika Hakkı, Toplu Sözleşme ve Grevi de İçeren Toplu Eylem Haklarını Kapsar Mı?" Çalışma ve Toplum Ekonomi ve Hukuk Dergisi, Sayı:18. Ss.137-169.

Gülmez, M. (2010). "4/C ve Hukuk" Sosyal Haklar Sempozyum Kitabı. Ss.61-92

Gülmez, M. (2013). "1924'ten 1982'ye Anayasal Sendikal Haklar ve Ulusalüstü Kurallarla Uyumlu 'Yeni' Anayasa İçin Öneriler" Sosyal Haklar Sempozyum Kitabı. Ss.67-98.

Güzel, A. (1986). 3008 Sayılı İş Yasasının Önemi ve Başlıca Hükümleri, İ:Ü. İktisat Fakültesi Sosyal Siyaset Konferansları, 35- 36. Kitap, sh.165-222.

Güzel, Ş. (1980). Grev, Grevin Yapısal ve İşlevsel Açıdan İncelenmesine Katkı. Ankara: Bilimsel Yayıncılık.

Davutoğlu, A. (2011). "Bir Sendikal Direniş İki Soru: Neden Direnişçi Bir Kadın Oldum? Direnişçi Kadın Olmak Ne Demek? Gebze Bericap Örneği". 12.Ulusal Sosyal Bilimler Kongresi. Yayınlanmamış Makale

Dedeoğlu, S. (2000)."Toplumsal Cisniyet Rolleri Açısından Türkiyde Aile Ve Kadın Emeği". Toplum ve Bilimi, Sayı:86. Ss.139-170

Düzkan, A. (2011). "İkinci Dalga Feminizm". Haz./ed Amargi. Amargi Feminizim Tartışmaları Kitabı. İstanbul: Amargi Yayınları. Ss.176-192.

Eğitim-Sen, (2006). "Kadın Emeğinin Tarihsel Evrimi". Yasalarda Kadın.Eğitim-Sen Yayınları. Ss.9-12

Engin, F. (2012). "Bir Grev İncelemesi- 1990-1991 Zonguldak Grevi". Sosyal Haklar Sempozyum Kitabı. Ss:195-205

Erdut, T. (2011). "Toplumsal Cinsiyet Bakımından Evde Çalışma".Çalışma ve Toplum. Sayı 29. Ss.55-8

Erdüger, B. (2006). Türkiye'de Kadın Emeğinin Değişen Yapısı: Enformel Kesimde Kadın Emeği ve Kadın Emeğine Talep. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Evrensel Gazetesi. 20.12.2009. Sayı.3043. Sayfa:1

Evrensel Gazetesi. (2005). Direniş Birleşiyor. https://www.evrensel.net/haber/159121/direnis-birlesiyor /Erişim:18.12.2016.

Fişek, K. (1969). Türkiye'de Devlet-İşçi İlişkileri Açısından Devlete Karşı Grevlerin Kritik Tahlili. Ankara: Sevinç Matbaası.

Ford Dikiş Makinecileri Grevi. 1968. http://www.independent.co.uk/ ve http://www.dailymail.co.uk/Erişim:12.10.2016.

Gardiner, J. (2011). Bakım Emeği. Kadın Emeği Konferansı Kitabı. Feminist Politika Özel Sayısı. Ss.63-79

Hyman, R. (1989). Strikes. London: Macmillan Press.

Halavut, H ve Louise, M. (2011). "Hak Talebi". Amargi Feminizim Tartışmaları Kitabı. İstanbul: Amargi Yayınları. Ss.8-24

Hırata, H. (2011). Esnek Çalışma ve Ücretli Kadın emeği. Kadın Emeği Konferansı Kitabı. Feminist Politika Özel Sayısı. Ss:99-109.

Industriall. (2007). http://www.industriall-union.org/fr/archive/icem/bir-yili-deviren-novamed-grevi-turkiyede-buyuk-ilgi-goruyor / Erişim: 29.03.2017

Işık, Y. (1995). Osmanlı'dan Günümüze İşçi Hareketinin Evrimi. Ankara Öteki Yayınevi.

Işıklı, A. (2005). Sendikacılık ve Siyaset. Ankara: İmge Kitapevi.

İşçi Postası Gazetesi. 17 Aralık 1964. Sayı 832. Sayfa:1

Kaderoğlu Bulut, Ç. (2010)."Ülke-Gündem-Direniş". Haz./ed Gökhan Bulut. Tekel Direnişi Işığında Gelenekselden Yeniye İşçi Sınıfı Hareketi. Ankara: NotaBene Yayınları. Ss. 299-352.

Karadağ, T. (2010). Türk Kamu Yönetiminde Özelleştirme: Tekel Örneği. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Karakaş, S. N. (1992). Eylem Günlüğü -Zonguldak Maden Grevi ve Yürüyüşü. İstanbul: Metis Yayınları.

Karakuş, F.(2013).”Novamed Greviyle Kadın Dayanışması”. http://www.sosyalistfeministkolektif.org /Erişim:10.03.2017.

Karakuş, F. ve Akkaya, G. (2011). “8 Mart”. Amargi Feminizim Tartışmaları Kitabı. Amargi Yayınları. Ss.55-85.

KEİG. (2015). Haneiçi Karşılıksız Emek Nedir? http://www.keig.org

Koçak, H. (2013). “İnşaat İşkolunda Sendikal Yapı, Direniş Biçimleri Ve Yeni Örgütlenme Arayışları”. Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi, Sayı:48 Ss.3-11

Koçak, H. ve Çelik, A. (2016). “Türkiye İşçi Sınıfının Ayağa Kalktığı Gün: Saraçhane Mitingi”. Çalışma ve Toplum Ekonomi ve Hukuk Dergisi, Sayı:49. Ss.647-678.

Koray, M. (2011). “Avrupa Birliği ve Türkiye’de “Cinsiyet” Eşitliği Politikaları: Sol-Feminist Bir Eleştiri”. Çalışma ve Toplum Ekonomi ve Hukuk Dergisi, Sayı:29. Ss.13-54.

Kristal-İş Sendikası Arşivi. Dünden Bugüne Fotoğraflarla Kristal-İş.

Kristal-İş Sendikası Tarihçesi. (2017). http://www.kristalis.org.tr/aa_html/tarihce.htm /Erişim: 20.03.2017.

Krupskaya, N . ve Pieck, W. (1998). Kadın Sorunu Üzerine Seçme Yazılar Ve Clara Zetkin Üzerine. (Çev.İsmail Yarkın). İstanbul: İnter Yayıncılık.

Kumlu, S. (2012).” Neoliberal Çağda İşçi Sınıfının Konumu Ve Sınıf Hareketi: 4/C ve Tekel Direnişi Örneği” .Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Makal, A.(1987). Grev-Kuramlar ve Uluslararası Farklılıklar. Ankara: V Yayınları

Makal, A. (1999). Türkiye’de Tek Partili Dönemde Çalışma İlişkileri: 1920-1946. Ankara: İmge Kitapevi.

Makal, A. (2001). Türkiye’de 1950-1965 Döneminde Ücretli Kadın Emeğine İlişkin Gelişmeler. Tartışma Metinleri. Ankara: Ankara Üniversitesi SBF Matbaası.

Makal, A. (2002). Türkiye’de Çok Partili Dönemde Çalışma İlişkileri: 1946-1963. Ankara: İmge Kitapevi.

Makal, A. (2004). Türkiye’de 1946-1960 Dönemindeki Grev Tartışmaları ile Grevlerin Üzerine Bir Çözümleme Denemesi. Tartışma Metinleri. Ankara: Ankara Üniversitesi SBF Matbaası.

Makal, A. (2004). ”Cumhuriyetin 80. Yılında Türkiye'de Çalışma İlişkileri”. Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi. Sayı 47. Ss. 123-171.

Makal, A. (2007).” Cumhuriyet'ten 21. Yüzyıla Türkiye'de Çalışma İlişkileri” Güncel Sosyal Politika Tartışmaları. Ankara: Ankara Üniversitesi SBF Matbaası. Ss.511-543.

Makal, A. ve Toksöz, G. (2015). Geçmişten Günümüze Türkiye’de Kadın Emeği. Ankara: İmge Kitapevi.

Millioğulları, Ö. (2013). “Türkiye’de Sendikalı Kadın İşçilerin Sendikalara Yönelik Değerlendirme-Tutum ve Davranışları”, Çalışma Ortamı, Temmuz-Ağustos, Ss. 8-10.

Millioğulları, Ö. (2007). Türkiye’de 1960-1980 ve 1980-2005 Dönemlerinde Grev Hareketlerinin Karşılaştırılması. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara

Mütevellioğlu, N. (2010).”Özelleştirme Krizine Karşı Toplumsal Olanı Savunmak”. Haz./ed Gökhan Bulut. Tekel direnişi Işığında Gelenekselden Yeniye İşçi Sınıfı Hareketi. Ankara: NotaBene Yayınları. Ss. 159-181.

Brown MP, L. (2017). “Remembering the Matchgirls’ Strike”. Progress Labour’s Progressives.http://www.progressonline.org.uk/author/lyn-brown-mp/ Erişim:25.03.2017.

Nalbandoğlu, R. (1948). “Türkiye’de Ziraat İşçilerinin Durumu” İçtimai Siyaset Konferansları 1. Kitap. İstanbul

Oğuz, Ş.(2011).” Tekel direnişinin Işığında Güvencesiz Çalışma/Yaşama:

Proletaryadan “Prekarya”ya mı?” Mülkiye Dergisi Cilt:35.Sayı:271 Ss.7-24.

Oğuzman, K. (1987) aktaran Sur M. (2009). “Siyasi Grev” Çalışma ve Toplum Ekonomi ve Hukuk Dergisi. Sayı:23. Ss.11-26

Örnek, S. (2015). “ABD’de Kadın Hakları Gelişimi”. Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. KOSBED. Sayı: 29. Ss. 105-129

Özelleştirme İdaresi Başkanlığı.(2016). Türkiye’de Özelleştirme Uygulamaları. http://www.oib.gov.tr/sayfalar/liste/params/tip-kitap/kat-06 /Erişim.27.07.2016.

Öztürk, M. ve Keskin, N. (2013).”Tütün Sektöründe Yabancı Yatırım”.Çalışma ve Toplum Ekonomi ve Hukuk Dergisi. Sayı:37. Ss.91-118

Özuğurlu, M. (2010). "Tekel direnişi: Sınıflar Mücadelesi Üzerine Anımsamalar" Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Tartışma Metinleri. Ankara: Ankara Üniversitesi SBF Matbaası.

Özveri, M. (2013). "Türkiye'de Toplu İş Sözleşmesi Yetki Sistemi ve Sendikasızlaştırma (1963-2009)" İstanbul: Legal Yayıncılık

Özveri, M. (2010)."Özelleştirme Güvencesizleştirme ve Tekel İşçileri". Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi. Sayı 36. Ss. 12-15.

Özveri, M. (2005)."Dünden Bugüne Seka Direnişi". Genel-İş Emek Araştırma Dergisi. Sayı 2. Ss.105-127.

Petrol-İş. (2008a). "Novamed Grevi Kadın Hareketi ile Sınıf Mücadelesini Birleştiriyor; Öğretmeye ve Yol Göstermeye Devam Ediyor."

Petrol-İş. (2008). Novamed Grevi, Küresel Sermayeye Karşı Küresel Kadın Dayanışması. İstanbul : Petrol-İş Yayınları

Raynold J ve Laybourn K. (1975)." The Emergence Of The Independent Labour Party In Bradford" International Review of Social History. Cilt:20. Sayı:3. Ss.313-346

Sancar, S. (2009). "Türkiye'de Feminizmin Siyasal Bilimlere Etkisi". İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Sayı:40. Ss.119-132.

Saygılıgil, F. ve Sağlam, G. (2010). Bölge Belgeseli

Sencer, O. (1969). Türkiye'de İşçi Sınıfı, Doğuşu ve Yapısı. İstanbul: Habora Kitabevi Yayınları.

Selüloz-İş. (2005). Selüloz-İş Sendikası 16. Olağan Genel Kurul Çalışma Raporu 2002-2005 Dönemi. İstanbul: Ege Basım.

Selüloz- İş Sendikası. Seka Arşivi

Smith, S.(2011). Kadınlar ve sosyalizm.(Çev:Etkin Bilen Eratalay). İstanbul: Yordam Kitap

Sol . Kadın Tekel İşçilerden Mektup. 19.12.2009 . http://haber.sol.org.tr/sonuncu-kavga/kadin-Tekel-iscilerinden-mektup-haberi-21803 /Erişim: 22.09.2016.

Sur, M. (2013). "6356 Sayılı Sendikalar Ve Toplu İş Sözleşmesi Kanununun Uluslararası Normlar Açısından Değerlendirilmesi" . Çalışma ve Toplum Ekonomi ve Hukuk Dergisi, Sayı.39. Ss.317-356.

Şafak, C. (2013).”12 Mart’tan 12 Eylül’e Türkiye’de Sendikalar”.Toplum ve Bilim Dergisi, Sayı:127. Ss.121-143

Talas, C. (1955). İçtimai İktisat Dersleri. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.

Taş, Y. (2012). “Toplumsal Sınıfların Değişim Sürecinde, Sendikalar Ve Sendikaların Geleceği” Emek ve Toplum Dergisi. Sayı:1 Ss. 60-80.

Tayanç, F. ve Tayanç, T. (1977). Dünyada ve Türkiye’de Tarih Boyunca Kadın. Ankara: Toplum Yayınevi.

Tek Gıda-İş.(10.12.2009). “Tekel İşçileri AKP’nin Kapısına Dayanacak” http://www.tekgida.org.tr/Oku/672/Tekel-Iscileri-Akpnin-Kapisina-Dayanacak /Erişim:20.09.2016

Tek Gıda-İş Sendikası. İşçi Mektupları Arşivi

Toksöz, G. (2007) “ İşgücü Piyasasının Toplumsal Cinsiyet Perspektifinden Analizi ve Bölgeler Arası Dengesizlikler” , Çalışma ve Toplum Ekonomi ve Hukuk Dergisi. Sayı:15, 57-79.

Toksöz, G. ve Sayılan, F. (1998). “Sendikaların Eğitim Programı ve Kadın Çalışanlar”. Ankara Üniversitesi SBF Dergisi. Sayı:53/1. ss.297-307.

Toksöz, G .(1994). “Kadın Çalışanlar ve Sendikal Katılım”. Ankara Üniversitesi SBF Dergisi. Cilt 49.Sayı:3. Ss. 439-454.

Topal, A. ve Yalman, G. (2015).Türkiye Ekonomisinin Dünü Bugünü Yarını. Haz./ed Emre Özçelik ve Erol Taymaz. Ankara: İmge Yayınları. ss.401-426.

TMMOB. Ziraat Mühendisleri Odası. (2016). Tütün Raporu http://www.zmo.org.tr/genel/bizden_detay.php?kod=26157&tipi=17&sube=0 /Erişim:17.08.2016.

Türkmen, N. (2012). Eylemden Öğrenmek-Tekel direnişi ve Sınıf Bilinci. İstanbul: İletişim Yayınları.

TÜİK. (2012). İstatistik Göstergeler, 1923-2011. Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası.

TÜİK.(2012). İstatistik Göstergeler

TÜİK.(2015). Zaman Kullanım Araştırması.

TÜİK. (2016). İşgücü İstatistikleri

Uğurlu, N. ve Akbaş, G. (2013).” Namus Kültürlerinde “Namus” ve “Namus adına Kadına Şiddet”: Sosyal Psikolojik Açıklamalar”. Türk Psikoloji Yazıları. Cilt 16. Sayı :32. Ss. 76-91.

Urhan, B. (2015). Sendikasız Kadınlar, Kadınsız Sendikalar. İstanbul: KADAV Yayınları.

Urhan, B. (2011). Sınıf İlişkileri:Sureti Soldurulmuş Bir Resim Mi?. (Yay.Haz. Süalp ve diğerleri).Bağlam Yayınları: İstanbul. Ss.393-429

Urhan, B .(2009). “Görünmezlerin Görünür Olma Mücadelesi”. Çalışma ve Toplum Sayı 21. Ss. 83-110

Ulutaş, Ç. ve Pala, H. (2012). “Sendikalarda Kadın Sesi: Türkiye’de Sendikalar ve Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği”. 4 Sosyal Haklar Ulusal Sempozyumu IV. Bildiriler, İstanbul: Petrol-İş Yayınları, No: 117,. Ss.293-310

Victor G. Devinatz, V. G. (2007). “Manufacturing Resistance: Rationalizing the Irrationality of Managerial Control on the Shop Floor in a US Medical Electronics Factory”. Employ Respons Rights J.19 . 1–15.

Vikipedia. (2016). Çökertme Zeybeği.

Yeldan, E. ve Kolsuz, G. (2014). “1980 Sonrası Türkiye Ekonomisinde Büyümenin Kaynaklarının Ayrıştırılması” Çalışma ve Toplum Ekonomi ve Hukuk Dergisi. Sayı:40. Ss.49-66.

Yıldırım, K. (2011). Osmanlı Çalışma Hayatında İşçi Örgütlenmesi ve İşçi Hareketlerinin Gelişimi (1870-1922). Yayınlanmış Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Yılmaz, Ç.(2013). “İşçi Sınıfı Bilinci Üzerine Güncel Yaklaşımlar”.Çalışma ve Toplum Ekonomi ve Hukuk Dergisi. Sayı.36. Ss.347-374.

Yici, Ö. (2010). Kırk Bir Uzun Gün- Berec grevi. Haz./ed. Hakan Koçak. İstanbul: TÜSTAV Sosyal Tarih Yayınları.

Zonguldakspor Facebook Sosyal Medya Hesabı “4 - 8 Ocak Büyük Madenci Yürüyüşü” Albümü Fotoğraflar: Emine Kart / Mehmet Özer https://www.facebook.com/iscimillitakimizs/photos/?tab=album&album_id=10153221584020986 /Erişim:22.09.2016.

Wichterich, C. (2004). Küreselleştirilen Kadın, Eşitsizliğin Geleceğinden Raporlar. (Çev. Tunç Tayanç ve Füsun Tayanç). Ankara: Türk Sosyal Bilimler Derneği.

Görüşmeler

Arife Güneş. 2009-2010 Ankara Tekel direnişi. İzmir Çadırından Tekel İşçisi. Görüşme Tarihi. 07.08.2016. İzmir.

Asiye Bağcı. 2009-2010 Ankara Tekel direnişi. Diyarbakır Çadırından Tekel İşçisi. Görüşme Tarihi. 14.08.2016. Diyarbakır.

Ayşen Yılmaz. 2009-2010 Ankara Tekel direnişi. Diyarbakır Çadırından Tekel İşçisi. Görüşme Tarihi. 15.08.2016. Batman.

Gülseren Orçok. 2009-2010 Ankara Tekel direnişi. Diyarbakır Çadırından Tekel İşçisi. Görüşme Tarihi. 14.08.2016. Diyarbakır.

Hülya Arduç. 2009-2010 Ankara Tekel direnişi İzmir Çadırından Tekel İşçisi. Görüşme Tarihi. 06.08.2016. İzmir.

Hediye Ercan Tala. 2009-2010 Ankara Tekel direnişi Diyarbakır Çadırından Tekel İşçisi. Görüşme Tarihi. 14.08.2016. Diyarbakır.

Mukaddes Temel. 2009-2010 Ankara Tekel direnişi İzmir Çadırından Tekel İşçisi. Görüşme Tarihi. 07.08.2016. İzmir.

Nazan Solmaz. 2009-2010 Ankara Tekel direnişi İzmir Çadırından Tekel İşçisi. Görüşme Tarihi. 07.08.2016. İzmir.

Sevim Ulaş. 2009-2010 Ankara Tekel direnişi İzmir Çadırından Tekel İşçisi. Görüşme Tarihi. 06.08.2016. İzmir.

Yüksel Türkel. 2009-2010 Ankara Tekel direnişi. Diyarbakır Çadırından Tekel İşçisi. Görüşme Tarihi. 14.08.2016. Diyarbakır.

1.Görüşmeci. 2009-2010 Ankara Tekel direnişi. İstanbul Çadırından Tekel İşçisi. Görüşme Tarihi. 27.08.2016. İstanbul.

2. Görüşmeci. 2009-2010 Ankara Tekel direnişi. İstanbul Çadırından Tekel İşçisi. Görüşme Tarihi. 27.08.2016. İstanbul.

3. Görüşmeci- Halise 2009-2010 Ankara Tekel direnişi. İstanbul Çadırından Tekel İşçisi. Görüşme Tarihi. 27.08.2016. İstanbul